

Uppföljning av Kriminalvårdens
behandlingsprogram för män som dömts för
våld i nära relationer

ISSN 1653-0942
ISBN 978-91-85943-14-2
Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2008

Förord

Inom justitieutskottet bereds frågor om uppföljning och utvärdering av en särskild arbetsgrupp (uppföljningsgruppen). Gruppen består av en representant från varje parti: Elisebeht Markström (s), ordf., Johan Linander (c), Helena Bouveng (m), Lena Olsson (v), Peter Althin (kd), t.o.m 2007-11-04, Otto von Arnold (kd), fr.o.m. 2007-11-05, Mehmet Kaplan (mp) och Camilla Lindberg (fp). Gruppen bistås av justitieutskottets kansli.

Uppföljningsgruppens uppdrag är att i enlighet med 4 kap. 16 § riksdagsordningen bereda frågor om uppföljning och utvärdering av fattade riksdagsbeslut samt att fördjupa beredningsunderlaget i frågor som aktualiseras på utskottets område. Uppföljningsgruppens arbete mynnar ut i redovisningar eller förslag till utskottet.

Justitieutskottet har beslutat att från uppföljningsgruppens arbete under riksmötet 2007/08 publicera en rapport rörande behandlingsprogram för män som dömts för våld i nära relation.

Av rapporten framgår bl.a. att Kriminalvårdens klienter sedan 1995 har deltagit i behandlingsverksamheter som riktas till män som dömts för relationsbrottslighet. Det saknas emellertid en överblick inom kriminalvården om var verksamheter har bedrivits, antalet deltagare i programmen samt resultat av insatsen. Ett behandlingsprogram som studerats närmare är IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme). Det är ett vetenskapligt baserat och ackrediterat program som har använts inom kriminalvården sedan 2004. IDAP är föremål för en utbyggnad till alltfler orter i landet.

Stockholm i januari 2008

Thomas Bodström
Ordförande

Kristina Svartz
Kanslichef

Innehållsförteckning

Förord.....	3
Innehållsförteckning.....	5
Sammanfattning.....	8
1 Inledning.....	12
1.1 Syfte och frågeställningar.....	13
1.2 Genomförande.....	13
1.3 Avgränsningar och definitioner.....	14
1.4 Rapportens uppläggning.....	14
2 Våld mot kvinnor i nära relationer – omfattning och kostnader.....	16
2.1 Kriminalstatistiken behöver förbättras.....	16
2.2 Flödet inom rättsväsendet går inte att följa i statistiken.....	17
2.3 Innehållet i brottsstatistiken.....	18
2.4 Utvecklingsarbete för att förbättra kriminalstatistiken.....	19
2.5 Statistik om kvinnomisshandel och grov kvinnofridskränkning.....	19
2.5.1 Anmälda brott.....	20
2.5.2 Personupplärade brott då misstänkt person finns.....	20
2.6 Verkställda straff för brott som rör våld i nära relationer.....	21
2.7 Uppskattade kostnader för våld mot kvinnor i nära relationer.....	21
3 Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter.....	23
3.1 Riksdagens ställningstaganden.....	23
3.2 Regeringens åtgärder.....	23
3.2.1 Myndighetsuppdrag 1997.....	24
3.2.2 Uppföljning av myndighetsuppdragen 2003.....	24
3.2.3 Kartläggning inom Näringsdepartementet 2006.....	24
3.2.4 Regeringens styrning av Kriminalvården.....	25
3.2.5 Nya myndighetsuppdrag och medel.....	26
3.3 Kriminalvårdens åtgärder.....	27
3.3.1 Kunskap om antalet dömda män saknas.....	27
3.3.2 Särskilda medel till lokala myndigheter.....	28
3.3.3 Risk- och behovsinstrumentet SARA.....	28
3.3.4 Policy för Kriminalvårdens arbete.....	28
3.3.5 Utbildning.....	28
3.3.6 Uppgifter i Kriminalvårdens årsredovisningar.....	29
3.4 Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter 1995–2007.....	29
3.5 Antalet deltagare i programverksamheten.....	32
4 Behandlingsprogrammet IDAP.....	37
4.1 Programmets bakgrund.....	37
4.2 Teorimodell.....	37
4.3 Aktörer.....	38
4.3.1 Programledare.....	38
4.3.2 Partnerkontaktperson.....	38
4.3.3 Handläggare.....	39
4.3.4 SARA-utredare.....	39

4.4	Mansgrupperna	39
4.5	Klienter som inte är lämpliga för programmet	41
4.5.1	Våld mot annan än kvinnlig partner eller f.d. partner	42
4.5.2	Allvarliga inlärnings-, läs- och skrivsvårigheter	42
4.5.3	Allvarligt drogmissbruk	42
4.5.4	Allvarliga psykiska problem	42
4.5.5	Sexualbrott	42
4.6	Ackreditering	42
4.7	Programmets genomförande och kostnader	43
4.8	Uppföljning och utvärdering	44
5	Myndighetssamverkan där dömda och icke dömda män behandlas	46
5.1	Riksdagens ställningstaganden	46
5.2	Regeringens åtgärder	47
5.2.1	Utvärdering av kvinnofridsuppdragen	47
5.3	Samverkan på central nivå	48
5.4	Samverkan på lokal nivå	49
5.4.1	Samverkan i Göteborg, Malmö och Östergötland	49
5.4.2	Finansiering av och kostnader för projekten	51
5.5	Resultat av samverkan	52
5.6	Att behandla dömda och icke dömda män	53
5.6.1	Uppgifter om antalet män	53
5.7	Aspekter kring att behandla dömda och icke dömda män	54
6	Uppföljning, utvärdering och erfarenheter	57
6.1	Riksdagens ställningstaganden	57
6.2	Regeringens åtgärder	57
6.3	Genomförda utvärderingar	58
6.4	Problem med utvärderingarnas utformning	59
6.4.1	Litet underlag	59
6.4.2	Kvinnornas erfarenheter inte tillräckligt kartlagda	60
6.4.3	Inga kontrollgrupper	61
6.5	Utvärderingar inom frivården och vid anstalter	61
6.6	Kriminalvårdens uppföljning	62
6.6.1	Återfall i brott	62
6.6.2	Utformningen av behandlingsprogram	63
6.7	Kriminalvårdens erfarenheter av IDAP	63
6.8	Erfarenheter av övriga behandlingsprogram	65
6.9	Erfarenheter av IDAP i England och Wales	65
6.10	Exempel på några mäns erfarenheter av IDAP	66
7	Uppföljningsgruppens iakttagelser och slutsatser	69
7.1	Våldets omfattning och kostnader	69
7.2	Regeringens styrning av Kriminalvården	70
7.3	Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter	72
7.4	Behandlingsprogrammet IDAP	73
7.5	Myndighetssamverkan där dömda och icke dömda män behandlas	74
7.6	Uppföljning och utvärdering	77

Referenser	79
Bilaga 1 Behandlingsprogram och utvärderingar	84
Bilaga 2 Utväg – ett exempel på samverkan för kvinnofrid	92
Bilaga 3 Kriminalvårdens regionindelning	96

Sammanfattning

Uppföljningsgruppens bedömning i korthet

Omfattningen av och kostnader för våld i nära relationer

Justitiekommittén betonade 1998 vikten av att förbättra kriminalstatistiken omfattande mäns våld mot kvinnor. Det gällde både att ta fram ett nytt brottskodningssystem och att skapa möjligheter att följa flödet inom rättsväsendet. Utskottet ansåg att arbetet måste bedrivas skyndsamt. På grundval av vad som har framkommit i detta arbete gör justitiekommitténs uppföljningsgrupp följande bedömningar:

- Kriminalstatistiken belyser fortfarande inte våld mot kvinnor i nära relationer på ett sådant sätt att det går att få en bild av brottslighetens omfattning. Inom kriminalvården saknas vidare tillförlitliga uppgifter om antalet straff som myndigheten har verkställt när det gäller män som dömts för våld i nära relationer. Det går inte att följa flödet inom rättsväsendet från anmälan till dom. Uppföljningsgruppen utgår från att dessa brister åtgärdas inom ramen för det pågående utvecklingsarbete som bedrivs av rättsväsendets myndigheter.
- Socialstyrelsen har uppskattat de samhällsekonomiska kostnaderna för våld i nära relationer till 2,7–3,3 miljarder kronor årligen. I uppskattningen ingår dock inte alla kostnader.

Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter

Riksdagen har sedan 1984 uppmärksammat frågor som rör behandling av män som dömts för våld mot kvinnor. Därefter har justitiekommittén i flera betänkanden understrukit vikten av att män som dömts för våld i nära relationer blir föremål för lämplig behandling inom kriminalvården och att det är synnerligen angeläget att risken för återfall i sådan brottlighet minimeras. Utskottet har vidare påpekat att det är betydelsefullt att det finns behandlingsprogram för män som inte är dömda. Utifrån resultaten av denna uppföljning gör gruppen följande bedömningar:

- Det har funnits oklarheter om regeringens styrning av Kriminalvården har bidragit till att dels uppnå de av riksdagen fastställda målen för jämställdhet, dels minska återfall i brott. År 1997 fick dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen uppdrag som syftade till att bekämpa mäns våld mot kvinnor. I de avrapporteringar som gjordes 1999–2002 framkom bl.a. att myndigheten inte hade kunskap om antalet dömda män som var föremål för verkställighet. Rapporteringen föranledde inga åtgärder från regeringen. För 2006 och 2007 har riksdagen, efter förslag från regeringen, beviljat särskilda medel för att utveckla behandlingsprogram för bl.a. män som dömts för våld i nära relationer. Uppföljningsgruppen anser att det är positivt att re-

geringen i regleringsbrev för 2007 har begärt att Kriminalvården ska redovisa och kommentera effekterna av de särskilda medlen.

- Kriminalvårdens klienter har sedan 1995 deltagit i verksamheter som riktas till män som dömts för relationsbrottslighet i syfte att de ska upphöra med sitt våldsamma beteende. Det saknas emellertid en överblick inom kriminalvården om var verksamheter har bedrivits, antalet deltagare i programmen samt resultat av insatsen. I november 2007 bedrivs verksamheter som riktas till män som utövar våld i nära relationer vid 22 frivårdskontor och 2 anstalter. Under 2006 och 2007 har ca 250 män deltagit respektive år. Det har inte varit möjligt att relatera dessa uppgifter till antalet verkställda straff. Uppföljningsgruppen anser att det är väsentligt att det finns uppgifter om dels antalet straff som Kriminalvården verkställer gällande relationsbrottslighet, dels antalet män som genomgår behandling inom eller i anslutning till Kriminalvården inklusive effekter av insatsen. Uppföljningsgruppen förutsätter att riksdagens tidigare uttalanden beaktas och att lämpliga åtgärder vidtas för att komma till rätta med de uppmärksammade bristerna.
- Det finns regionala skillnader när det gäller i vilken utsträckning Kriminalvården har kunnat erbjuda och erbjuder klienter med frivårdspåföljd behandling. I Norrland har behandlingsprogram existerat vid Rättspsykiatriska kliniken i Sundsvall och i Gävle. Verksamheterna bedrivs fortfarande. År 2007 startade Kriminalvården en IDAP-grupp i Luleå. Behandlingsprogrammet IDAP är ett vetenskapligt baserat och ackrediterat program som har använts inom kriminalvården sedan 2004. IDAP är föremål för en relativt snabb utbyggnad i landet. IDAP används i dag vid två anstalter. Vid en anstalt finns män som vill påbörja behandlingen men det saknas utbildade programledare för att tillgodose behovet. Därutöver framgår att det finns män som avtjänar straff vid anstalt som inte kan komma i fråga för programverksamheten eftersom verkställighetstiden är för kort. Uppföljningsgruppen utgår från att Kriminalvårdens utbyggnad av programverksamheten sker på ett sådant sätt att en god tillgänglighet inom frivården och vid anstalter säkerställs.

Myndighetssamverkan där dömda och icke dömda män behandlas

Justitiekontoret har tidigare uppmärksammat betydelsen av samverkan mellan myndigheter och andra aktörer när det gäller att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Utifrån vad som framkommit i uppföljningen gör gruppen följande bedömningar:

- Kriminalvården har tillsammans med bl.a. polis, åklagare och socialförvaltning i ett antal kommuner ingått i samverkansprojekt på lokal nivå. Inom kriminalvården har frivårdskontoren deltagit i sådana projekt. Den samverkan som har förekommit har ofta inneburit att både dömda och icke dömda män tillsammans har genomgått behandlingsprogram. Kriminalvården har emellertid fattat ett beslut att myndighetens programverksamhet för relationsbrott enbart ska omfatta dömda män. Frågan har be-

rörts i proposition 2006/07:38 Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor då regeringen redogjorde för lokala samverkansprojekt där Kriminalvårdens behandlingsprogram IDAP tillämpades. Regeringen konstaterade att även icke dömda män kunde delta i programmet men gjorde inget ställningstagande om Kriminalvården kan ingå i samverkansprojekt och tillämpa IDAP på män som inte är dömda för relationsbrottslighet.

- Uppföljningsgruppen har funnit att det finns olika aspekter som måste beaktas när det gäller myndighetssamverkan som bl.a. syftar till att behandla dömda och icke dömda män inom eller i anslutning till Kriminalvården. Det finns underlag som visar att de tidpunkter då männen är mest mottagliga för kontakt är precis efter en våldshandling. Det finns ytterligare faktorer som behöver beaktas i sammanhanget. Kriminalvårdens uppgift är att verkställa straff för utdömda påföljder och förebygga återfall i brott. I likhet med övriga myndigheter inom rättsväsendet, är våld mot kvinnor en prioriterad fråga. Det finns slutligen skäl att analysera Kriminalvårdens beslut ur ett effektivitetsperspektiv som innefattar dels användningen av statliga anslagsmedel, dels effekter för den totala resursanvändningen i offentlig verksamhet för att behandla män som utövar relationsvåld. På grundval av särskilda medel från Integrations- och jämställdhetsdepartementet har Länsstyrelsen i Västra Götalands län beviljat tre kommunala verksamheter, Utväg i Göteborg, Södra Älvsborg och Skaraborg totalt drygt 5,7 miljoner kronor för att utveckla och genomföra behandlingsprogram för män som utövar relationsvåld. Kriminalvården har tidigare ingått i dessa samverkansmodeller och bidragit till att finansiera behandling av både dömda och icke dömda män. Ansökningarna från verksamheterna grundades på bl.a. att Kriminalvården hade sagt upp avtalen med respektive verksamhet. Mot bakgrund av de negativa effekter som följer av Kriminalvårdens beslut att IDAP enbart ska tillämpas på dömda kan det finnas skäl att frågan ånyo prövas.

Uppföljning och utvärdering av behandlingsprogrammen

Behovet av att följa upp och utvärdera om de program och behandlingsformer som har tillämpats inom kriminalvården är effektiva uppmärksammades av justitieutskottet 1998. Utskottet har därefter återkommit till behovet av uppföljning och utvärdering av all programverksamhet inom kriminalvården. Gruppen gör på grundval av resultatet från denna uppföljning följande bedömningar:

- Utvärderingar av behandlingsprogram bör ge svar på frågan om behandlingen av män som utövar våld i nära relationer har resulterat i att männen har upphört med sitt våldsamma beteende. Denna fråga är hittills obesvarad eftersom ett begränsat antal utvärderingar har genomförts och slutsatserna i de genomförda utvärderingarna grundas på ett litet klientunderlag. Det finns emellertid intressanta resultat från några utvärderingar, t.ex. att det har varit svårt att motivera männen att delta i behandlingen. Denna

fråga bör, enligt uppföljningsgruppens mening, också bli föremål för fortsatta studier.

- Inom behandlingsprogrammet IDAP finns en uppföljningsmodul som bl.a. innebär att mannen genomgår tester sex månader efter avslutad behandling. Även kvinnan ska tillfrågas om resultatet av mannens behandling. Inom kriminalvården pågår sedan september 2007 en implementering av uppföljningen av resultatet av behandlingen i IDAP-programmet. Uppföljningsgruppen välkomnar denna utveckling och vill samtidigt uppmärksamma att även den del som innebär att kvinnan kan tillfrågas om resultatet av mannens behandling följs upp. Resultat från hittills genomförda uppföljningar har i begränsad omfattning uppmärksammat kvinnornas uppfattning om resultatet av mannens behandling.
- Endast i en av de genomförda utvärderingarna har studier om återfall i brottslighet ingått. Riksrevisionen har i en granskning från 2004 uppmärksammat att dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen inte följde upp alla klientgrupper. Denna iakttagelse äger fortfarande giltighet för Kriminalvårdens verkställighet av straff för relationsbrottsdömda män. Uppföljningsgruppen utgår från att regeringen tar erforderliga initiativ i frågan så att återfall i relationsbrottslighet kan följas upp. Uppföljningsmodulen inom IDAP omfattar visserligen en test av mannen sex månader efter avslutad behandling. Men enligt gruppens mening kan inte en sådan uppföljning ersätta en systematisk uppföljning och utvärdering av hela klientgruppen relationsbrottsdömda, en uppföljning och utvärdering som vidare bör omfatta ett längre tidsperspektiv.

Rapportering till riksdagen

- Justitieutskottets uppföljningsgrupp vill slutligen betona att det är viktigt att fortsättningsvis uppmärksamma de olika frågor som har lyfts fram i denna uppföljning om behandlingsprogram för män som utövar våld i nära relationer. Gruppen förutsätter att riksdagen i lämpliga sammanhang får en återredovisning av resultatet av det fortsatta arbetet.

1 Inledning

I utskottens beredning av ärenden ingår uppgiften att följa upp och utvärdera riksdagsbeslut.¹ Den grupp inom justitieutskottet som bereder frågorna om uppföljning och utvärdering har utarbetat en plan för uppföljnings- och utvärderingsprojekt under mandatperioden 2006–2010. Gruppen har inlett arbetet med en uppföljning av kriminalvårdens behandlingsprogram för klienter som dömts för våld i nära relationer.

Våld i nära relationer är ett allvarligt samhällsproblem som har uppmärksammats alltmer under de senaste decennierna. Riksdagen har efter förslag från regeringen skärpt lagstiftningen och beviljat särskilda medel för flera myndigheter i syfte att vidta åtgärder för att motverka våld mot kvinnor.

Justitieutskottet har uppmärksammat relationsvåldsprogrammet Integrated Domestic Abuse Programme, IDAP, och uttryckt att det är angeläget att män som dömts för våld i nära relationer blir föremål för en adekvat behandling inom kriminalvården.² I sammanhanget kan även nämnas att Europarådets parlamentariska församling i maj 2005 antog en resolution om en kampanj mot familjerelaterat våld mot kvinnor. Kampanjen ska pågå till mars 2008. Europaparlamentets medlemsstater har uppmanats att aktivt delta i kampanjen.³

Relationsbrottslighet faller sedan 1982 under allmänt åtal. Det innebär att allmän åklagare kan väcka åtal även om brottsoffret inte anmäler gärningsmannen eller tar tillbaka en anmälan. Sedan mitten av 1990-talet är våld mot kvinnor en prioriterad fråga för rättsväsendet. I regeringens proposition Kvinnofrid från 1998 lyfte man särskilt fram att våld mot kvinnor var ett prioriterat område för både polisen och åklagarna. Dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen berördes genom att frågan om behandlingsprogram för män som dömts för bl.a. våldsbrott mot kvinnor särskilt uppmärksammades. I sammanhanget konstaterade regeringen bl.a. att det saknades dels en överblick över vilka behandlingsprogram som fanns för män som begår våldsbrott mot kvinnor, dels utvärderingar av programmets effekter.

Det framgick vidare av propositionen att det rådde olika synsätt mellan företrädare för olika yrkesgrupper och mellan olika vetenskapstraditioner i fråga om vilken behandling av män som dömts för våldsbrott som var lämplig och verksam. Enligt uppgift från en forskare som på uppdrag av Näringsdepartementet har utrett frågan kvarstår de skilda synsätten alltjämt. Forskningen om mansverksamheter är vidare begränsad.⁴ Verksamheter för män bedrivs både

¹ 4 kap. 18 § riksdagsordningen.

² Bet. 2006/07:JuU7 s. 17 f.

³ Den svenska Europarådsdelegationen har utsett riksdagsledamoten Carina Hägg (s) till ansvarig för kampanjen i riksdagen.

⁴ Fil.dr Maria Eriksson, sociologiska institutionen vid Uppsala universitet.

av eller i anslutning till Kriminalvården och andra organisationer, som kommuner och frivilligorganisationer.

Kriminalvårdens uppgift är att verkställa påföljder. Det innebär att myndigheten verkställer straff i fängelse respektive frivård och ansvarar för verksamheten vid häkten. Kriminalvården ska vidare verka för att återfall i brott förebyggs.⁵ Av denna anledning genomgår varje år ett stort antal klienter i kriminalvården olika typer av behandling som syftar till att förhindra återfall i brott.⁶

Regeringen har i olika sammanhang betonat vikten av samverkan mellan Kriminalvården och rättsväsendets myndigheter samt mellan Kriminalvården och samhället i övrigt. Syftet är att dels förebygga brott, dels förebygga återfall i brottslighet. Kriminalvården har vidare ett ansvar för att förebygga brott under verkställigheten.⁷

1.1 Syfte och frågeställningar

Justitiekommittén har sedan 1984 gjort uttalanden i kriminalvårdsfrågor där vikten av att metoder utvecklas och tillämpas för att män som utövar våld i nära relationer ska upphöra med sitt våldsamma beteende betonas. Syftet med denna uppföljning är att undersöka vilket genomslag utskottets uttalanden har fått i praktiken.

Uppföljningen syftar till att besvara följande frågor:

- Vilka typer av behandlingsprogram erbjuds av eller i anslutning till Kriminalvården när det gäller män som dömts för våld i nära relationer?
- Hur många klienter har deltagit i programmen?
- I vilken utsträckning har de använts, dvs. hur stor andel av de relationsbrottsdömda männen har genomgått program?
- Vilka resultat har uppnåtts genom programverksamheten?

Uppföljningen ska vidare ge ett fördjupat underlag inför beredning av propositioner, skrivelser och motioner om kriminalvårdsfrågor.

1.2 Genomförande

Underlag för denna uppföljningsrapport är offentligt tryck, rapporter, statistik och annat skriftligt underlag. Vidare har intervjuer genomförts med företrädare för Kriminalvården, Åklagarmyndigheten, Polisen, Länsstyrelsen i Norrbottens län och Göteborgs stad. Härutöver har en man som har genomgått Kriminalvårdens behandlingsprogram IDAP intervjuats. Under arbetet har även synpunkter inhämtats från dels f.d. överåklagaren Birgit Thunved som

⁵ Förordning (2005:985) med instruktion för Kriminalvården.

⁶ <http://www.kriminalvarden.se> 2007-11-06

⁷ Se t.ex. Budgetproposition för 2007 utgiftsområde 4 Rättsväsendet och Budgetproposition för 2008 utgiftsområde 4 Rättsväsendet.

bl.a. har varit verksam vid tidigare Åklagarmyndigheten i Göteborg, dels fil.dr Maria Eriksson vid sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, tillika universitetslektor i socialt arbete vid humanistiska institutionen vid Högskolan i Kalmar. Justitiedepartementet har lämnat skriftliga svar på de frågor som behandlas i uppföljningen.

Innehållet i rapporten har faktakontrollerats av dels samtliga uppgiftslämnare vid Kriminalvården, dels i förekommande fall företrädare för övriga myndigheter och Göteborgs stad när deras muntliga uppgifter återges i rapporten. När det gäller de frågor som rör innehållet i kriminalstatistiken har dessa uppgifter kontrollerats av statistiker vid Brottsförebyggande rådet.

Underlag för utskottets uppföljning har tagits fram av utskottshandläggaren Stina Svensson vid justitieutskottets kansli och utredaren Lena Sandström vid riksdagens utredningstjänst i samarbete med föredraganden Lars Franzén. I arbetet har även utvärderaren Christer Åström vid riksdagens utredningstjänst deltagit.

1.3 Avgränsningar och definitioner

Begreppet våld mot kvinnor används ofta som ett samlingsbegrepp för fysisk och psykisk misshandel, sexualbrott, hot och ofredande mot kvinnor. Med våld mot kvinnor i nära relationer avses det våld som sker inom familjen och begås av en man, dvs. maken, sambon eller pojkvännen, som kvinnan har eller har haft en känslomässig eller intim relation med.⁸ Denna rapport avser framför allt våld i nära relationer och de behandlingsprogram som har tillämpats och tillämpas av eller i anslutning till Kriminalvården för att få män att upphöra med sitt våldsamma beteende. De övriga behandlingsprogrammen som har använts för sexualbrottsdömda ingår inte i uppföljningen.

1.4 Rapportens uppläggning

Rapporten inleds med en kort beskrivning av bl.a. de delar av kriminalstatistiken som berör våld mot kvinnor samt bedömningar om kostnaderna för våldet mot kvinnor i nära relationer (*kapitel 2*). I *kapitel 3* finns en redogörelse för regeringens och Kriminalvårdens åtgärder rörande verksamheter som riktas mot män som utövar våld i nära relationer. Vidare redovisas de verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården i syfte att förmå män som utövar våld i nära relationer att upphöra med sitt våldsamma beteende. I *kapitel 4* finns en beskrivning av IDAP (Integrated Domestic Abuse Programme) som är ett ackrediterat och vetenskapligt baserat behandlingsprogram som Kriminalvården tillämpar för att behandla män. Programmet införs på alltfler orter i landet. I *kapitel 5* uppmärksammas vissa frågor

⁸ Brottsförebyggande rådet, *Våld mot kvinnor i nära relationer – En kartläggning*, Rapport 2002:14.

som rör samverkansprojekt där Kriminalvården har ingått och som har inneburit att både dömda och icke dömda män har genomgått behandlingsprogram. *Kapitel 6* innehåller främst en redogörelse för genomförda utvärderingar och uppföljningar av de behandlingsprogram som har använts inom kriminalvården. I *kapitel 7* återfinns de iakttagelser och slutsatser som utskottets uppföljningsgrupp har gjort på grundval av redovisat underlag.

2 Våld mot kvinnor i nära relationer – omfattning och kostnader

Det är svårt att redogöra för omfattningen av våld mot kvinnor i nära relationer, bl.a. beroende på att mörkertalet är stort. Brottsförebyggande rådet har uppskattat att endast 20–25 % av våldet i nära relationer anmäls till polisen. Ett annat problem är kriminalstatistikens uppbyggnad och innehåll som innebär att det är svårt att få en bild av omfattningen av brottslighet som gäller våld mot kvinnor i nära relationer. Av Brottsförebyggande rådets trygghetsundersökning 2006 framgår att 1,8 % av kvinnor i åldern 16–79 år själva har uppgivit att de varit utsatta för misshandel någon gång under det senaste året. Omräknat till hela befolkningen skulle detta motsvara 60 000 kvinnor varav över 70 % beräknas ha blivit utsatta för våld av en närstående person eller en bekant. Även om förövaren i vissa fall har varit en kvinna konstaterar Brottsförebyggande rådet att merparten av gärningsmännen är män.⁹

I detta kapitel diskuteras frågor om innehållet i kriminalstatistiken för att eventuellt kunna relatera relevanta delar av denna till antalet män som har genomgått behandling för sitt våldsamma beteende inom eller i anslutning till Kriminalvården. I redovisningen ingår även uppskattningar om de samhälls-ekonomiska kostnaderna för våld mot kvinnor i nära relationer.

2.1 Kriminalstatistiken behöver förbättras

Kvinnovåldskommissionen uppmärksammade 1995 att kriminalstatistiken borde förbättras i väsentliga delar. En ökad uppdelning av uppgifterna på kön efterfrågades. Detta gällde framför allt brotten enligt 3, 4 och 6 kap. i brottsbalken.¹⁰ Vidare ansåg kommissionen att innehållet i statistiken borde utvecklas och ge mer information om offrets ålder, nationalitet och relation till gärningsmannen. På motsvarande sätt borde även statistiken över lagförda personer innehålla uppgifter om brottsoffer, dessas kön, ålder, nationalitet och relation till gärningsmannen.¹¹

Av regeringens proposition med anledning av kommissionens förslag framgick att Brottsförebyggande rådet bedrev ett aktivt arbete med att förbättra statistiken.¹² I samband med riksdagens behandling framhöll justitieutskottet bl.a. att det var mycket angeläget att förbättra kriminalstatistiken och ta fram ett nytt brottskodningssystem samt att skapa möjligheter för att följa

⁹ Brottsförebyggande rådet, *Nationella trygghetsundersökningen 2006*, Rapport 2007:14.

¹⁰ 3 kap. BrB avser brott mot liv och hälsa, 4 kap. BrB avser brott mot frihet och frid och 6 kap. BrB avser sexualbrott.

¹¹ SOU 1995:60, *Kvinnofrid*.

¹² Prop. 1997/98:55, *Kvinnofrid*.

flödet inom rättsväsendet.¹³ Utskottet delade regeringens uppfattning att arbetet med att förbättra kriminalstatistiken måste bedrivas skyndsamt.

Enligt Justitiedepartementet pågår ett kontinuerligt arbete med att förbättra kriminalstatistiken. Departementet hänvisar till ett regeringsuppdrag från 2005 till Brottsförebyggande rådet om att genomföra brottsoffer- och trygghetsundersökningar.¹⁴

I riksdagen har frågan om förbättringar av den officiella statistiken nyligen berörts i ett svar från integrations- och jämställdhetsministern på en skriftlig fråga.¹⁵ Frågeställaren undrade på vilket sätt den information som framkom i Socialstyrelsens rapport *Kostnader för våld mot kvinnor* skulle beaktas i det fortsatta arbetet med handlingsplanen för att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Av svaret framgår att det pågår ett arbete inom rättsväsendets område med att förbättra den officiella statistiken. Brottsförebyggande rådet arbetar för närvarande med att i samarbete med bl.a. Rikspolisstyrelsen ta fram ett nytt system för kodning av brott, strukturerad information om brott (STUK) som kommer att kunna ge betydligt fylligare information än det nuvarande systemet, se vidare avsnitt 2.4.

2.2 Flödet inom rättsväsendet går inte att följa i statistiken

Det går fortfarande inte att följa hela flödet inom rättsväsendet från anmälan till dom och utmätt straff, vilket justitietskottet lyfte fram som en angelägen fråga 1998. Enligt Brottsförebyggande rådet, som är ansvarig för den officiella kriminalstatistiken, finns det för närvarande inte något tillförlitligt sätt att i statistiken koppla ihop ärenden hos olika myndigheter inom rättsväsendet som rör samma brott. Av denna anledning är det inte möjligt att följa ett enskilt brott genom rättsväsendet från anmälan till lagföring i statistiken.

En svårighet med att få en bild av flödet inom rättsväsendet från anmält brott till lagföring är exempelvis att brottsstatistiken och lagföringsstatistiken redovisar olika objekt. Statistiken över anmälda och uppklarade brott utgår från det anmälda brottet medan statistiken över lagförda personer utgår från de lagförda personer som funnits skyldiga till brott. En person kan exempelvis lagföras för flera brott i en och samma lagföring. I förekommande fall redovisas enbart ett brott per person i lagföringsstatistiken, det s.k. huvudbrottet. Det går därför inte att genom lagföringsstatistiken fastställa hur många av de anmälda brotten som leder till en lagföring. Lagföringsstatistiken ger endast en bild av hur många personer som lagförs till följd av de brott som anmälts. Därutöver finns ytterligare skillnader mellan brottsstatistik och lagföringsstatistik.

¹³ Bet. 1997/98:JuU13.

¹⁴ E-brev från Justitiedepartementet 2007-09-20.

¹⁵ Riksdagen, svar på fråga 2006/07:431, *Myndigheternas kartläggning av våld i nära relationer*.

En annan svårighet när det gäller att följa rättsväsendets hantering av ett anmält brott är att myndigheterna definierar en person på olika sätt. Misstänkta personer, lagförda personer och personer som verkställer en påföljd inom kriminalvården utgår från helt skilda definitioner. Det går därför inte att jämföra de olika populationerna med varandra.¹⁶

2.3 Innehållet i brottsstatistiken

I brottsstatistiken finns uppgifter om en anmälan om exempelvis misshandel avser en kvinna eller man och om den eventuelle gärningsmannen är bekant med offret eller inte samt om brottet har skett utomhus eller inomhus.

Information om den eventuelle gärningsmannen, exempelvis kön, saknas i statistiken. Detta förhållande innebär t.ex. att våld mellan kvinnor och våld i samkönade relationer inte kan urskiljas. Enligt en rapport från Socialstyrelsen förekommer våld i samkönade relationer i samma omfattning som det våld som kvinnor utsätts för av män i heterosexuella relationer.¹⁷ Inom heterosexuella förhållanden kan även män drabbas av våld. Men på grundval av såväl internationell som nordisk forskning är det klarlagt att våld i heterosexuella parrelationer vanligtvis handlar om mäns våld mot kvinnor.¹⁸

Brottsförebyggande rådet har uppskattat att cirka två tredjedelar av de anmälda fallen av misshandel då kvinnan är bekant med mannen avser våld i en nära relation.¹⁹

Flera brottskoder kan avse våld mot kvinnor i nära relationer enligt bl.a. följande:

- fullbordat mord och dråp samt misshandel med dödlig utgång,
- försök till mord,
- försök till dråp,
- grov kvinnofridskränkning,
- misshandel,
- olaga frihetsberövande,
- olaga hot,
- ofredande och
- överskridande av besöksförbud.

Det är inte heller ovanligt att våldtäkt som har skett i en nära relation ofta inrymmer t.ex. misshandel och andra övergrepp, men i sådana fall används brottsrubriceringen våldtäkt och brottet kodas som våldtäkt.

Den enda brottskod som enbart ska innehålla brott som begås mot kvinnor i nära relationer är grov kvinnofridskränkning, 4 kap. 4 § brottsbalken. Lag-

¹⁶ www.bra.se, 2007-11-21.

¹⁷ Socialstyrelsen, *Kostnader för våld mot kvinnor – En samhällsekonomisk analys*, 2006.

¹⁸ Näringsdepartementet, *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, 2006.

¹⁹ Socialstyrelsen, *Kostnader för våld mot kvinnor – En samhällsekonomisk analys*, 2006.

rummet avser upprepade övergrepp och kränkningar som begås av en man mot en kvinna som han har eller har haft en nära relation med.

Enligt uppgift från företrädare för polisen förekommer en dubbelräkning av ett antal brott som rör de ovan angivna brottskoderna. Det innebär t.ex. att ett brott kan kodas som både misshandel och grov kvinnofridskränkning.²⁰

2.4 Utvecklingsarbete för att förbättra kriminalstatistiken

Rättsväsendets myndigheter har sedan 1998 arbetat med att ta fram ett förslag på ett nytt sätt att klassificera brott. Arbetet bedrivs inom ramen för projektet Strukturerad information om brott (STUK). Enligt den av Rättsväsendets informationsförsörjning, RIF-rådet, fastställda ”mål bilden” ska systemet vara fullt utbyggt 2012.²¹ Med det nya systemet kommer man bl.a. att kunna följa hanteringen av ett brott genom hela rättsväsendet.

Rättsväsendets informationsförsörjning bygger på en strategi som regeringen beslutade om 1996.²² RIF-rådet består av myndighetschefer eller deras ställföreträdare inom rättsväsendet i vid mening. Till rådets möten inbjuds även Justitiedepartementets kontaktperson.

Rådet ska förverkliga målen för rättsväsendets informationsförsörjning, vilket innebär att rådet samordnar planering och prioritering. Formellt fattas inga beslut i rådet. Besluten fattas av varje myndighet inom respektive ansvarsområde. Däremot kan myndighetsgemensamma beslut komma att fattas av myndighetsföreträdarna i rådet.²³

2.5 Statistik om kvinnomisshandel och grov kvinnofridskränkning

Nedan redovisas några befintliga statistikuppgifter om våld mot kvinnor. Det är viktigt att observera att uppgifterna avser anmälda brott. Det innebär att en person kan anmäla flera brott av samma typ och med samma gärningsman under ett kalenderår. Enligt flera studier är det vanligt att de kvinnor som har utsatts för våld vid upprepade tillfällen tidigare har polisanmält mannen för detta. I minst 30 % av fallen har detta skett vid minst ett tidigare tillfälle.²⁴

²⁰ Uppgifter vid intervju med företrädare för polisen i Västra Götaland 2007-08-29.

²¹ RIF-rådsmöte 2007-10-18.

²² Justitiedepartementet, regeringsbeslut 1996-11-21, *Strategi för samordning av rättsväsendets informationsförsörjning*.

²³ www.polisen.se 2007-11-06.

²⁴ Bland annat Brottsförebyggande rådet, *Våld mot kvinnor i nära relationer – En kartläggning*, Rapport 2002:14.

2.5.1 Anmälda brott

I tabell 1 finns uppgifter för perioden 2003–2006 när det gäller anmälda brott om dels misshandel av kvinna, dels grov kvinnofridskränkning.

Tabell 1 Antal anmälda brott rörande misshandel av kvinna då mannen är bekant med brottsoffret och antal anmälda brott som avser grov kvinnofridskränkning perioden 2003–2006

	2003	2004	2005	2006	Förändring (%)
Antal anmälningar om misshandel	16 854	16 975	17 526	18 353	9
Antal anmälningar om grov kvinnofridskränkning	1 860	2 068	2 152	2 384	28

Källa: www.bra.se.

Av tabellen framgår att 2006 anmäldes 18 353 brott om misshandel av kvinnor då gärningsmannen är bekant med offret. Motsvarande antal anmälningar om grov kvinnofridskränkning uppgick till 2 348 fall. Tabellen visar att antalet anmälningar om både misshandel av kvinna av en bekant gärningsmannen och grov kvinnofridskränkning har ökat under perioden 2003–2006. Den procentuella ökningen av antalet anmälningar om misshandel av kvinna och grov kvinnofridskränkning under perioden uppgår till 9 respektive 28 %. Den polisanmälda misshandeln av kvinnor som har utförts av en bekant gärningsman har ökat med ca 40 % sedan början av 1990-talet.²⁵

2.5.2 Personuppluarade brott då misstänkt person finns

Det går att få en viss uppfattning om hur många brott, utifrån den brottskod som har angivits, som leder till en lagföring utifrån statistiken över uppluarade brott då misstänkt person finns. I denna statistik finns uppgifter om hur många anmälda brott som åklagaren beslutat att väcka åtal, utfärda strafföreläggande eller meddela åtalsunderlåtelse för. Tabell 2 innehåller uppgifter om uppluarade brott då misstänkt person finns gällande dels misshandel av kvinna som är bekant med gärningsmannen, dels grov kvinnofridskränkning.

²⁵ Brottsförebyggande rådet, *Våld mot kvinnor i nära relationer – En kartläggning*, Rapport 2002:14.

Tabell 2 Uppklarade brott då misstänkt person finns gällande misshandel av kvinna som är bekant med gärningsmannen och grov kvinnofridskränkning perioden 2003–2006

	2003	2004	2005	2006	Förändring (%)
Personuppklarade brott som avser anmälningar om misshandel mot kvinna ¹	4 011	4 231	4 135	4 198	5
Personuppklarade brott som avser grov kvinnofridskränkning ¹	733	809	736	783	7

¹) Uppgifterna omfattar brott då misstänkt person finns. De beslut som avses är åtalsbeslut, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse.

Källa: www.bra.se.

Tabell 2 visar att under perioden 2003–2006 har drygt 4 000 anmälningar om misshandel av kvinna som är bekant med gärningsmannen resulterat i åtalsbeslut, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. För grov kvinnofridskränkning har antalet anmälningar som blivit föremål för motsvarande beslut uppgått till mellan 733 och 809 personer. Både uppklarade brott som rör misshandel och grov kvinnofridskränkning har när det gäller åtalsbeslut, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse ökat något under perioden, med 5 % för misshandel respektive 7 % för grov kvinnofridskränkning.

Sammantaget visar tabellerna 1 och 2 att antalet anmälningar har ökat samtidigt som de uppklarade brotten då misstänkt person finns inte har ökat i motsvarande omfattning.

2.6 Verkställda straff för brott som rör våld i nära relationer

Kriminalvården införde ett nytt datastöd 2006 som innehåller uppgifter om klienterna. I systemet ska handläggarna registrera uppgifter om klienten har dömts för brott som rör våld i nära relationer. Enligt uppgifter från Kriminalvården finns dock inga tillförlitliga uppgifter om hur många straff som har verkställts när det gäller våld i nära relationer beroende på att denna uppgift inte regelmässigt har registrerats.

2.7 Uppskattade kostnader för våld mot kvinnor i nära relationer

Socialstyrelsen har uppskattat att de samhällsekonomiska kostnaderna för våld i nära relationer uppgår till 2,7–3,3 miljarder kronor per år. Därutöver tillkommer transfereringar som har uppskattats till drygt 1 miljard kronor. Beräkningarna innefattar bedömningar av såväl direkta som indirekta kostnader för våldet. Det finns dock ytterligare kostnader som inte ingår, t.ex. kost-

nader för tandvård, läkemedel, barnens skador, smärta och lidande samt psykiatrisk vård.²⁶

I Socialstyrelsens beräkning ingår kostnader inom kriminalvården som har uppskattats till 151–235 miljoner kronor. Bedömningen avser kostnaden för dels tiden i fängelse, dels utveckling av behandlingsprogrammet IDAP samt en lågt uppskattad kostnad för samverkansprojekt. Socialstyrelsen påpekar samtidigt att det finns kostnader som inte har gått att beräkna. Inom Kriminalvården saknas uppgifter om de samlade kostnaderna för behandlingsprogram.

Socialstyrelsen konstaterar att det finns ett utvecklingsbehov när det gäller förståelse av våld mot kvinnor i nära relationer och framtida utvärderingar av samhällets insatser. Utvecklingsbehov finns när det gäller statistik, utvärdering av insatser samt kostnader och effekter för den enskilde. Socialstyrelsen lyfter fram att många myndigheter berörs av frågan om våld i nära relationer. Det finns emellertid brister inom varje ansvarsområde när det gäller kunskap om omfattningen och insatserna för de kvinnor och barn som utsätts för våldet. Förutom de brister som finns när det gäller statistiken uppmärksammar Socialstyrelsen att olika myndigheter använder en rad olika sätt att beskriva och definiera våld i nära relationer i de redovisningar som avser att motverka, lindra och bekämpa våldet.

²⁶ Socialstyrelsen, *Kostnader för våld mot kvinnor – En samhällsekonomisk analys*, 2006.

3 Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter

Detta kapitel syftar till att ge en översikt över den programverksamhet där Kriminalvårdens klienter har deltagit för att få män som utövar våld i nära relationer att upphöra med sitt beteende. Redovisningen avser verksamheter under perioden 1995–2007 som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården. Kapitlet inleds med en redogörelse för riksdagens ställningstagande i frågan samt regeringens åtgärder när det gäller behandlingsprogram.

3.1 Riksdagens ställningstaganden

Riksdagen har sedan 1984 uppmärksammat frågor som rör behandling av män som utövar våld mot kvinnor. Justitieutskottet betonade då vikten av att utveckla metoder för särskilda insatser för de män som hade dömts för olika former av våldsbrott mot kvinnor.²⁷

Justitieutskottet framhöll 1998 i sitt betänkande Kvinnofrid att frågor om behandling för män som dömts för våldsbrott mot kvinnor intar en särställning.²⁸ Sedan dess har utskottet i flera betänkanden betonat att det är angeläget att män som dömts för våld i nära relationer blir föremål för adekvat behandling inom kriminalvården. Utskottet har understrukit att det är synnerligen angeläget att risken för återfall i sådan brottslighet minimeras, och med goda och vetenskapligt beprövade behandlingsprogram inom kriminalvården bör den risken minska. Sådana behandlingsprogram kan, enligt utskottet, även öka kunskaperna om orsaken till våldet och därmed öka förutsättningarna för att dömda män inte återfaller i brott.²⁹

Utskottet har vidare uppmärksammat vikten av att det finns behandlingsprogram för män som inte är dömda, t.ex. sådana program som erbjuds män som söker sig till olika mansjourer eller kriscentrum för män.³⁰

3.2 Regeringens åtgärder

I regeringens proposition 1997/98:55 Kvinnofrid pekade regeringen på att Kvinnovåldskommissionen hade konstaterat att det saknades en överblick över vilka behandlingsprogram som fanns för män som begår våldsbrott mot kvinnor och vetenskapliga utvärderingar av programmens effekter, se även kapitel 6. Regeringen uppmärksammade att Socialstyrelsen hade gjort en

²⁷ Bet. JuU 1983/84:20, s.10.

²⁸ Bet. 1997/98:JuU13 s. 46.

²⁹ Bland annat bet. 2006/07:JuU7 s. 20.

³⁰ Bet. 1997/98:JuU13 s. 46.

nationell översyn av specialistpsykiatri där det framgick att det fanns ett bristande underlag för att kunna ta ställning till vilka behandlingsmetoder inom psykiatri som är verksamma för att förhindra återfall i våldsbrottslighet mot kvinnor.

3.2.1 Myndighetsuppdrag 1997

I samband med Kvinnofridspropositionen gav regeringen dels gemensamma uppdrag till flera myndigheter, dels myndighetsspecifika uppdrag.³¹ De myndighetsgemensamma uppdragen omfattade bl.a. att ta fram åtgärds- eller policyprogram, att samverka med andra myndigheter i frågor som rör våld mot kvinnor samt en satsning på fortbildning.

Det myndighetsspecifika uppdraget som regeringen lämnade till dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen var att myndigheten, i samråd med Socialstyrelsen, skulle kartlägga vilka metoder som används för behandling av män som dömts för våldsbrott mot kvinnor och överväga vilka behov som fanns av en utbyggnad av behandlingen av dessa män. Regeringens uppdrag hade lämnats i december 1997 och sträckte sig till utgången av 2002 för att Kriminalvårdsstyrelsen i likhet med övriga myndigheter, som fick uppdrag inom sina ansvarsområden, skulle få tid att förändra sin verksamhet efter regeringens uppdrag.

3.2.2 Uppföljning av myndighetsuppdragen 2003

I oktober 2003 tillkallade regeringen en särskild utredare med uppdrag att följa upp och ur ett könsmaktsperspektiv utvärdera de myndighetsgemensamma uppdragen. Utredaren skulle göra en samlad analys av eventuella hinder och strukturer som motverkar ett könsmedvetet arbete på de områden som dessa uppdrag gällde.³²

Utredaren redovisar i sitt betänkande bl.a. de åtgärder som regeringen har vidtagit efter att kvinnofridsuppdragen hade slutförts. Av redovisningen framgår att regeringen hade vidtagit flera åtgärder och att insatser bedrevs för att motverka mäns våld mot kvinnor. Regeringen hade dock inte vidtagit några åtgärder som berörde behandlingsprogram för män som utövar våld mot kvinnor.³³

3.2.3 Kartläggning inom Näringsdepartementet 2006

I februari 2006 påbörjades ett arbete inom Näringsdepartementet som syftade till att kartlägga och beskriva befintliga verksamheter i landet som arbetar för

³¹ De myndigheter som avsågs var Riksåklagaren och alla åklagarmyndigheter, Rikspolisstyrelsen och alla polismyndigheter, Brottsförebyggande rådet, Kriminalvårdsstyrelsen, Brottsoffermyndigheten, Socialstyrelsen, länsstyrelserna och, i vissa delar, Domstolsverket.

³² Kommittédirektiv, *Uppföljning och utvärdering av Kvinnofridspropositionen*, dir. 2003:112.

³³ SOU 2004:121, *Slag i luften – En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

att våldsamma män ska ändra sitt beteende och verksamheter som arbetar med barn som lever med våld i familjen. Såväl verksamheter i offentlig regi som frivilligorganisationernas arbete ingick i studien. Resultatet publicerades i rapporten *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*.³⁴

3.2.4 Regeringens styrning av Kriminalvården

Inom Regeringskansliet fördelas ärenden som gäller kriminalvården till Justitiedepartementet. Även myndigheten Kriminalvården hör till Justitiedepartementet. Det innebär att departementet ska bereda regeringsärenden rörande förslag till mål för politikområdet. Det ingår vidare i departementets arbetsuppgifter att följa upp Kriminalvårdens verksamhet. Departementet bereder vidare ärenden inom politikområdet Rättsväsendet, vilket bl.a. innefattar anslag för utgiftsområde 4 Rättsväsendet där Kriminalvården ingår. För rättsväsendet har frågan om mäns våld mot kvinnor varit en prioriterad fråga sedan mitten av 1990-talet.

Regeringen uppmärksammade Kriminalvårdens arbete med behandlingsprogram för män som dömts för våld i nära relationer i sitt regleringsbrev för myndigheten för budgetåret 2006 respektive 2007. Regeringen efterfrågar en redovisning av vilka åtgärder som har vidtagits för att fortsätta utvecklingen av program för klienter som dömts för våld i nära relationer (2006).³⁵ Dessutom skulle Kriminalvården redovisa hur de särskilda medel som avsatts har använts. För 2007 begär regeringen att Kriminalvården ska analysera och kommentera effekten av vidtagna åtgärder. År 2007 har också Kriminalvården fått särskilda medel, 20 miljoner kronor, för att förstärka behandlingen av sexualbrottsdömda män och män som dömts för våld i nära relationer.³⁶

Utöver de ovannämnda insatserna när det gäller verksamheter som riktas mot våldsutövande män påpekar Justitiedepartementet³⁷ att regeringen även har behandlat denna fråga i propositionen Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor (prop. 2006/07:38). I propositionen lyfter regeringen fram två aspekter av problemet som rör män som utövar våld mot kvinnor. Det ena är vikten av att inrikta sig på åtgärder för de män som befinner sig i riskzonen för att begå brott för att de aldrig ska nå dit. Den andra aspekten är att hjälpa män som utövar våld att upphöra med det. I detta sammanhang uppmärksammar regeringen Kriminalvårdens behandlingsprogram IDAP.³⁸ Regeringen konstaterar att ”de män som deltar i programmet behöver nödvändigtvis inte vara dömda utan kan även komma in via samverkansprojekt som till exempel

³⁴ Näringsdepartementet, *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, 2006.

³⁵ Regeringen, Justitiedepartementet, *Regleringsbrev för budgetåret 2006 avseende Kriminalvården*, Regeringsbeslut 2006-03-23.

³⁶ Regeringen, Justitiedepartementet, *Regleringsbrev för budgetåret 2007 avseende Kriminalvården*, Regeringsbeslut 2006-12-21.

³⁷ E-brev från Justitiedepartementet 2007-09-20 som svar på frågor i E-brev 2007-09-04.

³⁸ Integrated Domestic Abuse Programme, se vidare kap. 4.

Projekt Utväg i Göteborg och Borås”.³⁹ Regeringens redogörelse för att både dömda och icke dömda deltar i Kriminalvårdens program leder i propositionen inte fram till något ställningstagande.

Regeringen konstaterar vidare i propositionen att insatser som riktar sig till våldsutövande män är en viktig del för att förebygga mäns våld mot kvinnor. I sammanhanget nämns att socialtjänsten har ett ansvar för att ta ett helhetsgrepp om frågan och se till att hela familjen får den hjälp och det stöd som respektive person behöver. Riksdagen har vidare i statsbudgeten för 2007 anvisat 3 miljoner kronor för särskilda insatser för våldsutövande män (utgiftsområde 9, Hälsovård, sjukvård och social omsorg).

3.2.5 Nya myndighetsuppdrag och medel

Regeringen beslutade i februari 2007 om särskilda medel till kommunerna som syftar till att förstärka kvinnojoursverksamheten och utveckla stödet till våldutsatta kvinnor och barn som bevittnar våld.⁴⁰ Totalt ska länsstyrelsen i respektive län förmedla 216,5 miljoner kronor till kommunerna 2007 och 2008 förutsatt att riksdagen beviljar medel för 2008. Därutöver avsätts 1,5 miljoner kronor till Socialstyrelsen för projektet. Socialstyrelsen ska bl.a. bistå länsstyrelserna med kunskapsstöd och ansvara för nationell uppföljning av satsningen. Satsningen behandlades dels i budgetpropositionen för 2007 (prop. 2006/07:1), dels i regeringens proposition Socialtjänstens stöd till våldutsatta kvinnor (prop. 2006/07:38).

I juli 2007 beslutade regeringen om en rad uppdrag till bl.a. Rikspolisstyrelsen, Ungdomsstyrelsen och länsstyrelserna för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, våld i samkönade relationer och hedersrelaterat våld. Integrations- och jämställdhetsdepartementet finansierar uppdragen som beräknas uppgå till 51,5 miljoner kronor åren 2007–2009 under förutsättning att riksdagen beviljar medel för 2008–2009.⁴¹

Regeringens uppdrag till Rikspolisstyrelsen innebär att polisen ska intensifiera sitt arbete för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, samt våld i samkönade relationer. Insatserna ska omfatta utbildning, informationsspridning till allmänheten och andra åtgärder som bedöms stärka det ordinarie arbetet långsiktigt. Avsikten med insatserna är att förbättra polisens förmåga att arbeta utifrån ett brottsofferperspektiv. Syftet med uppdraget är att ytterligare öka polisens kompetens och kapacitet i dessa frågor samt att stärka allmänhetens förtroende för polisen så att fler

³⁹ Prop. 2006/07:38, s. 24.

⁴⁰ Regeringen, Socialdepartementet, *Utvecklingsmedel till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojoursverksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldutsatta kvinnor och barn*, regeringsbeslut 2007-02-15.

⁴¹ Integrations- och jämställdhetsdepartementet, *Uppdrag till länsstyrelsen om insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck, Uppdrag till Rikspolisstyrelsen om insatser rörande mäns våld mot kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra utbildningar om insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck*, regeringsbeslut 2007-07-19.

brott anmäls. Uppdraget ska genomföras i samråd med Åklagarmyndigheten och andra berörda myndigheter. Uppdraget pågår under perioden september 2007 t.o.m. december 2009. Rikspolisstyrelsen får disponera högst 6 miljoner kronor för kostnader för uppdraget under 2007.

I november 2007 har regeringen presenterat en handlingsplan för att bekämpa våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer. Planen innehåller 56 åtgärder, varav en del är en uppföljning av tidigare presenterade förslag. När det gäller Kriminalvården aviseras en fortsatt utveckling av behandlingsprogrammen så att verksamheten blir tillgänglig för bl.a. män med ett annat modersmål än svenska. Vidare ska samverkan mellan Kriminalvårdens verksamhetsgrenar, andra huvudmän och aktörer utvecklas vid frigivningen av intagna.⁴²

3.3 Kriminalvårdens åtgärder

Kriminalvårdsstyrelsen gjorde totalt fem rapporteringar av sina åtgärder med anledning av regeringens kvinnofridsuppdrag. Slutredovisningen av uppdraget skedde 2003.⁴³ Resultatet rapporteras vid sidan av den reguljära rapporteringen i myndighetens årsredovisning. Nedan framgår de områden som redovisningarna främst omfattade.

3.3.1 Kunskap om antalet dömda män saknas

I samband med uppdraget från regeringen gjorde Kriminalvårdsstyrelsen en inventering av antalet män som hade dömts för våldsbrott mot kvinnor. Brotsbenämningen i domar och kriminalvårdsregistret anger inte vem våldet har riktats mot, varför man blev tvungen att göra en manuell bearbetning av domar för personer som hade dömts för våldsbrott. Enligt preliminära resultat som redovisades till regeringen förelåg ett visst svarsbortfall, varför inventeringen skulle bearbetas vidare.⁴⁴

Enligt uppgifter vid intervjuer med företrädare för såväl Kriminalvården som Åklagarmyndigheten 2007 framgår att detta förhållande alltjämt äger giltighet. En företrädare för Kriminalvården menar att problemet med relationsvåld inte har uppmärksamats i tillräcklig utsträckning inom myndigheten eftersom den enda brotsbenämningen där man vet att våldet har riktats mot en partner eller f.d. partner är grov kvinnofridskränkning. I övriga fall är

⁴² Skr. 2007/08:39; *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.*

⁴³ 1999-02-24, *Åtterrapporering av myndighets specifikt uppdrag att i samråd med Socialstyrelsen kartlägga kriminalvårdens metoder för behandling av män som dömts för våldsbrott mot kvinnor*, 1999-06-24, *Myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor – delredovisning av kriminalvårdens insatser*, 1999-06-24, *Redovisning avseende år 1999*, 2000-02-28, *Kriminalvårdens insatser under år 2000*, 2001-02-21, *Slutrapportering av myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor* 2003-03-18.

⁴⁴ Kriminalvårdsstyrelsen, *Redovisning avseende år 1999*, 2000-02-28.

det svårt att veta om det är frågan om relationsvåld när det inte framgår av domarna eller annan registrering.⁴⁵ (Se även avsnitt 2.6).

3.3.2 Särskilda medel till lokala myndigheter

Av Kriminalvårdens slutrapportering framgår att myndigheten under perioden 2000–2003 hade avsatt särskilda medel till 15 frivårdskontor som då samtidigt var lokala myndigheter. Dessa medel finansierade dels samverkansprojekt, dels personal som särskilt avdelades för att arbeta med frågan. De frivårdsdistrikt som avsågs var Norrköping, Linköping, Malmö, Skövde, Göteborg, Västerås, Stockholm, Uppsala, Gävle, Borås, Halmstad, Karlstad, Örebro, Nyköping och Eskilstuna.⁴⁶

3.3.3 Risk- och behovsinstrumentet SARA

År 2000 genomfördes en försöksverksamhet vid anstalten i Norrtälje där personalen bl.a. utbildades för att tillämpa risk- och behovsinstrumentet SARA (Spousal Assault Risk Assessment) för män som dömts för våld i nära relationer. Instrumentet syftade till att vara ett hjälpmedel för att bedöma risker för återfall i liknande brottslighet. Av myndighetens slutredovisning 2003 framgick att Kriminalvården sedan utbildade personal vid 15 av de 36 dåvarande kriminalvårdsmyndigheterna för att använda SARA.⁴⁷

Sedan dess har SARA-instrumentet utvecklats och tillämpas av särskilt utbildade handläggare inom frivården. Från frivårdskontoret i Luleå uppges att de särskilda SARA-handläggarna tilldelas ärenden som avser personutredningar där misstanke eller kunskap finns om att ett relationsbrott föreligger.

3.3.4 Policy för Kriminalvårdens arbete

Kriminalvårdsstyrelsen uppgav 1999 att man avsåg att påbörja en insats med att utarbeta policydokument för Kriminalvårdens arbete med frågor som rörde våld mot kvinnor. Arbetet skulle grundas på den pågående inventeringen av män som dömts för våldsbrott. Någon sådan policy har emellertid inte utarbetats. Av Utredningen om kvinnofridsuppdragen framgår att inte någon av de myndigheter som fick uppdrag som rörde kvinnofrid hade utarbetat någon policy.⁴⁸

3.3.5 Utbildning

I flera avrapporteringar perioden 2000–2003 nämns att utbildningsinsatser för personalen kommer att genomföras. Sådana utbildningsinsatser har också genomförts. År 2001 fick alla kriminalvårdsmyndigheter ett uppdrag att

⁴⁵ Intervju med företrädare för ett frivårdskontor inom Kriminalvården 2007-09-14.

⁴⁶ Uppgifter från Kriminalvården oktober 2007.

⁴⁷ År 2003 bestod Kriminalvården av 36 kriminalvårdsmyndigheter.

⁴⁸ SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

genomföra utbildningar om våld i nära relationer för all personal. Vid utbildningsinsatsen användes material som hade utarbetats i samverkan inom det myndighetsspecifika uppdraget.⁴⁹ Våren 2002 gjordes en uppföljning av om utbildningsuppdraget hade genomförts. Vid denna tidpunkt hade 11 av de 36 kriminalvårdsmyndigheterna genomfört den aktuella utbildningen.⁵⁰

3.3.6 Uppgifter i Kriminalvårdens årsredovisningar

I sin slutrapportering till regeringen framgår att Kriminalvården under 2003 gjorde en stor satsning på nationella program, varav ett avsåg våld i nära relationer. Det program som avses är IDAP, vilket numera används vid alltfler frivårdskontor och anstalter. Denna satsning pågår fortfarande, se vidare kapitel 4.

Kriminalvården har inte nämnt eventuella insatser för män som dömts för våld i nära relationer i sina årsredovisningar 1997–2005, utan avrapporteringen av kvinnofridsuppdraget skedde i särskild ordning åren 1999–2003. I årsredovisningen för 2006 redovisar Kriminalvården att ett behandlingsprogram, IDAP, har ackrediterats och prövas i ökad omfattning. Programmet förutsätter att en samverkan bedrivs med andra myndigheter, vilket sker i frivårdsdistriktet, se kapitel 5.

3.4 Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter 1995–2007

Kriminalvården har sedan början av 1990-talet utvecklat lokala program för män som utövar våld mot kvinnor i nära relationer.⁵¹ Både Kriminalvårdens huvudkontor och regioner har tillfrågats om uppgifter om den verksamhet som har bedrivits eller bedrivs, se bilaga 3 för Kriminalvårdens regionindelning. Därutöver finns publicerade uppgifter om att ytterligare verksamheter har bedrivits, vilka dock inte har bekräftats av Kriminalvårdens huvudkontor eller regioner.

I tabell 3 redovisas de uppgifter som har erhållits eller bekräftats av Kriminalvården när det gäller verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården med syfte att behandla män som utövar våld i nära relationer perioden 1994–2007. Flera av dessa verksamheter beskrivs i Näringsdepartementets rapport *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*. I bilaga 1 finns en beskrivning av verksamheterna. Uppgifterna har kompletterats av fil. dr Maria Eriksson.

⁴⁹ Mäns våld mot kvinnor, Utbildningsmaterial för personal inom kriminalvården, 2000.

⁵⁰ Kriminalvården, E-brev, 2007-11-05.

⁵¹ Näringsdepartementet, *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, 2006.

Tabell 3 Verksamheter eller behandlingsprogram som bedrivs i anslutning till eller av Kriminalvården för män som utövar våld i nära relationer¹

Ort	Period	Program	Huvudman
Borås	2004–2007	Utväg Södra Älvsborg	Samverkansprojekt
	2007–	IDAP	Kriminalvården
Eskilstuna	2000–2006	STOPP	Samverkansprojekt
	2006–	IDAP	Kriminalvården
Gävle	1999–	PÅK	Stiftelse, Samverkansprojekt
Göteborg	2004–2007	IDAP	Samverkansprojekt Utväg Göteborg
	Fr.o.m. 2008	IDAP	Kriminalvården
Halmstad	2001–	Män i fokus	Privat vårdgivare
Jönköping	2007–	IDAP	Kriminalvården
Kalmar	1996–1999	Ingen uppgift	Kriminalvården
Karlskrona	2007–	IDAP	Kriminalvården
Karlstad	2002–2005	Karlfrid	Kriminalvården
	2005–	IDAP	Kriminalvården
Linköping	2004–2007	Frideborg	Samverkansprojekt
	2007–	IDAP	Kriminalvården
Luleå	2007–	IDAP	Kriminalvården
Malmö	1995–2005	Fredman	Kriminalvården
	2005–	IDAP	Kriminalvården
Mariefred Johannesberg (anstalt)	2005–	IDAP	Kriminalvården
Norrköping	1994–2007	Frideborg	Samverkansprojekt
Nyköping	2001–2002	Nyckelfrid	Samverkansprojekt som låg till grund för Dialogen
	2003–	Dialogen	Samverkansprojekt (Handelsbolag)
Skövde	1996–2007	Utväg Skaraborg	Samverkansprojekt
	2007–	IDAP	Kriminalvården
Stockholm	1995–1999	Origo	Kriminalvården
	2001–2004	Verktygsgajden	Samverkansprojekt med Länkarna
	2004–	IDAP	Kriminalvården
Sundsvall	2003–	Manfred	Rättspsykiatriska regionkliniken
Torpshammar Viskan (anstalt)	2006–	IDAP	Kriminalvården
Uppsala	2000–	Mansmottagningen mot våld	Ideell förening
Visby	2007–	IDAP	Kriminalvården
Vänersborg	2007–	IDAP	Kriminalvården
Västerås	2004–2006	Sista slaget	Kriminalvården
	2007–	IDAP	Kriminalvården
Växjö	2006–	IDAP	Kriminalvården
Örebro	2004–	Manfred	Samverkansprojekt

Källa: Kriminalvården, se även bilaga 1.

Tabell 3 visar att det finns uppgifter om att Kriminalvården har bedrivit verksamheter för män som utövar våld i nära relationer sedan mitten av 1990-talet. De första projekten startade i Norrköping, Malmö, Stockholm och Skövde. Sedan dess har verksamheten utvecklats, och i november 2007 fanns behandlingsmöjligheter på totalt 24 orter, varav 22 bedrivs inom frivården och 2 bedrivs vid anstalter. Detta innebär att Kriminalvården kan föreslå eller erbjuda särskild behandling eller verksamheter för män som dömts för våld i nära relationer vid 22 av totalt 37 frivårdskontor.

Det finns stora regionala variationer inom Kriminalvården beträffande verksamheter som syftar till att behandla män som utövar våld i nära relationer. I Region Norr, som geografiskt omfattar Norrland, finns möjligheter för män att genomgå en behandling vid tre av åtta frivårdskontor. Fram till oktober 2007 var frivårdskontoret i Malmö den enda orten inom Region Syd där man har bedrivit en programverksamhet.⁵² Men till skillnad från Region Norr finns goda möjligheter att pendla från större delen av regionen. I både Region Mitt och Region Väst finns verksamhet vid samtliga frivårdskontor för män som utövar våld i nära relationer, se bilaga 1 och 3.

Vid de orter där särskilda behandlingsprogram eller verksamheter saknas kan Kriminalvården föreslå kontakter med öppenvården inom psykiatri inom ramen för kontraktsvårdsutredningar eller som en särskild föreskrift vid skyddstillsyn. Möjligheterna att följa upp resultatet av ett sådant krav är dock begränsade eftersom Kriminalvården enbart kan kontrollera att en klient har kontakter med öppenvården inom psykiatri och inte resultatet av denna kontakt.⁵³

Av tabellen framgår vidare att man inom kriminalvården har prövat olika program i bl.a. Borås, Eskilstuna, Malmö, Stockholm, Karlstad och Västerås. Det sker nu en successiv övergång till att använda det nationella behandlingsprogrammet IDAP, se kapitel 4.

När det gäller män som dömts till fängelsestraff finns sedan 2005 respektive 2006 behandlingsprogram vid 2 av de totalt 50 anstalterna för män. De 2 anstalterna Johannesberg i Mariestad och Viskan i Torpshammar är särskilt inriktade på att ta emot män som är dömda för sexualbrott och relationsvåld.

3.4.1 Fler verksamheter som har bedrivits av Kriminalvården

Utöver de ovan redovisade verksamheterna finns publicerade uppgifter om att ytterligare verksamheter har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården. Enligt Kriminalvårdens redovisning till regeringen framkom att ytterligare program för män som dömts för misshandel mot kvinna bedrevs 1999 inom frivården och vid anstalter enligt följande:

⁵² När det gäller Region Syd har i oktober 2007 en IDAP-grupp startat i Karlskrona, och därmed finns programverksamhet inom pendlingsavstånd inom hela regionen.

⁵³ Uppgifter vid intervju med företrädare för Kriminalvården.

- frivården Göteborg där 22 män hade deltagit sedan starten 1995, varav 5 män hade avbrutit behandlingen,
- frivården Karlskrona där 12 män 1999 hade fullföljt behandlingen,
- frivården Västerås (familjevåldsprogrammet),
- anstalten Stångby som lades ned 1998,
- anstalten i Kalmar,
- anstalten Hall och
- anstalten Tillberga.⁵⁴

Därutöver finns uppgifter på Kvinnoportalens webbplats med länk till Kriminalvårdens webbplats att Kriminalvårdsmyndigheten Göteborg/Hisingen-Förorter bedriver ett program, sex- och relationsbrottsprogrammet.⁵⁵ Det är dock oklart när denna sida senast uppdaterades. Kriminalvården uppger vidare att ett nationellt forskningsbaserat program kommer att införas 2003, se kapitel 4.

I Utredningen om kvinnofridsuppdragen redovisas även att Kriminalvården deltar inom ramen för samverkansprojektet Frideborg i Mjölby. Utredningen avlämnade sitt betänkande i december 2004.⁵⁶

En orsak till att det saknas kunskaper om verksamheter som bedrivs under 1990-talet är, enligt en företrädare för Kriminalvården, att före 1998 var alla enheter egna myndigheter och var därigenom relativt autonoma. Vid en omorganisation 1998 reducerades antalet myndigheter till 36. Kunskapen om vilken verksamhet som bedrivs inom regionerna ökade genom att man införde s.k. dialoger mellan myndighetschefen och regioncheferna, då regioncheferna, ett antal gånger per år, redogjorde för verksamheten inom regionen. Den 1 januari 2006 ombildades de tidigare Kriminalvårdsmyndigheterna till en myndighet, Kriminalvården, vilket innebär att verksamheten styrs på ett effektivare sätt än tidigare. I kombination med övergången till nationella ackrediterade system finns numera en god överblick över den programverksamhet som bedrivs.⁵⁷

3.5 Antalet deltagare i programverksamheten

På grundval av uppgifter från framför allt Kriminalvårdens regioner redovisas underlag om antalet deltagare i de verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården när det gäller relationsvåld.⁵⁸

Fem av sex regioner har lämnat uppgifter om antalet män som deltagit i de verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården. Det innebär att antalet deltagare kan redovisas för 17 av 24 orter där verksamhet bedrivs eller har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården. Kriminalvården i Region Öst uppger att uppgifter om antalet deltagare inte har följts upp.

⁵⁴ Kriminalvården, 1999-06-24.

⁵⁵ http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral__2307.aspx 2007-11-07.

⁵⁶ SOU 2004:121, *Slag i luften – En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

⁵⁷ Kriminalvården, E-brev, 2007-11-09.

⁵⁸ E-brev till Kriminalvårdens regioner 2007-09-07.

Tabell 4 Totalt antal deltagare som påbörjade behandlingsprogram perioden 1995–2007¹

Ort	1995–1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	Totalt
Borås	-	-	-	-	-	i.u.	i.u.	16	15	31
Eskilstuna ²	-	12	12	12	12	12	12	12	12	96
Gävle	4	10	9	5	10	29	18	22	22	129
Göteborg ²	-	-	-	-	-	15	16	16	16	63
Halmstad ²	-		7	9	9	9	9	9	9	61
Kalmar	25–30									25–30
Karlstad ²	-	-	-	8	8	8	8	8	8	48
Luleå	-	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Malmö ^{2,3}	66	14	14	14	14	14	14	17	18	185
Mariestad (Johannesberg)	-	-	-	-	-	-	19	66	43	128
Skövde	36	11	11	11	11	11	11	11	11	124
Stockholm	211	i.u.	i.u.	18	18	10	15	27	47	346
Torpshammar (Viskan)	-	-	-	-	-	-	-	15	15	30
Uppsala ²	-	-	16	16	16	17	17	17	17	116
Vänersborg	-	-	-	-	-	-	-	-	6	6
Västerås ^{2,4}							4	8	4	16
Örebro ²	-	-	-	-	-	5	5	5	5	20
Summa	342–347	47	69	93	98	130	148	249	251	1 411–1 416

i.u. ingen uppgift.

¹⁾ Avser tidsperioden fram till september 2007.

²⁾ Genomsnittligt antal deltagare per år.

³⁾ För perioden 1995–2005 har ett ungefärligt antal deltagare redovisats.

⁴⁾ Uppgifterna för 2006 avser deltagare i både Sista slaget och IDAP.

Källa: Kriminalvården.

Frivårdskontoren har i vissa fall lämnat utförliga uppgifter om antalet deltagare. I något fall har antalet deltagare uppskattats. Uppgifterna i tabellen är dock inte fullständiga. Tidigare publicerade uppgifter visar att ytterligare verksamheter har bedrivits inom Kriminalvården. Frideborg i Norrköping har, enligt Utredningen om kvinnofridsuppdragen, behandlat uppemot 250 män per år. En närmare precisering av denna uppgift saknas dock. Frideborg förefaller vara den verksamhet som enligt tillgängliga uppgifter har bedrivits längst,

dvs. sedan 1994.⁵⁹ Av bilaga 1 framgår att både Manscentrum i Dalarna och Pappaverksamheten i Botkyrka rekryterar deltagare via Kriminalvården. Manscentrum i Dalarna är emellertid en liten verksamhet med ca 5 deltagare per år och Pappaverksamheten i Botkyrka har inte uppgivit hur många män som deltar via Kriminalvården.

Tabell 4 visar att drygt 1 400 män under perioden 1995–2007 har deltagit i verksamheter inom eller i anslutning till Kriminalvården som syftar till att männen ska upphöra med att utöva våld mot kvinnor. Uppgifterna avser både dem som har påbörjat behandling 2007 men ännu inte avslutat den och dem som avbrutit behandlingen. Under de senaste åren, 2006 respektive 2007, har ungefär 250 män deltagit varje år.

Det framgår vidare att Kriminalvårdens programverksamhet främst har bedrivits inom frivården. Under de tre senaste åren har 490 klienter inom frivården respektive 158 klienter vid anstalt påbörjat behandling för att komma till rätta med sitt våldsamma beteende.

I redovisningen från frivårdskontoren och anstalterna har i vissa fall kompletterande uppgifter lämnats när det gäller frågan om möjligheter att fortsätta med att bygga ut programverksamheten. Från frivårdskontoret i Halmstad uppges att man inte har kommit i gång med IDAP trots att kontoret har utbildade programledare sedan i maj 2007. Det beror, enligt företrädare för frivårdskontoret, på det låga antalet dömda.

Ett motsatt förhållande finns vid anstalten Viskan utanför Sundsvall. Det är framför allt män från södra Sverige som avtjänar straff vid anstalten. Vid anstalten är ungefär 70 % av de intagna dömda för relationsbrott och de resterande 30 % för sexualbrott. Där finns, enligt uppgifter från chefen för anstalten, 20 personer i kö som vill påbörja IDAP-programmet. De har i dag två utbildade programledare som arbetar med IDAP men det skulle behövas fler för att tillgodose behovet. Enligt anstaltschefen finns det en hög motivation inom gruppen att delta i behandlingen. Anstaltsledningen godkänner inga besök från brottsoffer om inte mannen deltar i IDAP. Det finns även män som inte kan komma i fråga för programverksamheten eftersom de har för kort verkställighetstid för att kunna slutföra behandlingen.

Anstalterna Johannesberg och Skogome har tillsammans utvecklat en brottsoffersluss. Den är till för kvinnor som vill besöka de män som misshandlat eller våldtagit dem. Slussen fungerar på följande sätt: När en kvinna vill besöka gärningsmannen så måste hon först bli intervjuad av anstaltens psykolog. Om psykologen bedömer att kvinnan egentligen inte vill träffa gärningsmannen utan är rädd eller tvingad, ska besök förhindras eller ske med närvarande psykolog. Kriminalvården har fått 200 000 kr från Brottsofferfonden för att skapa denna brottsoffersluss.⁶⁰ Brottsofferslussen belönades med ett hedersomnämmande i den svenska finalen av European Crime Prevention Awards (ECPA).

⁵⁹ SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

⁶⁰ Riksdagens utredningstjänst, *Våld mot kvinnor i nära relationer*, 2/2007.

Tabell 5 Deltagare som har fullföljt respektive avbrutit behandlingsprogrammet

Ort	Period	Program	Antal män som har fullföljt programmet	Antal män som har avbrutit programmet	Andel män som har påbörjat och fullföljt programmet
Borås	2006–2007	IDAP	14	2	88 %
Gävle	1999–2007	PÅK	88	41 ¹	68 %
Göteborg	2004–2007	IDAP	30	17	64 %
Halmstad	2001–2007	Män i Fokus	58	3	95 %
Malmö	2005–2007	IDAP	32	3	91 %
	1995–2005	Fredman	120 ²	30 ²	80 %
Mariestad (Johannesberg)	2005–2007	IDAP	81	29	74 %
Skövde	1996–2007	Utväg	105	19	85 %
Stockholm	1995–1999	Origo	143	68	68 %
	2002–2004	Verktögs-gajden	26	10	72 %
	2001–2004	IDAP	52	18	74 %
Torpshammar (Viskan)	2006–2007	IDAP	14	4	78 %
Uppsala	2000–2007	Mansmottagningen mot våld	101	15	87 %
Västerås	2005–2006	Sista slaget	8	3	73 %
	2006–2007	IDAP	8	2	80 %
Summa			880	264	77 %

¹⁾ År 2004 utökades behandlingstiden från 10 till 20 gruppträffar. Flera klienter som påbörjade behandlingen innan förändringen fullföljde 10 gruppträffar men de räknades som avbrutna på grund av att behandlingsmodellen förändrades.

²⁾ Ungefärligt antal deltagare.

Källa: Kriminalvården och Mansmottagningen mot våld i Uppsala.

I tabell 5 återfinns de uppgifter som Kriminalvården och Mansmottagningen mot våld i Uppsala har redovisat när det gäller hur många män som har fullföljt respektive avbrutit behandlingsprogrammet. Totalt har Kriminalvården redovisat sådana uppgifter för 11 orter. Av redovisade uppgifter framgår att sammanlagt 880 män har fullföljt och 264 män har avbrutit programmet. Det innebär att 77 % av männen fullföljde behandlingen och 23 % avbröt. Det finns en betydande variation när det gäller under hur lång tidsperiod programmen har bedrivits vid frivårdkontoren. Vidare varierar även antalet deltagare i programmen.

Det finns, enligt frivårdskontoren, olika anledningar till att männen har avbrutit behandlingen. De orsaker som redovisas är främst:

- missbrukproblem,
- återfall i ny brottslighet, både relationsbrott och annan brottslighet,
- fängelsestraff eller frihetsberövande,
- för hög frånvaro/misskötsamhet,
- flyttat utomlands eller till annan ort,
- bristande motivation att delta i programmet samt
- annan behandlingsform (mannen har påbörjat individuella samtal på inrådan av Kriminalvårdens handläggare).⁶¹

När det gäller IDAP-programmen som bedrivs vid de två anstalterna uppger Kriminalvården följande skäl till att männen har avbrutit programmet:

- bristande motivation att delta i behandlingsprogrammet/misskötsamhet,
- utslussningsaktiviteter som t.ex. öppenplacering och vårdvistelse,
- villkorlig frigivning och
- deltagande i anstaltens yrkesutbildning (gäller för en intagen).

En av de intagna som blev villkorligt frigiven skulle enligt sin plan fortsätta programmet i frivården, men denne har dock inte fullföljt behandlingen.

⁶¹ Gäller enbart för PÅK i Gävle.

4 Behandlingsprogrammet IDAP

IDAP, Integrated Domestic Abuse Programme, är det program som sedan 2004 används inom kriminalvården för att behandla män som utövar våld i nära relationer. Programmet är föremål för en utbyggnad till allt fler orter i landet.

4.1 Programmets bakgrund

IDAP är en kognitiv behandlingsmetod, vilket betyder att behandlingen syftar till att förändra tankar, förhållningssätt och beteende. Programmet är avsett för vuxna män som är dömda för våldshandlingar i en heterosexuell relation. Programmet vänder sig till manliga medel- eller högriskförövare av våld i nära relation. Bedömningen huruvida en man är en medel- eller högriskförövare ska framgå av en SARA-bedömning, se kapitel 3. Sedan 2000 har programmet utvecklats i samarbete med kriminalvården i England och Wales och har sitt ursprung i ett behandlingsprogram som är framtaget i Duluth, USA.⁶²

Kriminalvården började använda IDAP 2004, och i december 2006 blev programmet ackrediterat.⁶³ I Sverige är det för närvarande endast Kriminalvården som har licens att använda IDAP. Rättigheten har kostnadsfritt givits av brittiska inrikesministeriet (Home Office) till Kriminalvården i utbyte mot att Kriminalvården delar med sig av forskningsresultaten till kriminalvården i England och Wales.⁶⁴ Om andra verksamheter utanför kriminalvården vill använda programmet måste licens begäras från England.

4.2 Teorimodell

Syftet med IDAP är att utveckla deltagarnas insikter i ett antal faktorer som kan kopplas till våld. Programmet ska också öka männens medvetenhet om omfattningen av ett våldsamt beteende mot partner och barn och öka deras förståelse för de negativa effekterna av ett sådant beteende. Vidare syftar programmet till att få deltagarna att ta ansvar för sitt våld och ersätta vålds- och kontrollattityder med beteenden och attityder som inte är våldsamma och kontrollerande. De viktigaste målen är att komma till rätta med ett snedvridet tänkande, felaktig hantering av känslor, brister i sociala färdigheter och problem med självkontroll. Deltagarna ska vidare motiveras att förändra sitt beteende och sina attityder. IDAP är grundat på att det behövs en kombination av åtgärder för att behandla våld i nära relationer och förebygga återfall i

⁶² http://www.kvv.se/templates/KVV_InfopageGeneral___3650.aspx

⁶³ Kriminalvården, *Årsredovisning 2006*.

⁶⁴ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

brott. Andra åtgärder utöver behandling är stöd till brottsoffren samt rådgivnings- och utbildningsgrupper.⁶⁵

Centralt för IDAP är det s.k. makt- och kontrollhjulet som beskriver metoder och beteenden som männen använder för att skapa och vidmakthålla kontroll i sina relationer. Våld betraktas som en avsiktlig handling för att få makt och kontroll över sin partner. Ett våldsamt beteende är därmed inte ett resultat av okontrollerbar ilska och ett laddat känslomässigt tillstånd som förövaren inte kan ta ansvar för. Makt- och kontrollhjulet sätter mäns våld mot kvinnor i ett större sammanhang och visar på hur traditioner, språkbruk, domstolar, medier m.fl. underbygger ett socialt och kulturellt stöd för våldet.⁶⁶

4.3 Aktörer

4.3.1 Programledare

Mansgrupperna leds av två personer, en man och en kvinna. Det är en avsiktlig kombination för att visa klienterna hur en positiv, respektfull och jämställd maktfördelning mellan man och kvinna kan se ut. Innan gruppverksamheten startar genomför programledarna även en intervju s.k. brottsanalys och en orienteringssession med varje man.⁶⁷

4.3.2 Partnerkontaktperson

IDAP har en tydlig brottsofferanknytning. Den våldsutsatta kvinnan erbjuds en s.k. partnerkontakt, vilken har flera syften. Innan mannen påbörjar programmet ska det vara möjligt för kvinnan att ge sin version av brottshistorien. Det är en betydelsefull del i mannens riskbedömning enligt den metod, SARA, som har utvecklats för sådana bedömningar. När mannen har påbörjat programmet ska kvinnan, som en säkerhetsåtgärd, omedelbart bli underrättad om mannen vid något tillfälle inte skulle komma till ett möte. Vidare ska kvinnan vid behov få hjälp att finna andra institutioner som kan ge henne behandling. Avslutningsvis ska kvinnan vara en viktig referens vid bedömningen av resultatet av mannens behandling. Partnerkontaktpersonen ska påbörja sitt arbete innan mannen börjar i gruppverksamheten och avsluta sex månader efter avslutad grupp eller i samband med att hans påföljd upphör. Då kvinnan inte har begått något brott är det en fördel om kontaktpersonen, som alltid är en kvinna, inte arbetar inom kriminalvården utan inom en utomstående organisation eller förvaltning. I de samverkansmodeller där Kriminalvår-

⁶⁵ Kriminalvården, *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar kvinnor. Teori-manual*, 2006.

⁶⁶ Kriminalvården, *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar kvinnor. Teori-manual*, 2006.

⁶⁷ Kriminalvården, *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar kvinnor. Teori-manual*, 2006.

den har ingått, t.ex. Utväg Göteborg, har partnerkontakten ombesörjts av socialförvaltningen. Frivården i Luleå har inlett ett samarbete med Kvinnojouren i staden. Kvinnojourens personal har utbildats av Kriminalvården och fungerar nu som partnerkontaktpersoner för de kvinnor vars män deltar i IDAP i Luleå.⁶⁸ Vid anstalten Viskan har tre kvinnor, vars ordinarie anställning är i köket, vid administrativa enheten och vid fakturaenheten, genomgått en särskild utbildning och arbetar numera även som partnerkontaktpersoner.⁶⁹

Enligt uppgift från anstalten Johannesberg är det av geografiska skäl svårt att erbjuda en partnerkontaktperson, eftersom de intagna och även deras partner kommer från hela Sverige. Från anstalten föreslås därför att alla frivårds-kontor, oavsett IDAP-uppdrag, ska bygga upp en organisation för partnerkontaktpersoner.

4.3.3 Handläggare

Handläggaren är den person som följer mannen under programmets gång. Innan programstart ser handläggaren till att en SARA-utredning görs varefter mannen slussas vidare till gruppen. Handläggaren genomför också mitsamtal och slutsamtal under grupptiden samt genomför återfallsprevention vid fyra till sex tillfällen efter avslutat grupprogram.⁷⁰

4.3.4 SARA-utredare

SARA-utredaren genomför en riskbedömning av mannen innan han påbörjar gruppverksamheten.

4.4 Mansgrupperna

Innan mannen påbörjar programmet får han som en förberedelse träffa programledarna för en djupare programinformation och intervju, en s.k. brottsanalys. Det är ett manualbaserat samtal som syftar till att säkerställa att en ingående diskussion om våldet har skett. Dessutom kartläggs mannens makt- och kontrollmönster samt hans motivation att förändra sitt beteende. Mannens berättelse jämförs därefter med de uppgifter kvinnan lämnat till sin partnerkontaktperson i samband med SARA-intervjun. Om det är stor diskrepans mellan uppgifterna kan det vara ett tecken på en låg självkänedom hos mannen om sitt beteende och de brott han har begått. Vidare görs en bedömning av risken för framtida partnervåld, en s.k. SARA-utredning (Spousal Assault Risk Assessment Guide). Utredaren gör bedömningen utifrån en checklista

⁶⁸ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22 och 2007-09-14.

⁶⁹ Uppgift per telefon från anstaltschef 2007-11-08.

⁷⁰ Kriminalvården, *Beskrivning av IDAP:s aktörer*, 2007.

över 20 enskilda riskfaktorer för partnervåld, t.ex. missbruk av droger och psykotiska symtom.⁷¹

Tillsammans med handledaren formulerar mannen en handlingsplan med de mål som han har med sitt deltagande i programmet och de åtgärder han förbinder sig att vidta. Målen och åtgärderna ska vara enkla, specifikt formulerade och möjliga att uppnå. När han, under behandlingens gång, har nått målen bestäms nya mål och åtgärder i planen.⁷² Handlingsplanen finns under grupp-sessionerna uppsatt på väggen och kan kommenteras av de övriga gruppdeltagarna. För att planen ska vara personlig skrivs också partners och eventuella barns namn däri.⁷³

När handlingsplanen har upprättats börjar mannen delta i gruppverksamheten som inom frivården pågår i 27 veckor med en session å 2 timmar per vecka, totalt 54 timmar. Därigenom får männen tid för inläsning av studiematerial och för hemuppgifter. De män som genomgår programmet under anstaltsvistelsen kan träffas vid två tillfällen per vecka och genomför därmed programmet under 13–14 veckor.⁷⁴

IDAP består av nio olika moduler/teman som kännetecknar ett respektfullt och jämställt förhållande mellan partner utan våld. De nio modulerna är:

- Modul 1 – Icke-våld
- Modul 2 – Icke hotfullt
- Modul 3 – Respekt
- Modul 4 – Stöd och tillit
- Modul 5 – Ärlighet och ansvarstagande
- Modul 6 – Sexuell respekt
- Modul 7 – Partnerskap
- Modul 8 – Ansvarsfullt föräldraskap
- Modul 9 – Förhandling och rättvisa

Varje modul behandlas under tre sessioner. Vid det första tillfället visas en kort videosekvens där en man använder de våldsamma beteenden som har ett samband med den aktuella modulen. Männen får därefter analysera filmen genom att i ett kontrollformulär detaljerat beskriva våldsbeteendet och redogöra för hur ett alternativt icke-våldsamt beteende skulle kunna se ut. Till modulens andra session får männen i hemuppgift att i ett eget kontrollformulär beskriva hur de på ett liknande sätt har agerat gentemot sin partner. Detta diskuteras sedan gemensamt i gruppen. Det tredje tillfället ägnas åt att utforska ett icke kontrollerande beteende. Männen får då i ett rollspel dramatisera de självupplevda incidenter som tidigare beskrivits i kontrollformulären och

⁷¹ Kriminalvården, *SARA – Bedömning av risk för framtida partnervåld. Manual med instruktioner och kommentarer*, 2006.

⁷² Kriminalvården, *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar kvinnor. Teorimanual*, 2006.

⁷³ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

⁷⁴ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

därefter agera på ett icke kontrollerande sätt. För att kunna uppnå ett sådant beteende får deltagarna under programmets gång lära sig ett antal strategier enligt följande:

- Att ta en ”time-out”
- Att känna igen tecken på ilska
- Att använda positivt självresonemang
- Att hantera svartsjuka
- Att erkänna kvinnors rädsla
- Att stå på sig och ta emot kritik
- Att erkänna kvinnors ilska
- Att vara medveten om icke-verbala signaler
- Att kommunicera tankar och känslor
- Att släppa taget
- Konflikthantering⁷⁵

Grupperna har öppen intagning, vilket innebär att nya deltagare kan ansluta vid början av varje modul med undantag för modulen ”sexuell respekt”. En fördel med öppen intagning uppges vara att klienter inte behöver vänta någon längre tid på att få påbörja programmet. Det är också möjligt för mannen att fortsätta programmet på en annan ort om han flyttar inom landet under behandlingstiden. Dessutom har programledare, när nya klienter tillkommit, upplevt att de får ”draghjälp” från de klienter som deltagit i programmet en längre tid och kommit till vissa insikter om sitt beteende. När halva programmet har avslutats har den ansvariga handläggaren och programledarna ett mitsamtal med klienten. Ett slutsamtal sker också direkt efter avslutat program. Mannen påbörjar sin återfallsprevention tillsammans med handläggaren ca 14 dagar efter avslutad gruppverksamhet. Återfallspreventionen består av fyra manualbaserade sessioner som kan delas upp i fyra till sex tillfällen. Sex månader efter att programmet avslutats (eller när övervakningen slutar om det sker tidigare) genomför mannen ett uppföljningstest, se vidare nedan.⁷⁶

4.5 Klienter som inte är lämpliga för programmet

Deltagarna väljs ut med hjälp av en risk- och behovsbedömning utifrån intervju och SARA-checklistan. En förutsättning för att antas till IDAP är att mannen anser att han har problem med sitt våld. Män med låg risk för återfall ingår inte i programmet då det är avsett för medel- och högriskklinter. Härutöver finns ytterligare att antal klienter som inte anses lämpliga för programmet:

⁷⁵ Kriminalvården, *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar kvinnor. Teori-manual*, 2006.

⁷⁶ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

4.5.1 Våld mot annan än kvinnlig partner eller f.d. partner

Programmet är utformat för män som utövat våld mot sin kvinnliga partner eller f.d. partner. Därför utesluts kvinnor som utövat våld mot män eller andra kvinnor samt män som utövat våld mot andra män. Personer som utövat våld inom en homosexuell relation ingår alltså inte i programmets målgrupp.

4.5.2 Allvarliga inlärnings-, läs- och skrivsvårigheter

Programdeltagarna får genomföra en del läs- och skrivarbete, vilket inte ska hindra någon med lättare läs- och skrivsvårigheter. En man med allvarliga inlärnings- och skrivsvårigheter kan dock troligtvis inte delta i programmet på ett effektivt sätt.

4.5.3 Allvarligt drogmissbruk

Om mannen uppvisar ett allvarligt drogmissbruk och missbruket bedöms vara en bidragande faktor till våldsutövandet, behandlas mannen i stället i ett ackrediterat drogprogram.

4.5.4 Allvarliga psykiska problem

Om det vid en SARA-utredning framkommer att mannen lider av en allvarlig personlighetsstörning som kommer att störa gruppen, ska han uteslutas ur programmet. I dessa fall bör handläggaren undersöka möjligheten till annan behandling.⁷⁷

4.5.5 Sexualbrott

Om mannen har gjort sig skyldig till ett sexuellt övergrepp, görs en bedömning av om det är att betrakta som ett sexualbrott eller som ett uttryck för ett våldsamt beteende. Om det betraktas som ett sexualbrott, rekommenderas i stället det ackrediterade behandlingsprogrammet Relation och samlevnad (ROS). Mannen ska inte genomgå två program samtidigt. Det är möjligt att påbörja IDAP efter att ROS avslutats men det är i praktiken ovanligt.⁷⁸

4.6 Ackreditering

IDAP är som tidigare nämnts ackrediterat inom Kriminalvården. Det innebär att innan ett program bedöms för ackreditering prövas det vanligtvis i begränsad skala inom kriminalvården. Om programmet bedöms som utvecklingsbart lämnas ett programförslag till den svenska ackrediteringspanelen. Panelen består av personer som har utsetts av generaldirektören. För perioden 2006–

⁷⁷ Kriminalvården, *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar. Ansökan om ackreditering*, 2006.

⁷⁸ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

2008 består panelen av åtta externa ledamöter, huvudsakligen från universitetsvärlden, samt tre ledamöter från Kriminalvården.

När det gäller IDAP lämnades en programansökan i december 2005. Ett år senare lämnades en ansökan om ackreditering. Panelens uppgift vid en ackrediteringsansökan är att utifrån den teoretiska forskningen som finns bedöma om programmet är korrekt uppbyggt för att kunna ha en effekt på klientens återfall och se om det praktiska genomförandet håller en tillräckligt hög nivå. Panelen poängsätter därefter programmet enligt ett antal kriterier som ska visa vilken vetenskapligt dokumenterad effekt programmet har. För att bli ackrediterat krävs dels att programmet får 17 av 20 möjliga poäng, dels att det blir maximal poängtilldelning på några av kriterierna. När IDAP i december 2006 blev ett ackrediterat program uppnådde det 19 poäng.⁷⁹ Ett par år efter att programmet har ackrediterats presenteras programmet återigen för ackrediteringspanelen. Den gör då en uppföljning av programverksamheten samt bedömer hur programmet kan utvecklas och metoderna förfinas. Alla dokumenterade erfarenheter, även resultatet av uppföljnings- och utvärderingstester, vägs in i bedömningen vid detta tillfälle.⁸⁰

4.7 Programmets genomförande och kostnader

Enligt uppgift från Kriminalvården bedrivs IDAP för närvarande på 17 platser i landet. Inom frivården finns programmet i Borås, Malmö, Karlstad, Växjö, Västerås, Vänersborg, Göteborg, Stockholm, Eskilstuna, Norrköping, Jönköping, Luleå, Visby, Karlskrona och Skövde. Av landets 37 frivårdskontor bedrivs alltså IDAP vid 15. Härutöver finns programmet vid 2 av de totalt 50 anstalterna för män, nämligen Viskan (Torpshammar, väster om Sundsvall) och specialanstalten Johannesberg (Mariestad) där 53 av de totalt 70 platserna är särskilt avsatta för män dömda för våld i nära relationer. Ytterligare tre frivårdskontor (Gävle, Halmstad och Sundsvall/Härnösand) samt en anstalt (Tygelsjö) har i uppdrag att börja bedriva IDAP under 2007 men har ännu inte påbörjat verksamheten.⁸¹

Från och med den 1 januari 2006 t.o.m. den 31 oktober 2007 har totalt 215 män genomgått IDAP-programmet, varav 103 i anstalt och 112 i frivård enligt uppgift från Kriminalvården HK. Dessa siffror stämmer emellertid inte överens med de uppgifter som lämnats av regionerna och som redovisas i tabell 5.

Kostnader för IDAP framgår av nedanstående tabell.

⁷⁹ http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral___3621.aspx

⁸⁰ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

⁸¹ Uppgift från Kriminalvården 2007-11-09.

Tabell 6 Kriminalvårdens projektkostnader för IDAP

År	Kronor
2003	Ca 500 000
2004	636 000
2005	694 000
2006	1 230 000
Summa	3 060 000

Källa: Kriminalvården.

De kostnader som Kriminalvården har redovisat för IDAP avser kostnader för projektet, dvs. lönekostnader för de tre personer som, i varierande utsträckning, utbildar programledare och övriga kostnader för resor, översättning av manual och framtagning av material m.m. I ovanstående uppgifter ingår inte kostnader för anställda inom frivården och för programledare vid anstalterna. Av tabellen framgår att kostnaderna för IDAP-projektet under perioden 2003–2006 uppgick till ca 3 miljoner kronor. Inom kriminalvården saknas uppgifter om de samlade kostnaderna för IDAP, dvs. de kostnader som respektive region har för programledare m.m.⁸²

Kriminalvården uppger att det vid en anstalt med IDAP-uppdrag finns resurser motsvarande ca 8 programledare per 100 platser vilka är öronmärkta för att bedriva IDAP-program. Inom frivården finns 0,6 programledare för all programverksamhet inklusive IDAP per 100 klienter under övervakning.

Kriminalvården redovisar att man för 2007 har beräknat att kostnaderna för programledare vid anstalt kommer att uppgå till 4 miljoner kronor respektive 9 miljoner kronor vid frivården. Därtill beräknas kostnaden för IDAP till 3,3 miljoner kronor. Den totala kostnaden beräknas därmed uppgå till drygt 16 miljoner kronor.

Kriminalvården har beräknat att kostnaden för att genomföra ett IDAP-program med i genomsnitt 5 deltagare uppgår till 18 000 kr för såväl anstalt som frivård. Därutöver tillkommer kostnader för personalens kompetensutveckling, handläggare och partnerkontakt (se nedan). Den genomsnittliga kostnaden påverkas av att en del deltagare avbryter programmet i förtid, vilket innebär att de inte ingår i uppgifterna avseende fullföljda program.

4.8 Uppföljning och utvärdering

Under de första åren som IDAP har använts har ingen systematisk uppföljning och utvärdering gjorts. Männen har däremot efter avslutad behandling fyllt i ett formulär och besvarat frågor om hur de har uppfattat programmet. I september 2007 började de första testerna att användas. Testerna genomförs både före och efter programmet samt sex månader efter att mannen avslutat programmet.⁸³ Syftet är att identifiera om mannen har ändrat de attityder och

⁸² E-brev från Kriminalvården, 2007-09-20 och 2007-10-08.

⁸³ Intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22.

beteenden som ligger till grund för det våldsamma beteendet. Testerna består av ett antal påståenden som mannen får besvara utifrån en skala från ”instämmer helt” till ”instämmer inte alls”. Påståendena berör bl.a. områden som attityd till övergrepp och relationsvåld, relation till kvinnor samt i vilken utsträckning mannen uppfattar att han själv är orsak till händelser i livet.⁸⁴

⁸⁴ Kriminalvården, *Beskrivning av tester*, 2007.

5 Myndighetssamverkan där dömda och icke dömda män behandlas

En fråga som har kommit upp under uppföljningen är att icke dömda män har deltagit i behandlingsprogram där Kriminalvården har ingått som en part i ett samverkansprojekt och även svarat för att genomföra behandlingsinsatser. Kriminalvården fattade i maj 2007 ett beslut om att enbart dömda män fortsättningsvis ska få delta i Kriminalvårdens behandlingsprogram. Frågan inrymmer många aspekter utifrån Kriminalvårdens uppgifter enligt sin instruktion, mål som myndigheten ska uppnå och vikten av att samverka med andra myndigheter och aktörer för att komma till rätta med mäns våld mot kvinnor.

Kriminalvården har motiverat sitt beslut på följande sätt:

Kriminalvårdens uppdrag är att utföra personutredningar, bedriva häktesverksamhet och verkställa påföljder. Verksamheten ska inriktas på åtgärder som syftar till att minska risken för att dömda återfaller i brott samtidigt som samhällsskyddet iakttas. Kriminalvården kan inte utan ett förändrat uppdrag rikta sin programverksamhet till personer i frihet som inte är dömda. Detta utesluter inte samverkan med andra myndigheter och motivationsarbete i anslutning till personutredning/häktvistelse för att skapa förutsättningar för behandling under en eventuell kommande verkställighet.⁸⁵

5.1 Riksdagens ställningstaganden

Riksdagen har fastställt mål för politikområdet Rättsväsendet och för de verksamhetsområden där Kriminalvårdens verksamhet ingår. För verkställighet av påföljd är målet att påföljder ska verkställas på ett säkert och humant sätt och att antalet återfall i brott ska minska. Riksdagen har dock inte fastställt några särskilda mål som avser samverkan mellan rättsväsendets myndigheter eller övriga myndigheter.⁸⁶

Som tidigare framgått har justitieutskottet uppmärksammat att det är viktigt att män som dömts för våld i nära relationer blir föremål för lämplig behandling inom kriminalvården och att återfall i brottslighet minimeras.⁸⁷

Enligt utskottet är det också angeläget att det finns behandlingsprogram för män som inte är dömda, t.ex. sådana program som erbjuds män som söker sig till olika mansjourer eller kriscentrum för män.⁸⁸

Utskottet uppmärksammade i samma betänkande vikten av samverkan mellan myndigheter och övriga aktörer. Utskottet välkomnade regeringens initiativ till de myndighetsgemensamma och myndighetsspecifika uppdrag

⁸⁵ Kriminalvården, protokoll 2007-05-07, dnr. 11-2007-011845.

⁸⁶ Prop. 1997/98:1, bet. 1997/98:JuU1.

⁸⁷ Bl.a. bet. 2006/07:JuU7 s. 20.

⁸⁸ Bet. 1997/98:JuU13 s. 46.

som regeringen hade lämnat till flera myndigheter se kapitel 3 och nedan. Enligt utskottet borde uppdragen kunna bidra till ett mer utvecklat och samordnat arbete såväl inom som mellan olika myndigheter.⁸⁹

5.2 Regeringens åtgärder

De åtgärder som regeringen har vidtagit som rör frågan om behandlingsprogram för män och de uppdrag som lämnades i anslutning till Kvinnofridspropositionen redovisas i kapitel 3. Av det kapitlet framgår också att regeringen i en proposition från januari 2007 har redogjort för Kriminalvårdens behandlingsprogram IDAP och konstaterat att både dömda och icke dömda män deltar i verksamheten. Konstaterandet ledde dock inte till något särskilt ställningstagande från regeringen.

Samverkan kring mäns våld mot kvinnor var en central del av kvinnofridsuppdragen som lämnades i anslutning till Kvinnofridspropositionen 1998.

På grundval av ett tidigare initiativ från regeringen, 1991, hade Socialstyrelsen funnit att projektet Myndighetssamverkan⁹⁰ hade haft positiva effekter och bestående samverkansformer hade utvecklats. I några fall hade dock insatserna upphört när projektet hade avslutats.

I kvinnofridsuppdragen 1997 pekade regeringen på att det är angeläget att samverkansformer utvecklas och vidmakthålls när det gäller våld mot kvinnor. ”De centrala myndigheterna har ett särskilt ansvar för att stimulera till en sådan utveckling och skapa former för att samverkan skall vara bestående. Samverkan bör ske i fråga om hanteringen av enskilda utredningar och ärenden. Inom ramen för samarbetet skall myndigheterna också utbyta erfarenheter om kompetens- och metodutvecklingsfrågor inom området. Det är även angeläget att ett informationsutbyte sker mellan myndigheterna regionalt och lokalt liksom att myndigheterna samarbetar och utbyter erfarenheter med berörda frivilligorganisationer, inte minst kvinnojourerna. Samarbetets närmare former får avgöras på myndighetsnivå.”⁹¹

5.2.1 Utvärdering av kvinnofridsuppdragen

Som tidigare nämnts har kvinnofridsuppdragen utvärderats av en särskild utredare, se även kapitel 3. I betänkandet påpekar utredaren att samverkan mellan myndigheter ofta lyfts fram som ett ”nyckelelement” när det gäller att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Vidare redovisas några exempel på regional och lokal samverkan men resultatet föranledde inga förslag från utredaren om fortsatta åtgärder.⁹²

⁸⁹ Bet. 1997/98:JuU13 s. 49.

⁹⁰ Projektet bedrevs av Socialstyrelsen och länsstyrelserna i Blekinge, Södermanland, Skaraborg, Kopparberg och Stockholm.

⁹¹ Regeringskansliet, Justitiedepartementet, Socialdepartementet, Arbetsmarknadsdepartementet, 1997-12-16, Bilaga A97/3077/JÅM (delvis).

⁹² SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

5.3 Samverkan på central nivå

I Kriminalvårdens redovisningar till regeringen med anledning av kvinnofridsuppdragen har inte frågan om samverkan med övriga myndigheter haft någon framskjuten plats. I ett par redovisningar nämns att dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen samverkar med Socialstyrelsen och Brottsförebyggande rådet inom ramen för uppdragen till enskilda myndigheter. Vidare uppges att Kriminalvårdsstyrelsen, tillsammans med övriga berörda myndigheter, ingår i Rikspolisstyrelsens referensgrupp som rör våld mot kvinnor.

Som ett led i Kvinnofridsuppdraget tog Socialstyrelsen initiativ till samverkan mellan centrala myndigheter som berörs av frågan om mäns våld mot kvinnor, Nationell myndighetssamverkan för kvinnofrid. Ett resultat av denna samverkan är Kvinnofridsportalen, en webbplats som fortfarande existerar.⁹³ Enligt uppgifter på webbplatsen finansierar och ansvarar myndigheter och aktörer som ingår i denna samverkan för portalen. Kriminalvården är en av de myndigheter som ingår i denna samverkan.⁹⁴

Myndigheterna träffas fortfarande inom ramen för denna samverkan. Enligt muntliga uppgifter från Kriminalvårdens företrädare i gruppen har man vissa svårigheter att hitta gemensamma frågor att behandla. Gruppen fungerar främst som ett forum för informationsutbyte mellan myndigheterna. För närvarande pågår ett arbete med att planera en konferens om kvinnofrid 2008 för att uppmärksamma att det var 10 år sedan kvinnofridspropositionen beslutades av riksdagen.

Kvinnofridsportalen ska vara ett webbaserat faktacentrum med information om både kunskapsutveckling och praktiskt arbete inom området våld mot kvinnor. Kvinnofridsportalen innehåller bl.a. länkar till material om våld mot kvinnor som finns publicerat hos de medverkande aktörerna. Via Kvinnofridsportalen kan man därför komma vidare till Kriminalvårdens webbplats. Myndighetens webbplats innehåller dock inaktuell information när det gäller våld i nära relationer. Exempelvis uppges att flera kriminalvårdsmyndigheter har egna behandlingsprogram, ofta i samarbete med socialtjänsten. Kriminalvårdsmyndigheterna upphörde 2006 genom ombildningen av Kriminalvården till en myndighet. Härutöver finns uppgifter om vilka behandlingsprogram som bedrivs, antingen i egen regi eller tillsammans med andra organisationer. För närmare upplysningar hänvisas till nedanstående kriminalvårdsmyndigheter:

”Kvm Borås: Utväg, Kvm Eskilstuna: STOPP, Kvm Gävle, Kvm Göteborg/Hisingen-Förorter: Sex- och relationsbrottsprogrammet,

⁹³ www.kvinnofridsportalen.se 2007-10-17.

⁹⁴ Övriga myndigheter som ingår är: Barnombudsmannen, Brottsförebyggande rådet, Brottsoffermyndigheten, Domstolsverket, Handikappombudsmannen, Jämställdhetsombudsmannen, Länsstyrelserna, Migrationsverket, Myndigheten för skolutveckling, Nationellt centrum för kunskap om mäns våld mot kvinnor, Rikspolisstyrelsen, Rättsmedicinalverket, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Sveriges Kommuner och Landsting, Ungdomsstyrelsen och Åklagarmyndigheten.

Kvm Halmstad, Kvm Karlstad: Karlfrid, Kvm Linköping: Mansgrupp Mjölby-Frideborg Väst, Kvm Malmö Norr: Fredman, Kvm Mariestad Skövde: Utväg, Kvm Norrköping: Frideborg, Kvm Stockholm Centrum: Verktygsgajden, Kvm Uppsala”⁹⁵

Enligt uppgifter från Kriminalvården i september/oktober 2007 bedriver Kriminalvården enbart de program som redovisas på webbplatsen vid tre av de redovisade orterna i november 2007. Dessa orter är: Gävle, Halmstad och Uppsala. Det saknas uppgifter om när Kriminalvården senast har uppdaterat sina uppgifter. På startsidan uppges att uppgifterna uppdaterades den 12 november 2007.

5.4 Samverkan på lokal nivå

Av Kriminalvårdens beslut om att enbart dömda män ska erbjudas behandling i det ackrediterade programmet IDAP framgår att Kriminalvården under en följd av år har deltagit i samverkan kring relationsvåldsproblematiken med övriga rättsväsendet, kommuner och vårdgivare. Denna samverkan har, enligt beslutet, bl.a. inneburit att misstänkta kunnat påbörja behandling redan under personutredningsstadiet. En del av dessa har senare dömts till skyddstillsyn medan andra fått böter, villkorlig dom, fängelse eller frikänts. I och med att Kriminalvården numera har ett ackrediterat program, IDAP, ska Kriminalvårdens klienter i första hand erbjudas detta, förutsatt att risk- och behovsbedömningen enligt SARA påvisat ett behandlingsbehov. Detta innebär att vården inte kommer att påbörjas förrän efter dom till skyddstillsyn, vanligtvis förenad med behandlingsföreskrift.

5.4.1 Samverkan i Göteborg, Malmö och Östergötland

Av kapitel 3 framgår att många verksamheter inom Kriminalvården som syftar till att behandla män för relationsvåld har bedrivits i samverkan med andra aktörer. De aktuella samverkansmodellerna syftar vidare till att ge stöd och vård till kvinnor och barn. Till viss del finns dokumentation om den samverkan som har bedrivits. Sådan dokumentation avser Utväg i Göteborg⁹⁶, Fredman i Malmö och Frideborgsprojektet i Östergötland.⁹⁷ Utväg beskrivs även i bilaga 2.

Av dessa verksamheter är behandlingsprogrammet Fredman nedlagt med anledning av att Kriminalvården har övergått till att använda IDAP. Programmet bedrevs 1995–2005. Samverkan mellan Kriminalvården och övriga aktörer i Malmö pågår fortfarande inom ramen för det lokala kvinnofridsprogrammet. En företrädare för Kriminalvården ingår i styrgruppen.

⁹⁵ http://www.kriminalvarden.se/templates/KVV_InfopageGeneral__2307.aspx, 2007-11-14.

⁹⁶ Gillberg, Gunnar och Jordansson, Birgitta, *Projekt Utväg – En intressentorienterad utvärdering*, Göteborgs universitet institutionen för arbetsvetenskap, 2007.

⁹⁷ SOU 2004:121, – *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

Samverkan om mäns våld mot kvinnor startade 2004 inom Utväg Göteborg, där behandlingsprogrammet IDAP används. Med anledning av Kriminalvårdens beslut att enbart *dömda* män ska bli erbjudna att delta i behandlingsprogrammet IDAP kommer Utväg att utveckla en egen metod i sin verksamhet, eftersom endast Kriminalvården har licens att tillämpa metoden.⁹⁸ Kriminalvården avbryter samarbetet inom Utväg när det gäller behandling av icke dömda män vid årsskiftet 2007/08. Därefter är det inte klarlagt hur myndigheten ska medverka i den samverkansmodell som har utvecklats (augusti 2007).

Enligt uppgift från en företrädare för Frideborg i Norrköpings kommun pågår ett arbete med att förändra inriktning på verksamheten (augusti 2007). Kriminalvården uppger att kommunen nu har egna grupper för unga män och icke dömda män. Kriminalvården har egna grupper för dömda män där IDAP-programmet tillämpas. Om mannen har dömts till kontraktsvård, vilket vanligtvis sker vid relationsbrott enligt Kriminalvården, genomgår han först IDAP. Sedan är villkoret att han ska delta minst en gång i kommunens grupp. Kriminalvården betalar inte för den tid som männen deltar i kommunens gruppverksamhet.⁹⁹

I de tidigare nämnda samverkansprojekten har Kriminalvården deltagit tillsammans med socialtjänsten, polisen, landstinget och Åklagarmyndigheten. I Frideborg och Fredman deltog även andra aktörer t.ex. brottsoffer- och kvinnojourer. När det gäller Fredman deltog även skolkuratorer och kuratorer från sjukvården.

Bakgrunden till Fredman går att spåra till början av 1990-talet. En anställd inom kriminalvården noterade att våld mot kvinnor fanns med i de flesta av hennes klienters historia. På grundval av denna iakttagelse utvecklade hon tillsammans med en kollega Fredman. Sedan 1995 har Kriminalvården i Malmö erbjudit ett påverkansprogram för män som har utövat våld i nära relationer. Kriminalvården försökte 1996 att etablera en samverkan med stadsdelarna beroende på att man bedömde att det skulle vara värdefullt att blanda påverkansgrupperna med dömda män och de som sökte hjälp frivilligt. Av denna anledning bjöd projektet in chefer till ett möte, men endast tre personer kom. Året därpå gjorde man ett nytt försök och bjöd in handläggare från stadsdelarna, men inte heller detta försök utföll väl.¹⁰⁰

Efter kvinnofridspropositionen 1998 tog sjukvården initiativ till den samverkansgrupp som då bildades. Samverkansgruppen har arbetat med samsamarbets-, utbildnings- och informationsfrågor samt tagit fram ett gemensamt handlingsprogram, den s.k. Malmömodellen. Kvinnofridsprogrammet i Malmö vann i oktober 2007 första priset i den svenska uttagningen i den brottsförebyggande tävlingen European Crime Prevention Awards, ECPA om

⁹⁸ Uppgifter vid intervju med företrädare för Utväg 2007-08-22.

⁹⁹ E-brev från Kriminalvården 2007-11-01.

¹⁰⁰ Larsson, Birgitta, *Samverkan för kvinnofrid i Malmö Fredman*, Slutrapport avseende projektiden 1/9 2000–1/3 2002 till Brottsförebyggande rådet samt beskrivning av programmet Fredman.

att bli bästa brottsförebyggande projekt. I december 2007 utsågs Kvinnofridsprogrammet till vinnare i den europeiska tävlingen.

5.4.2 Finansiering av och kostnader för projekten

Gemensamt för de samverkansmodeller där Kriminalvården har ingått är att myndigheten svarade för en del av finansieringen av verksamheten. I Utredningen om kvinnofridsuppdragen saknas uppgifter om finansieringen av och kostnaderna för samverkansprojekten. När det gäller Frideborg framgår att Kriminalvården var en av verksamhetens huvudmän. Frideborg bedrevs på tre orter. I Norrköping och Linköping var Kriminalvården och socialtjänsten huvudmän. I Mjölby ingick landstinget tillsammans med Kriminalvården och socialtjänsten.¹⁰¹ Kriminalvården uppger att för Frideborg i Norrköping och Linköping svarade Kriminalvården för kostnaden för sina klienter och för en halv tjänst i projektet.¹⁰²

När det gäller Utväg redovisas att Kriminalvården har bidragit med ca 700 000 kr årligen sedan 2004. Kriminalvården har svarat för alla kostnader kring männen. Bidrag från Göteborgs stad uppgick till 2 190 000 kr per år sedan 2004. Från och med 2007 bidrar Göteborgs stad med ytterligare 1 500 000 kr eftersom verksamheten har utökats till att omfatta hela Göteborgs stad. Medlen används för att bl.a. finansiera projektledare samt barn- och kvinnosamordnare. Hälso- och sjukvården svarade för 500 000 kr i bidrag till verksamheten 2006 respektive 2007. Därutöver har Hälso- och sjukvårdsnämnden finansierat en utvärdering av Utväg med 500 000 kr.¹⁰³

Av Fredmans slutrapport framgår att Kriminalvården tillsammans med ett par stadsdelar i Malmö hade beviljats 500 000 kronor i projektmedel av Brottsförebyggande rådet under perioden september 2001–mars 2002. Därutöver hade Kriminalvården bidragit med en halv tjänst och två stadsdelar med en halv tjänst för arbetet.¹⁰⁴

I programmet Män i Fokus i Halmstad har finansieringsfrågan hanterats på följande sätt. Om den misstänkte mannen börjar programmet före dom betalar landstinget för honom fram till dom. Om mannen inte blir dömd för brott men vill gå kvar i programmet betalar landstinget kostnaderna för mannens deltagande. Om mannen blir dömd och påföljden blir skyddstillsyn med särskild behandlingsplan betalar Kriminalvården behandlingen. Detta innebär således att Kriminalvården enbart svarar för kostnaden för dömda män.

¹⁰¹ SOU 2004:121, *Slag i luften – En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

¹⁰² E-brev från Kriminalvården 2007-11-05.

¹⁰³ Utväg, *Verksamhetsrapport Projekt Utväg 2006*.

¹⁰⁴ Larsson, Birgitta, *Samverkan för kvinnofrid i Malmö Fredman*, slutrapport avseende projektiden 1/9 2000–1/3 2002 till Brottsförebyggande rådet samt beskrivning av programmet Fredman.

5.5 Resultat av samverkan

En av de erfarenheter som framkommer i utvärderingen av Utväg är att det tar lång tid att etablera en fungerande samverkan mellan olika myndigheter. Vid intervju bekräftas detta förhållande. En respondent uppger att den största svårigheten är att åstadkomma ett samarbete då man arbetar mot gemensamma mål och vidtar de åtgärder som behövs inom det egna ansvarsområdet för att åstadkomma detta. Av utvärderingen framgår att den samverkan som har utvecklats i projektet har varit ett stöd för de myndigheter som ingår i projektet. Den bedrivna samverkan har varit en avlastning i det egna arbetet samt ett nytt och viktigt inslag i arbetet med att motverka mäns våld mot kvinnor i nära relationer. Alla myndigheter, i synnerhet Polisen och Åklagarmyndigheten, framhåller att man har utvecklat sina kunskaper om mäns våld mot kvinnor genom projektet. De har även fått en större förståelse för de övriga aktörernas problem och förutsättningar för att arbeta med relationsvåld.

Enligt uppgift från en företrädare för Åklagarmyndigheten i Göteborg har samverkan inom Utväg i Göteborg varit betydelsefullt för åklagarnas arbete med våldsutsatta kvinnor. En kvinna som har varit i kontakt med kvinnoverksamheten i Utväg i Göteborg förstår vikten av att delta i rättegångsprocessen och av sitt vittnesmål. En målsägande som har en sådan förståelse har ett högt bevisvärde i en rättegång, vilket underlättar åklagarens arbete.¹⁰⁵

Både Utväg och Frideborg har eller har haft en uppsökande verksamhet som riktats till både män och kvinnor. I Utväg Göteborg sker detta på följande sätt. När polisen har hållit förhör med mannen på grundval av en anmälan som innefattar relationsvåld får Utväg kännedom om detta genom att manssamordnaren hämtar alla anmälningar från polisen. Vid förhöret får mannen information om verksamheten och frågan om han vill ha kontakt med Utväg. Enligt uppgift från en polisinspektör tackade i princip alla män ja till erbjudandet.¹⁰⁶ Av de män som kontaktades av Utväg påbörjade däremot endast 20 % behandlingsprogrammet, se även kapitel 6.

I alla delar har inte denna ordning fungerat i Frideborg. I Mjölby hade projektet svårt att få del av anmälningarna eftersom polisen ifrågasatte om det var lagligt att lämna ut polisanmälningar på det sätt som konceptet byggde på. Enligt den ordning som tillämpades i Frideborg måste delgivning av brott ha skett för att manssamordnaren skulle kunna kontakta mannen.¹⁰⁷

De slutsatser som Utredningen om kvinnofridsuppdragen för fram när det gäller samverkan inom Fredman och Frideborg är:

- Samverkan kräver samsyn. Ett arbete med mäns våld mot kvinnor på lokal nivå måste bygga på en genomtänkt samverkan mellan olika aktörer. För att en samverkan mellan myndigheter och övriga aktörer, främst kvinno-

¹⁰⁵ Intervju med företrädare för Åklagarmyndighetens utvecklingscentrum i Göteborg 2007-08-29.

¹⁰⁶ Uppgifter vid intervju med företrädare för projektet Utväg och polisen i Västra Götaland 2007-08-27.

¹⁰⁷ SOU 2004:121, *Slag i luften – En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

jourer, ska fungera måste det finnas en gemensam plattform med ett tydligt syfte, tydliga mål och en tydlig verksamhetsbeskrivning. Det gemensamma handlingsprogrammet i Malmö anförts som ett bra exempel på en väl genomtänkt grund för alla inblandade parter.

- Samsyn kräver kunskap. En förutsättning för att tjänstemän och samverkande aktörer ska kunna utarbeta mål och bedriva en verksamhet är att det finns kunskap om de problemområden verksamheten omfattar.
- En genomtänkt organisation och institutionaliserad verksamhet är en bra utgångspunkt. Sådana exempel hämtades från Malmö och Frideborg som då var på väg att bli reguljära och regelfästa verksamheter.
- Arbetet med mäns våld mot kvinnor måste få kosta. De redovisade exemplen visade att det förelåg en betydande knapphet när det gällde tilldelade resurser.
- Arbetet med män, kvinnor och barn kan inte vara könsneutralt, dvs. att man inte tar ställning för någon part när det gäller att motverka mäns våld mot kvinnor.
- En bred och sammanhållen våldsförståelse bäddar för ett bra samarbete. I sammanhanget får Malmös våldsdefinition beröm eftersom den speglar en förståelse för att alla former av våld hålls samman i det konkreta arbetet med psykiskt, fysiskt och sexuellt våld mot kvinnor och barn.

5.6 Att behandla dömda och icke dömda män

Den samverkan som har förekommit på lokal nivå när det gäller mäns våld mot kvinnor har inneburit att både dömda och icke dömda män har deltagit i verksamheter av eller i anslutning till Kriminalvården. I detta kapitel redovisas inledningsvis att Kriminalvården har fattat ett beslut att fortsättningsvis enbart dömda män ska delta i myndighetens nationella behandlingsprogram IDAP, som nu finns vid 15 frivårdskontor. Enligt Kriminalvården planeras en fortsatt utbyggnad av verksamheten vid 3 kontor under 2008.

5.6.1 Uppgifter om antalet män

När det gäller i vilken utsträckning dömda för relationsbrott respektive icke dömda har deltagit i verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården har följande framkommit.

Totalt har 13 frivårdskontor lämnat uppgifter om huruvida dömda och icke dömda har deltagit i programverksamheten. Uppgifterna avser 17 verksamheter. Exempelvis har frivården i Stockholm bedrivit tre olika program sedan 1995. Av de verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till Kriminalvården har 12 verksamheter även innefattat män som inte har dömts för relationsbrott. Därutöver finns publicerade uppgifter om Frideborg i Norrköping att både dömda och icke dömda män har deltagit i verksamheten.¹⁰⁸

¹⁰⁸ SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

Tio frivårdskontor har lämnat uppgifter om antalet deltagare. Enligt dessa uppgifter har 381 män som har deltagit i behandlingen varit dömda för relationsvåld och 240 män har påbörjat behandlingen före dom eller deltagit på frivillig väg. Detta innebär således att 61 % av de män som har påbörjat behandlingen har varit dömda för relationsvåld medan resterande 39 % av männen har påbörjat behandlingen före dom eller på frivillig väg. I de fall då exakta uppgifter har saknats uppger frivårdskontoren att de flesta män har varit dömda eller har blivit dömda under programmets gång. Det finns dock ett antal män som har deltagit i verksamheten som aldrig har varit aktuella inom Kriminalvården.

Det finns uppgifter från fyra frivårdskontor om antalet män som har dömts för relationsvåld efter att de har påbörjat behandlingen. Enligt dessa uppgifter har 57 av 83 män dömts för relationsbrott under behandlingstiden. Det är framför allt verksamheter som har bedrivits vid två frivårdskontor där relativt många män har påbörjat behandlingen före dom. Vid det ena frivårdskontoret var 48 män inte dömda då behandlingen påbörjades men 41 av dessa män dömdes under tiden. Vid det andra frivårdskontoret var motsvarande antal 30 respektive 16 män.

Enligt Utredningen om kvinnofridsuppdragen har Frideborg i Norrköping behandlat ”upp emot 250 män per år varav 20–30 män inte har kommit via polisanmälningar”.¹⁰⁹ Vilken tidsperiod som avses och närmare uppgifter om hur många av dessa män som har varit eller blivit dömda för relationsbrott saknas.

5.7 Aspekter kring att behandla dömda och icke dömda män

Det finns olika synpunkter på frågan om vikten av att män påbörjar en behandling före domslut. Å ena sida finns underlag som visar att de tidpunkter då männen är mest mottagliga för kontakt är precis efter en våldshandling samt när en ”period av smekmånad” är på väg att övergå i en upptrappning av våld igen.¹¹⁰ Även i Utredningen om kvinnofridsuppdragen påpekas att ju tidigare man får kontakt med mannen desto bättre. Motivationen är oftast högre och skuld känslorna är större om det har gått en kort tid sedan brottet begicks jämfört med om det har gått en längre tid.¹¹¹ Av Fredmans slutrapport framgår att man relativt snart insåg att det vore värdefullt att blanda påverkansgrupperna med män som dömda och män som frivilligt sökte hjälp. Denna iakttagelse utvecklas dock inte närmare.¹¹² Å andra sidan menar Kri-

¹⁰⁹ SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*, s. 134.

¹¹⁰ Axberg, Ulf, *Erfarenheter från 500 timmars samtal med män*, s. 107-108.

¹¹¹ SOU 2004:121, *Slag i luften En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

¹¹² Larsson, Birgitta, *Samverkan för kvinnofrid i Malmö Fredman Slutrapport avseende projektiden 1/9 2000–1/3 2002 till Brottsförebyggande rådet samt beskrivning av programmet Fredman*.

minalvårdens generaldirektör vid intervju att det finns risk för att åtal läggs ned eller att mannen får lindrigare straff om han har påbörjat en behandling före dom. Kriminalvårdens uppgift är att arbeta med dömda män. Verksamheter för icke dömda våldsutövande män är ett kommunalt ansvar. I utvärderingen av projektet Utväg nämns att mannens deltagande i ett behandlingsprogram innefattar incitament kring strafflindring. Män som blir dömda för relationsbrott och som ansluter sig till programmet kan få kontraktsvård, dvs. skyddstillsyn med behandlingsplan, vilket männen kan uppleva som betydligt mer attraktivt än en fängelsedom.

Det är oklart hur Kriminalvårdens beslut kommer att påverka den lokala samverkan som bedrivs på olika håll. I Göteborg utvecklar man inom Utväg en egen metod för att behandla män som inte är dömda som en följd av Kriminalvårdens beslut om att exkludera icke dömda män från IDAP-programmet. Detta innebär att den uppsökande verksamheten som utgår från att en polisanmälan av mannen har skett fortsätter och aktuella män kommer att få erbjudande om att delta i Utvägs verksamhet. Om mannen accepterar erbjudandet och påbörjar en behandling före domslut kommer frivården i sin personutredning att föreslå att mannen fortsätter sin behandling inom Utväg, förutsatt att en påföljd inom frivården är aktuell.¹¹³ Vem som kommer att svara för kostnaderna för de män som på rekommendationer av frivården fortsätter sin behandling inom Utväg har ännu inte behandlats av styrgruppen. Hur Kriminalvården kommer att följa upp resultatet av denna behandling är för närvarande inte klarlagt.¹¹⁴

Vid styrgruppsmötet i augusti behandlades frågan om Utväg även fortsättningsvis skulle kunna svara för partnerkontakten, dvs. de kontakter som sker i anslutning till IDAP-behandlingen med mannens partner, se även kapitel 4. Utvägs projektledare ställde sig positiv till ett fortsatt åtagande, men något särskilt beslut i frågan fattades inte.

Hittills har Kriminalvårdens samverkan inom Utväg inneburit att myndigheten har svarat för kostnaderna kring mannens behandling. Genom att Kriminalvården inte längre behandlar män som inte är dömda måste Utväg finansiera verksamheten för män på annat sätt. Utväg har därför sökt medel via länsstyrelsen som i sin tur har fått medel för att bl.a. bekämpa mäns våld mot kvinnor från Integrations- och jämställdhetsdepartementet. Den 5 december 2007 beslutade Länsstyrelsen i Västra Götalands län att bevilja Utväg Göteborg och Utväg Södra Älvsborg drygt 4 miljoner kronor 2008 och 2009 för att utveckla och genomföra verksamhet för män.¹¹⁵ Utväg Skaraborg erhåller 1,7 miljoner kronor av länsstyrelsen för att under motsvarande tidsperiod vidareutveckla, driva samt utvärdera mansverksamheten.¹¹⁶ Ett av de skäl som

¹¹³ Uppgifter från frivårdskontorets chef vid styrgruppsmöte i Utväg 2007-08-29.

¹¹⁴ Uppgifter vid intervju med generaldirektör Lars Nylén och utvecklingschef Martin Grann 2007-10-04.

¹¹⁵ Länsstyrelsen Västra Götalands län, *beslut dnr. 704-75254-2007*.

¹¹⁶ Länsstyrelsen Västra Götalands län, *beslut dnr. 704-72381-2007*.

redovisas i ansökningarna från respektive verksamhet är att Kriminalvården har sagt upp gällande avtal i samverkansprojektet.

Enligt vad som framkommit vid intervjuer kan Kriminalvårdens verksamhet påverkas negativt av beslutet om att endast dömda ska behandlas med IDAP.

Vid frivårdskontoret i Göteborg finns ingen oro för att det kommer att bli för få deltagare i IDAP-programmet eftersom man redan i dag har flera grupper. Däremot befars att gruppdynamiken kan bli lidande när inte längre dömda och icke dömda män ingår tillsammans i gruppen.¹¹⁷ Vikten av att få med män som befinner sig i olika stadium av sin process att bearbeta och förändra sitt våldsamma beteende uppmärksammas även av andra som arbetar med IDAP-programmet. Det måste därför finnas tillräckligt många deltagare i gruppen. I Luleå har frivårdskontoret under 2007 startat en grupp med tre män. Vid intervju uppges att det skulle vara en fördel med en något större grupp för att få till stånd en bra process i gruppen. Från frivårdskontoret i Luleå upplever man inte att det är något problem med att avvakta med att påbörja behandlingen av män till dess de är dömda. I Luleå finns inte motsvarande samverkansmodell som i Göteborg, då kontakt tas med mannen i samband med polisanmälan. Däremot uppger företrädare för frivården i Luleå att det är viktigt att åklagare uppmärksammar de möjligheter som finns att döma till skyddstillsyn med särskild behandlingsföreskrift. Av denna anledning har Kriminalvården presenterat IDAP-konceptet för Åklagarmyndigheten i Norrbotten.¹¹⁸

Vid frivården i Halmstad uppges att man ännu inte har startat någon IDAP-grupp beroende på att antalet dömda är för få. Det behövs minst tre dömda för att kunna starta en IDAP-grupp. Från frivården framhålls att det vore önskvärt att samarbeta med socialtjänsten i kommunen i syfte att starta en gemensam grupp med dömda och icke dömda. Frivården anser inte att det finns några svårigheter att utveckla ett bra samarbete med socialtjänsten om det fattas beslut som möjliggör en sådan samverkan. Enligt frivården hoppas även socialtjänsten på att en sådan samverkan ska kunna komma till stånd.

¹¹⁷ Uppgifter vid intervjuer med företrädare för Kriminalvården 2007-08-22 och 2007-08-27.

¹¹⁸ Uppgifter vid intervju med företrädare för Kriminalvården 2007-09-14.

6 Uppföljning, utvärdering och erfarenheter

Detta kapitel syftar till att redogöra för i vilken utsträckning programmen har utvärderats eller följts upp. Därutöver redovisas några erfarenheter av programverksamheten.

6.1 Riksdagens ställningstaganden

Vid behandlingen av regeringens proposition 1997/98:55 Kvinnofrid uttalade justitieutskottet att det är uppenbart att det behövs både en ökad överblick över befintliga behandlingsformer och program och en ökad kunskap om huruvida nuvarande program är verkningsfulla. Utskottet återkom 2006 till frågan och betonade då att för all programverksamhet inom kriminalvården ska det finnas en klar målsättning och former för utvärdering och uppföljning.¹¹⁹

6.2 Regeringens åtgärder

Kvinnovåldskommissionen konstaterade 1995 bl.a. att kunskapen om behandling för män som utövar våld i nära relation var bristfällig och att behandlingsformerna måste utvärderas enligt vetenskapliga metoder. Vidare föreslogs att forskningen kring behandling av män utökas.¹²⁰

Utifrån Kvinnovåldskommissionens betänkande presenterade regeringen i proposition 1997/98:55 Kvinnofrid ett antal åtgärder för att motverka våld mot kvinnor. Med syfte att skapa en överblick av befintliga behandlingsformer och program och en ökad kunskap om deras effekt gav regeringen dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen i uppdrag att göra en kartläggning av vilka behandlingsprogram som används för män som dömts för våldsbrott mot kvinnor. Även kunskaper om behandlingsprogrammets effekter ansågs nödvändiga, och regeringen avsåg att avsätta 2 miljoner kronor till ett sådant utvärderingsarbete.

Som tidigare framgått har en särskild utredare utvärderat uppdragen till myndigheterna som lämnades i samband med proposition 1997/98:55 Kvinnofrid. I utredningen konstateras att verksamheter för våldsutövande män under senare år har etablerats på flera håll men att de har utvärderats i mycket liten utsträckning. Förslag lades därför fram om att en utvärdering borde göras av de befintliga verksamheterna.¹²¹

¹¹⁹ Bet. 1997/98:JuU13 och 2006/07:JuU1.

¹²⁰ SOU 1995:60 *Kvinnofrid*.

¹²¹ SOU 2004:121 *Slag i luften – En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

På uppdrag av Näringsdepartementet har Maria Eriksson m.fl. tagit fram en rapport som kartlägger och beskriver verksamheter som riktar sig dels till de våldsutövande männen, dels till de barn och unga som lever med mäns våld mot kvinnor.¹²² Uppdraget innefattade också att lämna förslag på hur den samlade kunskapen i verksamheterna kunde utvecklas och spridas. I rapporten konstateras bl.a. att det finns få och bristfälliga utvärderingar av behandlingar för män som utövar våld i nära relation. På grundval av denna iakttagelse föreslås att modeller för dokumentation, uppföljning och utvärdering bör utvecklas. Av rapporten framgår att resultatet från utvärderingar kan vara användbart vid beslut om var framtida satsningar ska göras.

Som ett resultat av förslagen i rapporten fick Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid Socialstyrelsen i juli 2007 i uppdrag av Socialdepartementet att utvärdera metoder och arbetssätt i socialt arbete med våldsutövande män.¹²³ Socialstyrelsen ska utvärdera tre befintliga arbetssätt som används inom socialtjänsten som vänder sig till män som utövar våld. Utvärderingen ska granska effekterna av verksamheten, dvs. om våld och hot från männen har minskat, och i det sammanhanget innefatta även de våldsutsatta kvinnornas och barnens upplevelser. Uppdraget ska redovisas senast den 1 juli 2010, och en delredovisning ska ske senast den 1 juli 2009. Socialstyrelsens uppdrag omfattar inte Kriminalvårdens verksamhet när det gäller de behandlingsprogram som tillämpas. Enligt en förteckning i Näringsdepartementets rapport över pågående verksamheter 2006 som riktar sig till män bedrivs ungefär hälften av de 50 verksamheter som finns upptagna i förteckningen i Kriminalvårdens regi eller i nära anslutning till Kriminalvården.

6.3 Genomförda utvärderingar

Av de 35 pågående och avslutade verksamheter som finns upptagna i tabell 3, har 7 varit föremål för någon form av utvärdering som uppföljningsgruppen har fått del av. I bilaga 1 framgår vilka dessa verksamheter är. Därutöver ges i bilaga 2 en utförligare beskrivning innefattande genomförd utvärdering av Utväg Göteborg. Det finns vidare en slutrapport om Fredman som avsåg perioden september 2000 till mars 2002. Merparten av de pågående behandlingsprogrammen är IDAP-program vilka har påbörjats under de senaste åren. I september 2007 började uppföljningstester av IDAP att genomföras men några resultat finns ännu inte.

Av de genomförda utvärderingarna är flera deskriptiva till sin karaktär med varierande inslag av utvärderande delar. Initiativet till de utvärderingar som beskrivs i bilaga 1 har tagits av respektive styrgrupp eller liknande. Det

¹²² Näringsdepartementet, *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, 2006.

¹²³ Regeringen, Socialdepartementet, *Uppdrag att utvärdera metoder och arbetssätt i socialtjänstens arbete med våldsutövande män*, Regeringsbeslut 2007-07-05.

är således framför allt de som praktiskt arbetar med verksamheten som har svarat för efterfrågan.

Kriminalvården centralt har varken genomfört eller tagit initiativ till en samlad utvärdering eller någon enskild uppföljning av de behandlingsprogram där deras klienter har deltagit. Enstaka frivårdskontor och anstalter har dock uppgivit att någon form av utvärdering har gjorts (se nedan). I samband med planeringen av en av utvärderingarna¹²⁴ som finns beskriven i bilaga 1 söktes medel från Kriminalvårdens dåvarande forskningskommitté.¹²⁵ Ansökan avsågs av forskningskommittén med motiveringen att alla resurser fortsättningsvis skulle satsas på det nya behandlingsprogrammet IDAP varför intresset för de tidigare verksamheterna inte var så stort. Det begränsade intresset vid Kriminalvården att utvärdera genomförda program har också kommenterats av två frivårdskontor där andra program än IDAP har bedrivits.

6.4 Problem med utvärderingarnas utformning

En utvärdering om effekter av behandlingsprogrammen bör ge svar på om mannen efter avslutad behandling har förändrat sitt beteende och upphört med att utöva våld mot kvinnor. Av olika anledningar är det svårt att fastställa resultatet av behandlingarna utifrån de utvärderingar som har gjorts. Nedan redovisas några orsaker till detta förhållande.

6.4.1 Litet underlag

Genomförda utvärderingar visar att det är svårt att motivera männen att delta i behandlingen. I utvärderingen av Utväg Göteborg redovisas att endast ca 20 % av de män som har kontaktats har valt att påbörja behandlingen.¹²⁶ Motsvarande siffra för STOPP:s verksamhet i Eskilstuna är drygt 30 %.¹²⁷ Drygt 16 % av det totala antalet män Frideborg i Norrköping kommit i kontakt med har påbörjat gruppbehandling.¹²⁸ Även i en utvärdering av Sista slaget i Västerås uppmärksammas svårigheten att rekrytera deltagare.¹²⁹

Det är dessutom bara ett fåtal av de män som gått programmen som därefter har deltagit i de genomförda utvärderingarna. I utvärderingen av Utväg

¹²⁴ Bergström, Lars och Rudqvist, Annika, *Mansfrid – en utvärdering av behandling för män som dömts för våld i nära relationer*, Karlstad universitet avdelningen för sociala studier, 2006.

¹²⁵ Kriminalvårdens forskningskommitté är nu ersatt av ett vetenskapligt råd bestående av 21 docenter och professorer från landets högskolor och universitet.

¹²⁶ Gillberg, Gunnar och Jordansson, Birgitta, *Projekt Utväg – En intressentorienterad utvärdering*, Göteborgs universitet institutionen för arbetsvetenskap, 2007.

¹²⁷ Bolin-Enqvist, Katarina och Nordqvist, Ola, *Där går min gräns – en utvärdering av STOPP samverkan mot kvinnovåld i Eskilstuna*, 2004.

¹²⁸ Bolin, Björn och Enquist-Bolin, Katarina, *Tack vare Frideborg – Utvärdering av Kvinnovåldsprojektet Frideborg i Norrköping*, 1997.

¹²⁹ Edlund, Håkan, *Sista slaget – En utvärdering av en samtalsgrupp för män dömda för familjerelaterat våld*, 2005.

Göteborg medverkade bara 20 % av de män som deltog i programmet. Motsvarande siffror för STOPP:s och Frideborgs verksamheter är 13 % respektive 32 %. I den första utvärderingen av Sista slagets verksamhet genomfördes däremot intervjuer med samtliga av de deltagande männen (4 st.). I den andra uppföljningen deltog hälften av gruppmedlemmarna.

Det begränsade materialet i utvärderingarna är ett av de problem som lyfts fram i Näringsdepartementets kartläggning av verksamheter som vänder sig till våldsutövande män.¹³⁰

6.4.2 Kvinnornas erfarenheter inte tillräckligt kartlagda

Att ta del av den våldsutsatta kvinnans erfarenheter av hur mannen påverkats av behandlingen kan vara ett sätt att bedöma verksamheten och om den givit avsedd effekt. Av olika anledningar har det dock visat sig vara svårt att komma i kontakt med kvinnorna. I utvärderingen av Utväg Göteborg framgår att cirka en tredjedel av de kvinnor som polisanmäler män för våld i nära relation inte nås av Utväg. Av rapporten framgår att orsaken till detta är praktiska problem. Det är en bild som bekräftas av polisen i Göteborg som uppger att kvinnor ofta avslutar telefonabonnemang och flyttar till annan bostad vilket också försvårar för polisen att komma i kontakt med dem. Om polisen ändå lyckas få reda på kvinnans telefonnummer är det inte säkert att hon svarar på grund av rädsla då det ringer från ett för henne okänt nummer. Vidare har även språksvårigheter ibland visat sig vara ett problem.¹³¹

Av de kvinnor som har kontaktats är det en minoritet som har deltagit i kvinnogrupperna. Bara ca 20 % av de kvinnor som Frideborg och Utväg Göteborg har kommit i kontakt med har påbörjat programmet för kvinnor. Motsvarande siffra för STOPP är ca 32 %.

Företrädare för polisen i Luleå/Boden redovisar vid intervju sina erfarenheter av att få del av kvinnornas erfarenheter efter att de har gjort en polisanmälan innefattande våld i nära relationer. I ett samverkansprojekt mellan berörda myndigheter och hälso- och sjukvården i Boden/Luleå försökte man följa upp vilket bemötande kvinnor hade fått av olika myndigheter i samband med att kvinnan gjorde en polisanmälan. Av denna anledning gav man ett par studenter vid Luleå tekniska universitet i uppdrag att kontakta 20 kvinnor för att ta del av deras erfarenheter. Ingen av de 20 kvinnorna ville medverka i den planerade studien.

Av Näringsdepartementets rapport framgår att kvinnans upplevelse av hur mannen har svarat på behandlingen har tillmätts ett litet intresse. I de utvärderingar där kvinnan ändå har tillfrågats och då haft en mer negativ uppfattning av behandlingsresultatet än mannen har det inte förts någon vidare diskussion eller gjorts någon analys.

¹³⁰ Näringsdepartementet, *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, 2006.

¹³¹ Intervju med företrädare för Polisen i Västra Götaland 2007-08-29.

En företrädare för mansmottagningen mot våld i Uppsala menar däremot att den kvinnliga partnern inte är den säkraste källan för att få information om fortsatt våldsfrihet. Det faktum att kvinnan i många fall helt har brutit kontakten med mannen gör att hon inte vill medverka i att rapportera om vare sig nytt våld eller frånvaron av detsamma.¹³²

6.4.3 Inga kontrollgrupper

Ett annat sätt att undersöka om behandlingen har gett avsedd effekt är att jämföra verksamhetens resultat med en kontrollgrupp som inte har genomgått någon behandling. Av de utvärderingar som har gjorts är det bara en som har använt sig av en sådan kontrollgrupp.¹³³ I den utvärderingen anförs att det finns ett visst stöd för att gruppbehandling ger en positiv effekt. Det är dock svårt att härleda de slutsatser som presenteras i studien på grundval av redovisat underlag.

Avsaknaden av kontroll- eller jämförelsegrupp är en omständighet som även lyfts fram i Näringsdepartementets rapport. Där betonas visserligen att det finns vissa problem med sådana grupper, t.ex. det etiskt problematiska i att utesluta vissa män från att delta i behandling på grund av hänsyn till forskningsdesignen. Trots det fyller kontroll- och jämförelsegrupper en viktig funktion, och slutsatserna om behandlingens effekter blir mer osäkra utan dem.

6.5 Utvärderingar inom frivården och vid anstalter

Som tidigare redovisats i kapitel 3 fick dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen i december 1997 i uppdrag att, i samråd med Socialstyrelsen, kartlägga vilka metoder som används för behandling av män som dömts för våldsbrott mot kvinnor. I en återrapportering från 1999 redovisar Kriminalvårdsstyrelsen att vid denna tidpunkt bedrevs sådana behandlingar vid sju frivårdsenheter och fem kriminalvårdsanstalter. Interna utvärderingar planerades eller hade gjorts enligt följande:

- Frivården i Karlskrona uppgav att en sammanfattande utvärdering av de program som dittills genomförts skulle göras under 1999.
- Vid Anstalten Stångby (nedlagd 1998) har utvärderingar gjorts efter varje kurs. Utvärderingar och attitydmätningar har även skett i samverkan med psykologiska institutionen i Lund.
- Anstalten i Kalmar har genomfört skriftliga utvärderingar.
- Frivården i Västerås angav att kvalitativa utvärderingar har gjorts i samband med gruppavslutningar.

¹³² Mansmottagningen mot våld i Uppsala, skriftligt underlag 2007-09-24.

¹³³ Bergström, Lars och Rudqvist, Annika, *Mansfrid – en utvärdering av behandling för män som dömts för våld i nära relationer*, Karlstad universitet avdelningen för sociala studier, 2006.

Det har inte gått att få del av någon av de ovanstående utvärderingarna.

Från Region Syd har redovisats en slutrapport om Fredman som avsåg perioden september 2000 till mars 2002.

6.6 Kriminalvårdens uppföljning

6.6.1 Återfall i brott

Kriminalvården ansvarar för att följa upp sin verksamhet vilket innefattar de åtgärder som vidtas för att förhindra återfall i brott. Därmed är myndigheten ansvarig för att följa upp hur verkningsfulla behandlingsprogrammen är som deras klienter deltar i eftersom programmen syftar till att förhindra återfall. Ett sätt att genomföra en sådan uppföljning är att studera hur många män som efter avslutad behandling återfaller i liknande brottslighet. I Kriminalvårdens redovisning av återfall kan inte män som dömts för våld i nära relationer urskiljas i populationen.¹³⁴

Riksrevisionen granskade 2004 vilka svagheter och brister som fanns i uppföljningen av kriminalvårdens klienter när det gäller målen att minska återfall i brott samt att främja klienternas anpassning i samhället. Av Riksrevisionens rapport framgick bl.a. att dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen inte hade följt upp alla klientgrupper. De uppföljningar som hade genomförts hade dessutom inte gjorts på individnivå eller per frivårdsområde varför resultatet inte kunde kopplas till de insatser klienten varit föremål för eller de som gjorts i respektive frivårdsområde. Riksrevisionen rekommenderade därför regeringen att ställa utökade och preciserade krav på Kriminalvårdsstyrelsens och Brottsförebyggande rådets återrapporeringar om uppföljning av klienternas återfall i brott. Vidare borde uppföljningarna fortsättningsvis omfatta alla klientgrupper och göras på individnivå och per frivårdsområde.¹³⁵

Rapporten låg till grund för en framställning från styrelsen för Riksrevisionen som behandlades i betänkande 2004/05:JuU1.¹³⁶ Utskottet utgick från att regeringen i lämpligt sammanhang rapporterar de åtgärder som vidtas med anledning av Riksrevisionens granskning.

Regeringen har därefter årligen i budgetpropositionen återkommit till Riksrevisionens rapport och betonat vikten av att det inom kriminalvården utarbetas system för att mäta resultatet av insatserna och för att goda arbetsmetoder ska få spridning i organisationen. Regeringen har också i regleringsbrev för 2005 uppdragit åt Kriminalvårdsstyrelsen att, efter samråd med Brottsförebyggande rådet, utveckla mätinstrument för jämförelser såväl mel-

¹³⁴ Kriminalvårdsstyrelsen, *Kriminalvårdens redovisning om återfall 2002*, 2005.

¹³⁵ Riksrevisionen, *Återfall i brott eller anpassning i samhället – uppföljning av kriminalvårdens klienter*, rapport 2004:5.

¹³⁶ Framställning till riksdagen 2003/04:RRS10.

lan myndigheter i kriminalvården som mellan insatser under verkställigheten.¹³⁷

Kriminalvården har hittills inte gjort någon samlad uppföljning av återfall i brottslighet efter avslutat behandlingsprogram för relationsvåld. Det finns endast uppgifter från fyra frivårdskontor om återfall i brottslighet, varav två svar avser återfall i ny relationsbrottslighet under programmets gång. Dessa uppgifter innebär att 5–6 män har återfallit i ny brottslighet. Av dessa har 2 återfallit i annan brottslighet än relationsvåld.

Från två verksamheter, som dock inte är IDAP-program, uppges att av 54 dömda har 6 återfallit i nya relationsbrott (11 %) respektive att av 72 dömda har 8 återfallit i nya brott (11 %). Uppgifter från anstalterna visar att 2 män har gått IDAP-programmet tidigare. Vidare har 2 män återfallit i likartad brottslighet men ingen av dessa hade fullföljt hela programtiden.

6.6.2 Utformningen av behandlingsprogram

Ett annat sätt på vilket verksamheterna kan följas upp är att utifrån en vetenskaplig synvinkel analysera om behandlingsprogrammen är adekvat utformade. En sådan uppgift har det inom Kriminalvården nyligen tillsatta Vetenskapliga rådet som består av 21 docenter och professorer från landets universitet och högskolor. Det vetenskapliga rådet har ersatt Kriminalvårdens forskningskommitté som bestod av tjänstemän utan forskningsbakgrund.

Kriminalvårdens uppföljningsansvar gäller inte bara de behandlingsprogram som bedrivs i egen regi utan även de tjänster Kriminalvården köper externt. Länsstyrelsen har ett ansvar för att dessa verksamheter bedrivs enligt gällande lagar och bestämmelser på området, men tillsynsansvaret omfattar inte den praktiska utformningen av behandlingsprogrammen. Det är Kriminalvårdens ansvar att regelbundet, inte enbart vid upphandlingstillfället, följa upp de behandlingsprogram som bedrivs.¹³⁸ Det har inte framkommit någon information om att en sådan uppföljning har skett.

6.7 Kriminalvårdens erfarenheter av IDAP

Givet de brister som finns när det gäller uppföljning och utvärdering av behandlingsprogram finns ändå erfarenhet av IDAP. Av Näringsdepartementets rapport framgår också att IDAP är en av de verksamheter som har kommit längst med att utveckla en modell för uppföljning och utvärdering.

Vid intervju med företrädare för Utväg Göteborg framgår att de är mycket nöjda med programmet. De lyfter fram att det är särskilt positivt att det finns en tydlig brottsofferanknytning och att kvinnans behov av stöd under tiden

¹³⁷ Regeringen, Justitiedepartementet, *Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Kriminalvårdsstyrelsen och övriga myndigheter inom kriminalvårdsorganisationen*, regeringsbeslut 2004-12-16.

¹³⁸ Intervju med Kriminalvårdens generaldirektör Lars Nylén och utvecklingschef Martin Grann 2007-10-04.

mannen genomgår behandlingen kan tillgodoses av en partnerkontakt. De framhåller också det positiva i att kvinnan används som en referens till hur mannen har svarat på behandlingen och om han har upphört med att använda våld och hot. Vidare betonar de vikten av att det inom IDAP finns en fastställd struktur för vilka teman som ska behandlas under programtidens gång. Om behandling genomförs under friare former är risken stor att männen inte tar upp de problem som de upplever är svåra att tala om.¹³⁹

I utvärderingen av Utväg Göteborg framgår att både gruppledare och deltagare uppfattar att gruppverksamheten fungerar bra och att de teman som tas upp är relevanta. Vissa män uttrycker dock en viss tveksamhet inför några av de teman som tas upp och påpekar att synen på mannen som ensam ansvarig för det som har hänt känns främmande och orättvis. Några män ansåg också att de inte kände sig fria att diskutera vissa frågor då det i gruppverksamheten fanns en underförstådd syn på vad som var rätt och fel. En vanlig kritisk kommentar från männen var att de förstått att det är fel att använda våld men att även kvinnan utövar makt, om än på ett annat sätt. Flera av männen uppgav att de deltog i programmet därför att relationen de levde i var komplicerad och att även kvinnan varit skyldig till problemen. Reaktionen är dock övervägande positiva, och männen betonar att de lärt sig att förstå både sig själva och partnern bättre. Beröm riktas också särskilt till de konkreta strategier för hur rädsla och aggressivitet kan hanteras som gruppverksamheten förmedlat.¹⁴⁰

Frivården i Luleå började tillämpa behandlingsprogrammet IDAP i juli 2007. Vid intervju med företrädare för verksamheten har framkommit att deras erfarenheter av programmet hittills är positiva. Då programmet pågått i 8 veckor, av totalt 27, kunde framsteg ses hos de tre männen i gruppen vilket företrädarna för frivården anser vara ett resultat som överträffar förväntningarna. De uppger att behandling inom psykiatri tidigare var den enda behandlingsformen som kunde erbjudas. IDAP var därför ett efterlängtat verktyg. Vidare uppges att användningen av behandlingsprogrammet även har bidragit till en kompetensutveckling bland all personal på frivårdskontoret om våld i nära relationer. Vid arbetsplatsträffar har all personal fått information om programmet. Dessutom är den ansvariga chefen, som fördelar ärenden om personutredningar på handläggare, mer observant än tidigare på om ett ärende kan innehålla relationsbrott. I sådana fall fördelas ärendet till SARA-handläggaren som gör en riskbedömning.¹⁴¹

¹³⁹ Intervju med företrädare för Utväg Göteborg 2007-08-23.

¹⁴⁰ Gillberg, Gunnar och Jordansson, Birgitta, *Projekt Utväg En intressentorienterad utvärdering*, Göteborgs universitet institutionen för arbetsvetenskap, 2007.

¹⁴¹ Intervju med företrädare för frivården i Luleå 2007-09-14.

6.8 Erfarenheter av övriga behandlingsprogram

Frivården i Gävle, som sedan 1991 bedriver behandlingsprogrammet PÅK, framhåller att verksamheten har vunnit stor tillit hos såväl Åklagarmyndigheten som domstolen i Gävle. Frivården uppger att tilltron till deras verksamhet är stor och att domstolen i stor utsträckning dömer män som utövat våld mot kvinnor i enlighet med deras förslag om kontraktsvård i gruppbehandling. Om mannen har ett missbruk inleds en behandling för det varpå behandling i PÅK-gruppen följer. Frivården förbereder för närvarande införandet av IDAP men beklagar samtidigt att man inte längre kan fortsätta att bedriva PÅK eftersom man anser att verksamheten har lett till goda resultat under många år.¹⁴²

En liknande bild beskriver Frivården i Halmstad som sedan 2001 har bedrivit behandlingsprogrammet Män i Fokus tillsammans med landstinget och Polisen. Behandlingsprogrammet har presenterats för domstolarna i frivårdens område, och de uppges ha stort förtroende för programmet. Det har inneburit att domstolarna i stor utsträckning har dömt till påföljden att delta i programmet.¹⁴³

Mansmottagningen mot våld i Uppsala uppger att av de 71 män som har genomgått deras gruppbehandling har enligt deras kännedom 8 stycken, ca 11 % återfallit i samma brottslighet. Mansmottagningen är dock noga med att poängtera att det inte behöver betyda att 89 % av männen slutar slå med hjälp av deras behandling utan att det krävs mer forskning på både deras material och annan liknande verksamhet för att dra några slutsatser om behandlingens effektivitet. Av det skälet har mansmottagningen för avsikt att genomföra en utvärdering av verksamheten.

6.9 Erfarenheter av IDAP i England och Wales

Som tidigare nämnts började uppföljnings- och utvärderingstester av IDAP att genomföras inom den svenska kriminalvården i september 2007, och några resultat finns ännu inte att tillgå. Däremot har tester utförts inom kriminalvården i England och Wales under 2003–2007 då 4 185 män påbörjade behandlingen varav 1 762 fullföljde den (42,1 %). Resultatet av testerna har publicerats i en rapport.¹⁴⁴

Syftet med uppföljningen är att få en indikation på hur effektivt programmet är och på vilket sätt det kan utvecklas. Testerna mäter männens uppfattningar som bl.a. omfattar självbild, relationer och relationsvåld. Testerna görs både före och efter behandlingen för att fånga upp eventuella förändringar i beteenden och attityder som kan härledas till programdeltagandet, se även kapitel 4.

¹⁴² Kriminalvården, E-brev, 2007-10-29.

¹⁴³ Kriminalvården, E-brev, 2007-11-05.

¹⁴⁴ National Offender Management Service. *Evaluation Measures Feedback Report: Psychometric Assessments. Integrated Domestic Abuse Programme. National Report July 2007.*

I rapporten poängteras dock att förändringar inte enbart kan tillskrivas programmet. Förändringar, såväl positiva som negativa, skulle även kunna bero på t.ex. ändrade familjeförhållanden eller en förändrad ekonomisk situation. För att kunna dra sådana slutsatser behöver en jämförande studie göras med testresultatet från en jämförbar kontrollgrupp.

Det är värt att notera att utvärderingen endast omfattar männens åsikter. Kvinnornas erfarenheter av hur männen har påverkats av behandlingen följs inte upp. Trots det stora klientunderlaget framgår det också av rapporten att en stor del av materialet inte kunde användas på grund av att testerna var felaktigt ifyllda. Det fanns också ett betydande antal fall där mannen bara fyllt i testformuläret antingen före eller efter behandlingen, inte vid båda tillfällena vilket behövs i en uppföljning.

Beaktat dessa brister visar testerna överlag på positiva resultat. Minskad omfattning av svartsjuka, förnekelse och sexuell besatthet av kvinnan samt ett större ansvarstagande för våldet är exempel på resultat som lyfts fram i rapporten.

6.10 Exempel på några mäns erfarenheter av IDAP

I följande avsnitt redovisas några erfarenheter från tre män som har genomgått behandlingsprogrammet IDAP. Redovisningen ska betraktas som några exempel och utgör inte någon heltäckande exempelsamling.

Johan,¹⁴⁵ som är i 30-årsåldern, dömdes i februari 2006 för misshandel av sin sambo till skyddstillsyn med särskild behandlingsplan. Enligt honom hade han inte varit straffad tidigare. Johan uppger att han redan vid det första polisförhöret blev erbjuden av förhørsledaren att delta i IDAP. Han säger att han accepterade erbjudandet och påbörjade behandlingen omgående för att sambon skulle känna sig tryggare.

Johan berättar att han vid de första gruppsessionerna fortfarande förnekade sin egen skuld i händelsen och i stället skyllde misshandeln på utomstående faktorer. Han uppger att han ganska snart ändå började förstå programmets betydelse och hur det skulle kunna hjälpa honom att förändra sitt våldsamma beteende. Den grupp som Johan deltog i bestod av män i varierande åldrar och med olika bakgrund. Trots detta säger Johan att han kände en stark gemenskap med de andra männen eftersom de alla var där för att jobba med sig själva och få till stånd en förändring i sitt beteende. Johan berättar att det vid ett fåtal tillfällen kom in män i gruppen som inte var motiverade att ta emot den hjälp som behandlingen innebär.

Johan tycker att det är nödvändigt att gruppverksamheten pågår i 27 veckor med tanke på hur många ämnen som behöver diskuteras. Han säger också att det var bra att gruppen inte träffades oftare än en gång per vecka då man behöver tid att fundera på vad man lärt sig vid den senaste sessionen.

¹⁴⁵ Johan är ett fingerat namn.

Kombinationen av en manlig och en kvinnlig programledare var också bra säger Johan eftersom diskussioner kunde föras både ur ett manligt och ur ett kvinnligt perspektiv. Däremot nämner han arbetsboken som användes vid varje gruppssession som mindre bra eftersom han i vissa delar uppfattade den som svårtillgänglig. Han tycker inte heller att videosekvenserna med dramatiserade våldssituationer som visades alltid var av god kvalitet. Johan kände också att återfallspreventionen, som genomfördes efter de 27 gruppssessionerna, inte var relevant för hans del eftersom den förutsätter att man fortfarande utövar ett våldsamt beteende, vilket han uppger att han inte längre gjorde.

Johans uppfattning är att han genom IDAP fick den hjälp som han behövde och som han tror att individuella samtal med en psykolog aldrig hade kunnat ge honom. Han lyfter fram att han, under behandlingens gång, har lärt sig uppfatta signaler för ilska och att han nu har alternativ till att agera aggressivt. Johan säger att hans våldsamma beteende gradvis har trappats ned och att han i dag kan prata om ett problem utan att situationen blir våldsam eller hotfull.

Enligt Johan har behandlingen också förbättrat hans psykiska välmående. Han uppger att han före misshandeln hade varit deprimerad under en längre period och sjukskriven i fyra år. Han säger att lusten att arbeta kom tillbaka i november 2006 och att han sedan december 2006 arbetar heltid. Johan framhåller att det inte bara är relationen till andra kvinnor som har förändrats utan förhållandet till människor generellt i hans omgivning. Det han har lärt sig i programmet har han användning av även i relationen till föräldrar, vänner och arbetskamrater, och han berättar att han av dem uppfattas som en mycket öppnare, gladare och mer social person som är tryggare i sig själv än tidigare.

Johan berättar att han i dag har ett förhållande med en annan kvinna och beskriver relationen som helt annorlunda jämfört med den tidigare, även om han poängterar att han aldrig kommer att bli fullärd.

I samband med att IDAP påbörjades i Luleå intervjuades en av de män som deltog i programmet av tidningen Norrbottenskuriren. Mannen berättar i artikeln att han är dömd till skyddstillsyn och kontraktsvård för grov fridskränkning av sin före detta flickvän. I intervjun uppges att han efter att ha deltagit i fyra träffar tycker att programmet är bra och att han har fått sig en tankeställare om vad han har gjort vilket har varit psykiskt jobbigt att hantera. Även om inte allt som tas upp i gruppen stämmer in på hans beteende så tror han ändå att programmet har effekt och att han lär sig något inför en kommande relation. Han rekommenderar därför programmet till andra män i hans situation eftersom han inte tror att ett fängelsestraff skulle ha hjälpt honom.¹⁴⁶

Även Aftonbladet har intervjuat en man som har genomgått programmet. Mannen i artikeln dömdes till fyra års fängelse för misshandel av sin förra fru. Han anser att IDAP har hjälpt honom att hantera sitt våldsamma beteende. Tidigare löste han alla konflikter med sin fru med våld. Ilskan tog över och han beskriver att han blev som en annan person när han blev arg. Han brydde sig heller inte om hennes tankar och åsikter utan tyckte alltid att han visste

¹⁴⁶ Norrbottenskuriren 2007-08-27.

bäst och därför borde bestämma. Tiden i fängelset kallar han medicin och menar att han nu har lärt sig respektera andra människors känslor. Det var ett uppvaknande för honom att som en del av behandlingen få se en filmsekvens där en vardaglig situation övergår till att mannen blir hotfull mot kvinnan, vilket han kände igen sig i. Mannen ser det inte som troligt att han efter avtjänat fängelsestraff kommer att återgå till sitt tidigare våldsamma beteende. Han menar att han har fått en chans till förbättring och vill inte att människor i framtiden ska behöva vara rädda för honom.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Aftonbladet 2006-10-08.

7 Uppföljningsgruppens iakttagelser och slutsatser

Våld mot kvinnor i nära relationer är ett allvarligt samhällsproblem som har uppmärksammats alltmer under de senaste decennierna. Riksdagen har efter förslag från regeringen skärpt lagstiftningen och beviljat särskilda medel för flera myndigheter i syfte att åtgärder ska vidtas för att motverka våld mot kvinnor. Relationsbrottslighet faller sedan 1982 under allmänt åtal. Det innebär att allmän åklagare kan väcka åtal även om brottsoffret inte anmäler gärningsmannen eller tar tillbaka en anmälan.

Riksdagen har sedan 1984 uppmärksammat frågor som rör behandling av män som utövar våld mot kvinnor. Justitieutskottet betonade då vikten av att utveckla metoder för särskilda insatser för de män som dömts för olika former av våldsbrott mot kvinnor. Utskottet har därefter, i flera betänkanden, betonat att det är angeläget att män som dömts för våld i nära relationer blir föremål för lämplig behandling inom kriminalvården. Utskottet har framhållit att det är särskilt viktigt att risken för återfall i sådan brottslighet minimeras, med goda och vetenskapligt beprövade behandlingsprogram inom kriminalvården borde risken för återfall minska. Utskottet har vidare påpekat att det är betydelsefullt att det finns behandlingsprogram för män som inte är dömda, t.ex. sådana program som erbjuds män som söker sig till olika mansjourer eller kriscentrum för män. Denna uppföljning syftar till att följa upp vilket genomslag utskottets uttalanden i frågan har fått i praktiken.

Uppföljningsgruppens iakttagelser och slutsatser omfattar följande delar:

- våldets omfattning och kostnader,
- regeringens styrning av Kriminalvården,
- behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter,
- behandlingsprogrammet IDAP,
- myndighetssamverkan där dömda och icke dömda män behandlas,
- uppföljning och utvärdering samt
- regeringens rapportering till riksdagen.

7.1 Våldets omfattning och kostnader

I samband med att justitieutskottet behandlade regeringens proposition om kvinnofrid 1998 underströk utskottet vikten av att förbättra kriminalstatistiken rörande mäns våld mot kvinnor. Det gällde både att ta fram ett nytt brottskodningssystem och att skapa möjligheter att följa flödet inom hela rättsväsendet. Utskottet ansåg att arbetet måste bedrivas skyndsamt. Utskottets uttalande grundades på de brister som hade uppmärksammats av kvinnovåldskommisionen och kommenterats av regeringen.

I denna uppföljning har justitieutskottets uppföljningsgrupp funnit att kriminalstatistiken fortfarande inte belyser våld i nära relationer på ett sådant sätt att det går att få en bild av brottslighetens omfattning. Ett problem är att mörkertalet är stort eftersom ungefär 20–25 % av det våld som utövas mot kvinnor i nära relationer anmäls till polisen.¹⁴⁸ Ett annat problem är att kriminalstatistikens uppbyggnad och innehåll gör att det är svårt att få klarhet om brottslighetens omfattning. Resultatet av uppföljningen visar vidare att det inte heller går att följa flödet inom rättsväsendet från anmälan till dom. Slutligen konstaterar uppföljningsgruppen att inom kriminalvården saknas tillförlitliga uppgifter om hur många straff som har verkställts när det gäller män som dömts för relationsbrottslighet.

Uppföljningsgruppen vill i sammanhanget uppmärksamma det utvecklingsarbete som bedrivs bland rättsväsendets myndigheter sedan 1998 för att ta fram ett nytt sätt att klassificera brott och göra det möjligt att följa hanteringen av ett brott genom hela rättsväsendet. Arbetet benämns strukturerad information om brott, STUK. Enligt den målbild som har fastställts av rättsväsendets myndigheter inom samarbetet i Rättsväsendets informationsförsörjning, RIF-rådet, ska systemet vara fullt utbyggt till 2012. Till rådets möten inbjuds även Justitiedepartementets kontaktperson. Uppföljningsgruppen utgår från att de brister som finns när det gäller att dels få en tydlig bild av relationsbrottsligheten i kriminalstatistiken, dels kunna följa en anmälan till dom behandlas inom utvecklingsarbetet.

När det gäller de samhällsekonomiska kostnaderna för våld i nära relationer konstaterar utskottets uppföljningsgrupp att Socialstyrelsen har uppskattat de samhällsekonomiska kostnaderna för våld i nära relationer till 2,7–3,3 miljarder kronor årligen. Samtliga kostnader ingår dock inte i beräkningen. I beräkningen ingår Kriminalvårdens kostnader som har uppskattats till 151–235 miljoner kronor. Bedömningen avser kostnaden för dels tiden i fängelse, dels utveckling av behandlingsprogrammet IDAP samt en lågt uppskattad kostnad för samverkansprojekt. Socialstyrelsen konstaterar att det finns ett utvecklingsbehov när det gäller bl.a. statistik, utvärderingar av insatser samt kostnader och effekter för den enskilde. Socialstyrelsen lyfter fram att många myndigheter berörs av frågan om våld i nära relationer, men det finns brister inom varje ansvarsområde.

7.2 Regeringens styrning av Kriminalvården

Inom Regeringskansliet fördelas ärenden som gäller kriminalvården till Justitiedepartementet. Även myndigheten Kriminalvården hör till Justitiedepartementet. Det innebär att departementet ska bereda regeringsärenden rörande förslag till mål för politikområdet. Det ingår vidare i departementets arbetsuppgifter att följa upp Kriminalvårdens verksamhet. Härutöver bereder departementet ärenden inom politikområdet Rättsväsendet vilket bl.a. innefattar

¹⁴⁸ Brottsförebyggande rådet, *Nationella trygghetsundersökningen 2006*, Rapport 2007:14.

anslag för utgiftsområde 4 Rättsväsendet där Kriminalvården ingår. För rättsväsendet har frågan om mäns våld mot kvinnor varit en prioriterad fråga sedan mitten av 1990-talet.

Huvuddelen av den verksamhet som Kriminalvården bedriver avser kriminalpolitiskt inriktad verksamhet. Kriminalvården ska därmed uppfylla de av riksdagen beslutade målen för kriminalpolitiken om att minska brottsligheten och öka människors trygghet. Riksdagen har slagit fast att en central uppgift för Kriminalvården är att minska återfall i brott. Kriminalvårdens verktyg för att förhindra återfall i relationsbrottslighet är främst att låta klienterna genomgå behandlingsprogram.

Regeringen gav 1997 uppdrag till flera myndigheter, inklusive Kriminalvården, att genomföra åtgärder för att bekämpa mäns våld mot kvinnor. En särskild utredare fick 2004 i uppdrag att utvärdera uppdragen.

Näringsdepartementets jämställdhetsenhet har vidare 2006 tagit initiativ till en kartläggning som omfattade verksamheter för våldsutövande män. Därutöver har regeringen nyligen lagt fram en handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, vilken kommer att behandlas av riksdagen. Utgångspunkten för samtliga insatser har varit att våldet är ett uttryck för bristande jämställdhet och därmed den obalans som råder i maktbalansen mellan könen. Mäns våld mot kvinnor betraktas som ett allvarligt samhällsproblem och en ”akut jämställdhetsfråga”. Inom Regeringskansliet har därför det departement som har ansvarat för samordningen av jämställdhetspolitiken varit ansvarig för den gemensamma beredningen av ärendet inom Regeringskansliet.

I Sverige är jämställdhetsintegrering den strategi som används för att uppnå de jämställdhetspolitiska målen. Det innebär att alla beslut inom alla politikområden ska präglas av ett jämställdhetsperspektiv. Enligt gällande plan för genomförandet av jämställdhetsintegreringen i Regeringskansliet är ett av de angivna effektmålen att jämställdhet har genomslag i beslutsprocesserna genom att jämställdhetsperspektivet på ett konkret, konsekvent och kongruent sätt är integrerat i beslutsprocessen. Målet innebär att jämställdhet på ett konkret och tydligt sätt ska finnas med och tillämpas i alla led av beslutsprocesserna och i de centrala dokument som regeringen beslutar om. Det rör t.ex. budgetpropositioner, regleringsbrev, kommittédirektiv etc. När det gäller myndighetsstyrning ska jämställdhetsperspektivet verksamhetsanpassas till den specifika myndigheten.¹⁴⁹

Den fråga som i regeringens olika uppdrag, Näringsdepartementets kartläggning och i den nyligen presenterade handlingsplanen framför allt har berört Kriminalvården är behandlingsprogram för män som dömts för våld i nära relationer och sexualbrottsdömda män. Totalt gjorde Kriminalvården fem avrapporteringar 1999–2002 med anledning av regeringens uppdrag. Avrapporteringen skedde vid sidan om den reguljära rapporteringen i årsredovisningen.

¹⁴⁹ Näringsdepartementet, *Fastställande av plan för genomförande av jämställdhetsintegreringen i Regeringskansliet*, protokoll 2004-04-29 N2004/3108/JÄM.

En verkkningsfull behandling av män som utövar våld mot kvinnor i nära relationer kan således uppfylla flera syften dvs. att förhindra återfall i brott och uppnå jämställdhetsmål.

Resultat av uppföljningsgruppens arbete visar att det är oklart i vilken utsträckning Justitiedepartementet under perioden 1997–2005 har följt Kriminalvårdens arbete att behandla män som dömts för våld i nära relationer eftersom frågan inte har behandlats i regleringsbrev till Kriminalvården eller i budgetpropositionen i anslutning till de frågor som rör Kriminalvårdens verksamhet. För 2006 och 2007 har riksdagen, efter förslag från regeringen, beviljat särskilda medel för att utveckla behandlingsprogram för män som dömts för våld i nära relationer och sexualbrottsdömda män. Detta är en satsning som regeringen i den nyligen presenterade handlingsplanen avser att förstärka och utveckla.

Justitiekottets uppföljningsgrupp anser att det är positivt att regeringen i regleringsbrevet till Kriminalvården för 2007 begär att myndigheten ska redovisa och kommentera effekter av de särskilda medel, 20 miljoner kronor, som ska användas för att förstärka behandlingen av sexualbrottsdömda män och män som dömts för våld i nära relationer.

Däremot noterar uppföljningsgruppen att regeringen inte har efterfrågat någon särskild redovisning av Kriminalvården om antalet straff som har verkställs som omfattar relationsbrottslighet eller återfall i brott rörande våld mot kvinnor i nära relationer. Därmed kvarstår de brister som fanns 2000 när dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen rapporterade till regeringen att det saknades kunskap om antalet män som dömts för våldsbrott mot kvinnor. Det saknas även kunskap om antalet män som Kriminalvården verkställt utdömda påföljder för i detta avseende. Det finns vidare ingen samlad bild om återfall i relationsbrottslighet.

7.3 Behandlingsprogram för Kriminalvårdens klienter

Inledningsvis har nämnts att justitiekottet, i flera betänkanden, har betonat att det är angeläget att män som dömts för våld i nära relationer blir föremål för lämplig behandling inom kriminalvården.

Justitiekottets uppföljningsgrupp har i denna uppföljning funnit att det finns uppgifter om att Kriminalvårdens klienter har deltagit i verksamheter som riktas till män som utövar våld i nära relationer sedan 1995. Samtidigt har framkommit att inom kriminalvården saknas en överblick över de verksamheter som har bedrivits av eller i anslutning till myndigheten när det gäller män som utövar våld i nära relationer. Kunskaper inom regionerna om vilka verksamheter som har bedrivits och bedrivs varierar. En region har inte lämnat uppgifter om var verksamheter har bedrivits eller bedrivs och antalet deltagare i programmen. I viss mån har bristen på uppgifter uppvägs av dels annan dokumentation, dels uppgifter från Kriminalvårdens huvudkontor. Från några frivårdskontor har presenterats detaljerade uppgifter om antalet deltaga-

re, fullföljda respektive avbrutna behandlingar samt huruvida deltagarna har varit dömda, blivit dömda under programtiden eller om de frivilligt har deltagit i verksamheten.

Av uppföljningen framgår att i november 2007 bedrivs verksamheter som riktas till män som utövar våld i nära relationer inom eller i anslutning till Kriminalvården vid 22 frivårdskontor och 2 anstalter. Under de senaste två åren, 2006 och 2007, har ca 250 män deltagit respektive år. Det har inte varit möjligt att relatera dessa uppgifter till antalet verkställda straff eftersom det saknas tillförlitliga uppgifter om antalet straff som innefattar våld i nära relationer som har verkställts.

När det gäller de behandlingsprogram som har erbjudits klienter inom frivården framgår att få verksamheter har funnits i Norrland. Fram till 2007, när en verksamhet startade i Luleå, fanns enbart verksamheter inom frivården i Gävle och vid Rättspsykiatriska kliniken i Sundsvall.

I uppföljningen har framkommit att drygt 1 400 män har påbörjat någon behandling för att komma till rätta med sitt våldsamma beteende under perioden 1995–2007. Svaren avser verksamheter vid 17 orter men dessa uppgifter är inte fullständiga. Det finns uppgifter från 14 orter när det gäller hur många män som har slutfört respektive avbrutit behandlingen. Enligt befintligt underlag har 854 män fullföljt behandlingen och 256 avbrutit behandlingen. Det innebär att 77 % av de män som påbörjade behandlingen fullföljde den medan 23 % av männen avbröt. Det finns, enligt Kriminalvården, olika orsaker till avbrott vilka delvis skiljer sig åt beroende på om programmet bedrivs inom frivården eller vid anstalt. När det gäller avbrott inom frivården är bl.a. missbruksproblem, återfall i ny brottslighet, fängelsestraff eller frihetsberövande skäl till att mannen slutar behandlingen. Vid anstalter är omvänt villkorlig frigivning och utslussningsaktiviteter ofta orsaker till att män avbryter behandlingen.

Uppföljningsgruppen förutsätter att riksdagens tidigare uttalanden beaktas och att lämpliga åtgärder vidtas för att komma till rätta med de uppmärksammade bristerna.

7.4 Behandlingsprogrammet IDAP

Integrated Domestic Abuse Programme, IDAP, är en kognitiv behandlingsmetod som har utvecklats av kriminalvården i England och Wales. Programmet vänder sig till manliga medel- eller högriskförövare som har utövat våldshandlingar i en heterosexuell relation. Till skillnad från andra program har IDAP en brottsofferanknytning genom att mannens partner erbjuds en s.k. partnerkontakt. Det innebär att hon får ge sin version av mannens brottshistoria, att hon erbjuds stöd och hjälp samt att hon underrättas om mannen uteblir från ett möte. Slutligen ska hon vara en viktig referens vid bedömning av hur mannen påverkats av behandlingen. En annan skillnad jämfört med övriga program är att det finns en uppföljningsmodul i programmet som innebär att

tester genomförs innan behandlingen påbörjas, direkt efter avslutat program samt sex månader efter att programmet har avslutats.

Av uppföljningsgruppens undersökning framgår att Kriminalvården i Sverige kostnadsfritt har fått licens av kriminalvården i England och Wales att använda IDAP-programmet i utbyte mot att man delar med sig av forskningsresultat. Om någon annan organisation än Kriminalvården vill använda IDAP måste licens begäras av upphovsmännen.

Vidare har framkommit att Kriminalvården i Sverige har använt IDAP sedan 2004. Programmet blev ackrediterat 2006 av Kriminalvårdens vetenskapliga råd. Det har skett en relativt snabb utbyggnad av IDAP-programmet som nu används på 17 orter i landet. Det innebär att 15 av landets 37 frivårdskontor kan erbjuda behandlingen. Således kan 40 % av landets frivårdskontor erbjuda IDAP-behandling för män som dömts för våld i nära relationer.

Vid 2 av de totalt 50 anstalterna för män används programmet. I uppföljningen har framkommit att vid en anstalt finns män som vill påbörja behandlingen, men det saknas utbildade programledare för att tillgodose behovet. Därutöver framgår att det finns män som avtjänar straff vid anstalt som inte kan komma i fråga för programverksamheten eftersom verkställighetstiden är för kort.

Utav frivårdskontoren i Norrland erbjuds IDAP-programmet endast inom frivården i Luleå.

Under de första åren har ingen uppföljning av programmet gjorts. Uppföljningsmodulen började tillämpas i september 2007.

Uppföljningsgruppen utgår från att Kriminalvårdens utbyggnad av programverksamheten sker på ett sådant sätt att en god tillgänglighet i frivården och vid anstalter säkerställs.

7.5 Myndighetssamverkan där dömda och icke dömda män behandlas

Justitieutskottet har uppmärksammat betydelsen av samverkan mellan myndigheter och andra aktörer när det gäller att bekämpa mäns våld mot kvinnor. Riksdagen har inte fastställt några särskilda mål för denna samverkan.

Samverkan kring mäns våld mot kvinnor var även en central del i kvinnofridsuppdragen som lämnades till flera myndigheter 1997. I utredningen om kvinnofridsuppdragen 2004 betonas samverkan som en viktig del i arbetet mot mäns våld mot kvinnor, men i utredningen föreslås inga fortsatta åtgärder.

I uppföljningsgruppens arbete har framkommit att Kriminalvården tillsammans med bl.a. polis, åklagare, socialförvaltningen och hälso- och sjukvården ingått i samverkansprojekt på lokal nivå vid flera orter. Inom kriminalvården har frivårdskontoren deltagit i sådana projekt. Den samverkan som har förekommit har ofta inneburit att både dömda och icke dömda män tillsammans har genomgått behandlingsprogram för att de ska komma till rätta

med sitt våldsamma beteende. Kriminalvården har fattat ett beslut att myndighetens programverksamhet som avser relationsbrott enbart ska omfatta dömda män.

Av regeringens handlingsplan för att bl.a. bekämpa mäns våld mot kvinnor, som presenterades i november 2007 framgår att samverkan mellan Kriminalvårdens verksamhetsgrenar samt med andra huvudmän och aktörer ska utvecklas. Samverkan avser, i likhet med tidigare initiativ från regeringen, satsning på verksamheter inom kriminalvården som riktas till våldsamma män. Enlig regeringen ska särskild uppmärksamhet ägnas åt förbättrade möjligheter till utslussning kombinerat med återfallsförebyggande stödåtgärder för dessa grupper av intagna.

I regeringens handlingsplan kommenteras inte Kriminalvårdens fortsatta medverkan i de lokala samverkansprojekten. Däremot redovisar regeringen att man avser att avsätta medel för att stödja utvecklingen av lokal samverkan för kvinnofrid i kommuner. I propositionen Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor (prop. 2006/07:38) uppmärksammades Kriminalvårdens behandlingsprogram IDAP. Regeringen konstaterade att ”de män som deltar i programmet behöver nödvändigtvis inte vara dömda utan kan även komma in via samverkansprojekt som till exempel Projekt Utväg i Göteborg och Borås”.¹⁵⁰ Regeringens redogörelse för att både dömda och icke dömda deltog i Kriminalvårdens program resulterade dock inte i något ställningstagande i frågan.

Resultatet av uppföljningsgruppens undersökning visar att merparten av verksamheten som riktas till män som utövar våld i nära relation bedrivs inom frivården. Enligt uppgifter från Kriminalvården har under de tre senaste åren 158 klienter vid de två anstalterna påbörjat behandlingsprogram medan 490 klienter har påbörjat någon form av behandling inom ramen för frivårdens verksamhet. Uppgifter för frivården kan vara underskattade beroende på att en region inte har några uppgifter på antalet deltagare. Enligt tillgängliga uppgifter innebär detta att 24 % av verksamheten bedrivs vid anstalt och resterande 76 % bedrivs inom frivården.

Justitiekontorets uppföljningsgrupp konstaterar att beslutet om att enbart dömda män ska erbjudas behandling inom Kriminalvården kan innebära att Kriminalvårdens roll i de samverkansprojekt som bedrivs förändras genom att de inte längre deltar som en aktiv part i verksamheten. I uppföljningen har framkommit att det i vissa fall finns farhågor att det kan bli svårt att starta en gruppverksamhet, främst vid mindre orter, eftersom det behövs minst 3 män för att starta en IDAP-grupp.

Uppföljningsgruppen noterar att Kriminalvården anför som skäl för sitt beslut att myndigheten inte kan behandla icke dömda män utan ett förändrat uppdrag, oavsett de konsekvenser som beslutet leder till. Kriminalvårdens uppgift är att arbeta med dömda män. Verksamheter för icke dömda våldsut-

¹⁵⁰ Prop. 2006/07:38, s. 24.

övande män är ett kommunalt ansvar. Samtidigt kan konstateras att en av Kriminalvårdens uppgifter är att förebygga återfall i brott.

I dagsläget saknas ett underlag för att bedöma effekter av IDAP när det gäller återfall i brott beroende på att uppföljningsmodulerna har implementerats i september 2007. Uppföljningsgruppen menar att det kan finnas skäl till att återkomma till denna fråga när ett sådant underlag finns tillgängligt.

Justitieutskottets uppföljningsgrupp menar att det finns olika aspekter kring att behandla dömda och icke dömda män i samverkansgrupper där Kriminalvården svarar för IDAP-programmet. Å ena sidan finns underlag som visar att de tidpunkter då männen är mest mottagliga för kontakt är precis efter en våldshandling. Motivationen är oftast högre och skuld känslorna är större om det har gått en kort tid sedan brottet begicks jämfört med om det har gått en längre tid. Å andra sidan är Kriminalvårdens uppgift att verkställa straff för utdömda påföljder och förebygga återfall i brott. I likhet med övriga myndigheter inom rättsväsendet är våld mot kvinnor en prioriterad fråga.

Det finns slutligen skäl att analysera Kriminalvårdens beslut ur ett effektivitetsperspektiv som innefattar dels användningen av statliga anslagsmedel dels effekter för den totala resursanvändningen i offentlig verksamhet för att behandla män som utövar relationsvåld. På grundval av särskilda medel från Integrations- och jämställdhetsdepartementet har Länsstyrelsen i Västra Götalands län beviljat tre kommunala verksamheter, Utväg i Göteborg, Södra Älvsborg och Skaraborg totalt drygt 5,7 miljoner kronor för att utveckla och genomföra behandlingsprogram för män som utövar relationsvåld. Kriminalvården har tidigare ingått i dessa samverkansmodeller och bidragit till att finansiera behandling av både dömda och icke dömda män. Ansökningarna från verksamheterna grundades på bl.a. att Kriminalvården hade sagt upp avtalen med respektive verksamhet. Frågan är om detta förhållande är en effektiv resursanvändning som bidrar till att uppnå jämställdhetsmål och förebygga brottslighet. Mot denna bakgrund anser uppföljningsgruppen att det finns goda skäl för att granska de negativa effekterna av Kriminalvårdens beslut.

Kriminalvården samverkar även på nationell nivå med myndigheter och aktörer som på något sätt berörs av frågan om mäns våld mot kvinnor inom ramen för Nationell samverkan för kvinnofrid. Ett resultat av denna samverkan är Kvinnofridsportalen som är en webbplats där alla intresserade kan söka information i frågan. Den information som finns på webbplatsen om behandlingsprogram för män är samtidigt länkad från Kriminalvårdens webbplats. Uppföljningen visar att informationen på webbplatsen sannolikt är inaktuell eftersom den skiljer sig markant från den information som har lämnats av Kriminalvården i september och oktober 2007 om vilka behandlingsprogram som används och var dessa bedrivs. Enligt uppföljningsgruppens mening är det väsentligt att information som tillhandahålls av statliga myndigheter är korrekt och aktuell.

7.6 Uppföljning och utvärdering

Behovet av uppföljning och utvärdering av huruvida de program och behandlingsformer som har tillämpats och tillämpas inom kriminalvården är effektiva är ingen ny fråga. Kvinnovåldskommissionen konstaterade redan 1995 att kunskapen om behandling för män som utövar våld i nära relationer var bristfällig och att behandlingsformer måste utvärderas enligt vetenskapliga metoder. I samband med riksdagens behandling av regeringens proposition 1997/98:55 Kvinnofrid 1998 uppmärksammade även justitieutskottet denna fråga. Utskottet har därefter återkommit till behovet av uppföljning och utvärdering av all programverksamhet inom kriminalvården. Sedan dess har behovet av utvärdering uppmärksammats i Utredning om kvinnofridsuppdragen 2004 och i en kartläggning som genomförts på uppdrag av Näringsdepartementets jämställdhetsenhet 2006.

Uppföljningsgruppen anser att utvärderingar av behandlingsprogram för män som har utövat våld i nära relationer bör ge svar på frågan om behandlingen har resulterat i att mannen har upphört med sitt våldsamma beteende. Därmed kan återfall i sådan brottslighet undvikas. I denna uppföljning konstaterar justitieutskottets uppföljningsgrupp att ett antal utvärderingar har genomförts. Enligt tillgängliga uppgifter har 7 av 35 pågående och avslutade verksamheter varit föremål för någon form av utvärdering. Utvärderingarna har avsett den verksamhet som har bedrivits inom ramen för samverkansprojekt. Initiativ till dessa har tagits av brukarna dvs. ansvarig styrgrupp eller liknande.

Inom uppföljningen har framkommit att genomförda utvärderingar visar att det är svårt att motivera männen att delta i behandlingen. Dessutom har endast ett fåtal av de män som har genomgått behandlingen därefter deltagit i utvärderingen av programmet. Resultat från genomförda utvärderingar grundas därmed på ett litet klientunderlag. Uppföljningsgruppen anser, i likhet med utskottets tidigare ställningstaganden om uppföljning och utvärdering av behandlingsprogram inom kriminalvården, att frågan återigen behöver aktualiseras. Av regeringens handlingsplan för att bekämpa bl.a. mäns våld mot kvinnor framgår att Socialstyrelsen har fått medel för att svara för den nationella uppföljningen av den satsning som sker i kommunerna. Resultat från uppföljningsgruppens arbete visar att det finns skäl att göra fortsatta överväganden om utvärdering av de behandlingsprogram för män som dömts för våld i nära relationer som används inom kriminalvården. Inom ramen för denna uppföljning har uppföljningsgruppen funnit att kvinnornas erfarenheter av resultatet av männens deltagande i behandlingsprogrammen är otillräckligt belysta. I förekommande fall då kvinnor har tillfrågats om resultatet av mannens behandling har de haft en mer negativ bild än mannen, men detta förhållande har inte analyserats närmare.

Av uppföljningsgruppens studie framgår att någon samlad uppföljning eller utvärdering av om behandlingsprogrammen har lett till att återfall i brottslighet har kunnat undvikas inte har genomförts. Riksrevisionen har i en

granskning från 2004 konstaterat att dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen inte hade följt upp återfall för alla klientgrupper. I denna uppföljning har framkommit att Kriminalvården inte har gjort någon uppföljning av återfall i brottslighet när det gäller våld i nära relationer.

Det har dock framkommit att i en av de genomförda utvärderingarna finns uppgifter om återfall i brottslighet. Inom ramen för denna uppföljning har uppgifter om återfall i brottslighet efterfrågats. Fyra frivårdskontor har lämnat sådana uppgifter. Denna fråga behöver bli föremål för fortsatta analyser för att bedömningar ska kunna göras om programverksamheten för män som utövar våld i nära relationer leder till minskad brottslighet, eftersom befintligt underlag är begränsat.

Uppföljningsgruppen har erfarit att det finns exempel på att behandlingsprogrammen har lett till positiva effekter för enskilda individer, men det behövs en tydlig inriktning på att Kriminalvårdens behandlingsprogram ska följas upp och utvärderas för att resultat ska kunna beläggas. Uppföljningsgruppen välkomnar därför det pågående arbetet inom kriminalvården med att implementera uppföljningsmodulen i behandlingsprogrammet IDAP. Därvid förutsätter uppföljningsgruppen att de erfarenheter som finns från kriminalvården i England och Wales, där man har följt upp IDAP-programmet, tas till vara. Gruppen har funnit att även denna uppföljning enbart omfattade männens uppfattning, vilket är otillräckligt för att kunna identifiera behandlingens effekter ur ett bredare perspektiv. Uppföljningsmodulen inom IDAP omfattar ett test av mannen sex månader efter avslutad behandling. Enligt gruppens mening kan inte en sådan uppföljning ersätta en systematisk uppföljning och utvärdering av hela klientgruppen relationsbrottsdömda som vidare bör omfatta ett längre tidsperspektiv.

7.7 Rapportering till riksdagen

Avslutningsvis anser justitiekommitténs uppföljningsgrupp att det fortsättningsvis är viktigt att uppmärksamma de frågor som lyfts fram i denna uppföljning. Gruppen förutsätter att riksdagen i lämpliga sammanhang får en återredovisning av resultatet av det fortsatta arbetet.

Referenser

Skriftliga uppgifter

Riksdagstryck m.m.

Framställning till riksdagen 2003/04:RRS10 *Riksrevisionens styrelses framställning angående uppföljning av kriminalvårdens klienter.*

Justitieutskottets betänkande JuU 1983/84:20 om anslag till kriminalvården m.m.

Justitieutskottets betänkande 1997/98:JuU1 *Utgiftsområde 4 Rättsväsendet.*

Justitieutskottets betänkande 1997/98:JuU13 *Kvinnofrid.*

Justitieutskottets betänkande 2006/07:JuU1 *Utgiftsområde 4 Rättsväsendet.*

Justitieutskottets betänkande 2006/07:JuU7 *Kriminalvårdsfrågor.*

Regeringens proposition 1997/98:1 *Budgetpropositionen för 1998.*

Regeringens proposition 1997/98:55 *Kvinnofrid.*

Regeringens proposition 2006/07:38 *Socialtjänstens stöd till våldsutsatta kvinnor.*

Regeringens proposition 2006/07:1 *Budgetpropositionen för 2007.*

Regeringens proposition 2007/08:1 *Budgetpropositionen för 2008.*

Regeringens skrivelse 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer.*

Riksdagen; *Svar på fråga 2006/07:431 Myndigheternas kartläggning av våld i nära relationer.*

Publikationer från regeringen m.m.

Förordning (2005:985) med instruktion för Kriminalvården.

Integrations- och jämställdhetsdepartementet; *Uppdrag till länsstyrelsen om insatser mot hedersrelaterat våld och förtryck, Uppdrag till Rikspolisstyrelsen om insatser rörande mäns våld mot kvinnor, inklusive hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer, Uppdrag till Ungdomsstyrelsen att genomföra utbildningar om insatser som kan förebygga mäns våld mot flickor och unga kvinnor inklusive hedersrelaterat våld och förtryck, Regeringsbeslut 2007-07-19.*

Kommittédirektiv; *Uppföljning och utvärdering av Kvinnofridspropositionen dir. 2003:112.*

Näringsdepartementet; *Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov*, 2006.

Näringsdepartementet; *Fastställande av plan för genomförande av jämställdhetsintegreringen i Regeringskansliet*, Protokoll 2004-04-29 N2004/3108/JÄM.

Regeringen, Justitiedepartementet; *Regleringsbrev för budgetåret 2005 avseende Kriminalvårdsstyrelsen och övriga myndigheter inom kriminalvårdsorganisationen*, Regeringsbeslut 2004-12-16.

Regeringen, Justitiedepartementet; *Regleringsbrev för budgetåret 2006 avseende Kriminalvården*, Regeringsbeslut 2006-03-23.

Regeringen, Justitiedepartementet; *Regleringsbrev för budgetåret 2007 avseende Kriminalvården*, Regeringsbeslut 2006-12-21.

Regeringskansliet, Justitiedepartementet, Socialdepartementet, Arbetsmarknadsdepartementet; 1997-12-16, Bilaga A97/3077/JÄM (delvis).

Regeringen, Justitiedepartementet; *Strategi för samordning av rättsväsendets informationsförsörjning*, Regeringsbeslut 1996-11-21.

Regeringen, Socialdepartementet; *Utvecklingsmedel till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojoursverksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldutsatta kvinnor och barn*, Regeringsbeslut 2007-02-15.

Regeringen, Socialdepartementet; *Uppdrag att utvärdera metoder och arbets sätt i socialtjänstens arbete med våldsutövande män*, Regeringsbeslut 2007-07-05.

Regeringen, Socialdepartementet; *Utvecklingsmedel till kommunerna i syfte att förstärka kvinnojoursverksamheten och kvalitetsutveckla stödet till våldutsatta kvinnor och barn*, Regeringsbeslut 2007-02-15.

SOU 1995:60 *Kvinnofrid*.

SOU 2004:121, *Slag i luften – En utredning om myndigheter, mansvåld och makt*.

Utredningar och rapporter m.m.

Axberg, Ulf; *Erfarenheter från 500 timmars samtal med män*, s. 107 – 108.

Bergström, Lars och Rudqvist, Annika; *Mansfrid – en utvärdering av behandling för män som dömts för våld i nära relationer*, Karlstad universitet avdelningen för sociala studier, 2006.

Bolin, Björn och Enquist-Bolin, Katarina; *Tack vare Frideborg – Utvärdering av Kvinnovåldprojektet Frideborg i Norrköping*, 1997.

Bolin-Enqvist, Katarina och Nordqvist, Ola; *Där går min gräns – en utvärdering av STOPP samverkan mot kvinnovåld i Eskilstuna*, 2004.

Brottsförebyggande rådet; *Våld mot kvinnor i nära relationer – En kartläggning*, Rapport 2002:14.

Brottsförebyggande rådet; *Nationella trygghetsundersökningen 2006*, Rapport 2007:14.

Dobash, R. E, Dobash, R. P., Cavanagh, K., Lewis, R.; *Changing Violent Men*, Thousand Oaks, London, New Delhi, Sage Publications, 2000.

Edlund, Håkan; *Sista slaget – En utvärdering av en samtalsgrupp för män dömda för familjerelaterat våld*, 2005.

Gillberg, Gunnar och Jordansson, Birgitta; *Projekt Utväg – En intresseorienterad utvärdering*, Göteborgs universitet institutionen för arbetsvetenskap, 2007.

Gondolf, E. W.; *Batterer Intervention Systems: Issues, outcomes, and recommendations*, Thousand Oaks, Sage Publications, 2002.

Gravina Osini, Ewa och Wikdahl Wässing, Lena och Johansson, Lisa; *Slutrapport för projekt Nyckelfrid*, Nyköpings kommun, 2006.

Larsson, Birgitta; *Samverkan för kvinnofrid i Malmö Fredman*, Slutrapport avseende projektiden 1/9 2000–1/3 2002 till Brottsförebyggande rådet samt beskrivning av programmet Fredman.

Mäns våld mot kvinnor, Utbildningsmaterial för personal inom kriminalvården, 2000.

National Offender Management Service; *Evaluation Measures Feedback Report: Psychometric Assessments Integrated Domestic Abuse Programme. National Report July 2007*.

Palo, L.; *Utvärdering av myndighetssamverkan för kvinnofrid inom utväg Skaraborg, "En kedja är inte starkare än sin svagaste länk"*, Skövde Västra Götalandsregionen, Hälso- och sjukvårdsavdelningens analysenhet, 2004.

Riksrevisionen; *Återfall i brott eller anpassning i samhället – uppföljning av kriminalvårdens klienter*, Rapport 2004:5.

Riksdagens utredningstjänst; *Våld mot kvinnor i nära relationer*, 2/2007.

Socialstyrelsen; *Kostnader för våld mot kvinnor En samhällsekonomisk analys*, 2006.

Utväg; *Verksamhetsrapport Projekt Utväg 2006*.

Övrigt

Aftonbladet; 2006-10-08.

Norrbottnenskuriren; 2007-08-27.

Kriminalvården; *Beskrivning av IDAP:s aktörer*, 2007.

Kriminalvården; *Beskrivning av tester*, 2007.

Kriminalvården; *IDAP –behandlingsprogram för män som misshandlar Ansökan om ackreditering*, 2006.

Kriminalvården; *IDAP – behandlingsprogram för män som misshandlar kvinnor Teorimanual*, 2006.

Kriminalvården; Kriminalvårdsstyrelsen; *Återrapportering av uppdrag till Kriminalvårdsstyrelsen inom regeringens myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor perioden 1998–2000*, 1999-02-24.

Kriminalvården; Kriminalvårdsstyrelsen; *Myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor – delredovisning av Kriminalvårdsstyrelsens insatser*, 1999-06-24.

Kriminalvården; Kriminalvårdsstyrelsen; *Återrapportering av myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor – Kriminalvårdens insatser under år 1999*, 2000-02-28.

Kriminalvården; Kriminalvårdsstyrelsen; *Återrapportering av myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor – Kriminalvårdens insatser under år 2000*, 2001-02-21.

Kriminalvården; Kriminalvårdsstyrelsen; *Slutrapportering av myndighetsgemensamma uppdrag om våld mot kvinnor – Kriminalvårdens insatser*, 2003-03-18.

Kriminalvården; Protokoll 2007-05-07, dnr 11-2007-011845.

Kriminalvården; *SARA – Bedömning av risk för framtida partnervåld. Manual med instruktioner och kommentarer*, 2006.

Kriminalvården; *Årsredovisning 2006*.

Kriminalvårdsstyrelsen; *Kriminalvårdens redovisning om återfall 2002*, 2005.

www.bra.se

www.kriminalvarden.se

www.kvinnofridsportalen.se

www.polisen.se

Muntliga uppgifter

Företrädare för Kriminalvården

Sven Fredriksson, programledare IDAP, frivården Luleå

Martin Grann, utvecklingschef, huvudkontoret

Ellinor Hallebro, programutbildare IDAP, Göteborg

Ulf Hedberg, kriminalvårdschef, frivården Luleå

Stig-Åke Johansson, utvecklare, huvudkontoret

Ingrid Norberg, anstaltschef Viskan, Torpshammar

Lars Nylén, generaldirektör

Birgitta Persson, verksamhetsutvecklare, huvudkontoret

Mari-Anne Tobiasson, projektledare IDAP, Göteborg

Malin Östling, kriminalvårdschef frivården, Göteborg

Företrädare för Åklagarmyndigheten

Thomas Ennefors, vice chefsåklagare, Luleå

Håkan Nyman, chefsåklagare, Luleå

Johan Ström, kammaråklagare, Göteborg

Företrädare för polisen

Anders Danielsson, polisintendent, Chef länskriminalpolisen vid Polismyndigheten i Norrbotten

Mats Ekman, chef brottsamordningsenheten, Polismyndigheten i Norrbotten

Göran Millbert, polismästare, Polismyndigheten i Norrbotten

Eva Pallius, polisinspektör, Polismyndigheten i Västra Götaland

Företrädare för Länsstyrelsen i Norrbotten

Lisa Lindström, handläggare

Berit Sunnerö, socialdirektör

Företrädare för Utväg Göteborg

Eva-Lisa Olsson, projektledare

Övriga

Maria Eriksson, fil.dr vid sociologiska institutionen vid Uppsala universitet, tillika universitetslektor i socialt arbete vid humanistiska institutionen vid Högskolan i Kalmar

Åsa Lennerö, statistiker och utredare, Brottsförebyggande rådet

Birgit Thunved, f.d. överåklagare, Göteborg

BILAGA 1**Behandlingsprogram och utvärderingar**

Näringsdepartementets rapport, Mäns våldsutövande – barns upplevelser – En kartläggning av interventioner, kunskap och utvecklingsbehov, innehåller bl.a. en redovisning av pågående verksamheter 2006 som riktas till män inom eller i anslutning till Kriminalvården. I kartläggningen identifierades ett antal rapporter och/eller utvärderingar av samverkansprojekt/-program riktade till kvinnor, män och i vissa fall barn eller av arbetet med våldsutövande män specifikt. Denna bilaga omfattar dels resultatet av fil. dr Maria Erikssons kartläggning som Eriksson har kompletterat med ytterligare uppgifter utifrån insamlat grundmaterial, dels uppgifter om de utvärderingar som identifierades i kartläggningen. Redovisade analyser om utvärderingarnas innehåll är forskarens egna.

Behandlingsprogram för våldsutövande män med brukare från Kriminalvården

Uppgifterna i sammanställningen bygger på texter som inhämtats samt svaren i de telefonintervjuer som genomfördes inom ramen för uppdraget att kartlägga verksamheter för män som utövar våld mot kvinnor i nära relationer som genomfördes på uppdrag av Näringsdepartementet, våren 2006. För referenser, se rapporten (Näringsdepartementet, 2006). Från 26 av verksamheterna uppgavs Kriminalvården som en central rekryteringsväg, dvs. att man helt eller delvis rekryterar män via Kriminalvården. Av dessa är 13 IDAP-program och 13 andra verksamheter. Nedan följer en beskrivning av 11 av dessa verksamheter. En utförligare beskrivning innefattande genomförd utvärdering av Utväg Göteborg ges i bilaga 2. Utöver dessa verksamheter uppgav även Manscentrum i Dalarna och Pappaverksamheten i Botkyrka att man rekryterar via Kriminalvården. Då Manscentrum i Dalarna är en mycket liten verksamhet med ca 5 brukare per år och Pappaverksamheten (1,8 tjänster och ca 40 brukare per år som inte har uppgivit hur många som kommer via Kriminalvården) är beskriven ingående i rapporten ingår de inte i sammanställningen.

Gävle – PÅK

Den generella mans- eller krismottagningen Stickan i Gävle är en fristående stiftelse som funnits sedan 1991. I samarbete med Kriminalvården bedrivs också en gruppverksamhet för män som använder våld, PÅK. Det är ett halvstrukturerat grupprogram där vissa moment går igenom, men ordningen varierar beroende på processen i gruppen. Interventionen för den enskilda mannen

består av minst tjugo tillfällen, en gång i veckan, två timmar per gång. Därefter kan männen fortsätta med individuella samtal och i vissa fall också komma tillbaka till gruppen vid behov. Det är i första hand dömda män som ingår i gruppen, men män som söker hjälp frivilligt kan också komma med i mån av plats. I de fall männen kommer via frivården har frivårdsinspektören gjort en bedömning enligt SARA-modellen. Ofta har mannen haft något individuellt samtal innan han går in i gruppen, men det händer också att vissa män kommer direkt in i gruppen som är öppen, dvs. tar emot män löpande i mån av plats. Partnerkontakt ingår inte i modellen. Vid mottagningen finns totalt ca 1,5 tjänster och sedan 1999 har 87 män deltagit i gruppverksamheten. Den är inte utvärderad.

Halmstad – Män i Fokus

Detta är en privat vårdgivare som sedan 2001 erbjuder insatser riktade till män i grupp eller individuellt (sedan 2004). I verksamheten används ett eget program på 17 veckor med psyko-educativ/kognitiv grund som är inspirerat av bl.a. Alternativ till våld i Oslo. Verksamheten arbetar delvis med partnerkontakt. Man har tagit emot män på uppdrag av Kriminalvården, Landstinget i Halland samt länets kommuner. Kriminalvårdens avtal sades upp från våren 2007 på grund av introduktionen av IDAP. Vid verksamheten finns ca 1 tjänst och enligt uppgifter från verksamheten tar man emot 12–15 män per år (ca 60 totalt våren 2006). De uppger också att 1/3 av samtliga män som åtalas för relationsvåld i Halland får Män i Fokus påverkansprogram som påföljd av domstolen. Enligt verksamheten ger Kriminalvårdens kontroll av återanmälan en positiv bild av interventionens resultat. De siffror som nämns är att 92 % av dem som gått igenom programmet inte återfinns i återfallsstatistiken och att 8 % har återanmälts. I sammanhanget noteras att de som arbetar praktiskt i verksamheten liksom en del andra i Sverige bygger uppgifterna om goda resultat på information från misstanke- och/eller belastningsregistret och sådana uppgifter är inte tillförlitliga när det gäller förekomst av ytterligare våld. De ger helt enkelt en alltför optimistisk bild. Av det internationella forskningsläget framgår att uppföljning av/intervjuer med mannens partner/den våldsutsatta kvinnan är ett metodmässigt minimikrav vid utvärderingar av program för våldsamma män. Någon sådan utvärdering har dock inte gjorts av verksamheten i Män i Fokus.

Eskilstuna – STOPP

STOPP i Eskilstuna är ett myndighetssamverkansprojekt som startade år 2000. STOPP – projektet är en samverkan mellan polismyndigheten, Kriminalvården, åklagarkammaren, landstinget samt Arbetsmarknads- och familjeförvaltningen i Eskilstuna och Strängnäs. Sedan hösten 2006 består interventionen i Eskilstuna riktad till män i stället av IDAP-programmet. När STOPP-

programmet pågick var ca 0,6 tjänster avsatta och omfattade ca 10 män dömda till kontraktsvård per år. Totalt hade ca 60 dömda och 20 män som sökt hjälp frivilligt deltagit i gruppverksamheten när kartläggningen genomfördes våren 2006. I grupperna deltog både dömda och män som sökt hjälp frivilligt. Partnerkontakt ingick inte i modellen.

Utvärdering

STOPP har utvärderats (Bolin-Enqvist och Nordqvist 2004). I utvärderingen har 5 män och 5 kvinnor tillfrågats om sina upplevelser av att delta i ett program, men även om exempelvis sin livssituation före och efter programmet, sitt psykiska och fysiska välmående samt synen på våld. Intervjuerna har skett i samband med att de deltagit i programmet. Även gruppleddare har intervjuats. Insatserna för män består i ett strukturerat behandlingsprogram, vars mål är att förändra våldsbeteende. De metoder som används i projektet beskrivs dock inte närmare. Männerna upplever en positiv förändring oavsett om de fortfarande lever med de kvinnor de misshandlat eller om de lever i nya relationer. Männerna upplever även att de har en bra relation till barnen. Författarna menar dock att männen troligtvis inte bearbetat sin skuld och skam för misshandeln eftersom de valt att inte berätta om den för sina barn. Samtliga män beskrivs ha upphört med att använda våld. Författarnas tolkning utgår i hög grad från mannen, och hans beskrivning av sakernas tillstånd ges stort utrymme. Säkerhetsperspektivet brister. Insatser och stöd till barnen saknas, enligt denna utvärdering; dock erbjuds barn stöd hos familjeenheten Fristaden.

Nyköping – Dialogen

Dialogen i Nyköping startade 2003 och ingår i projekt Nyckelfrid som är ett samarbete mellan kommunerna Nyköping, Oxelösund, Trosa och Gnesta i samverkan med polismyndigheten, åklagare, Olycks- och brottsförebyggande rådet, Kriminalvården (frivården) samt Kvinnojouren Mira. Arbetet bedrivs genom ett handelsbolag som tecknat avtal med Nyköpings kommun och som arbetar individuellt. Interventionsmodellen finns inte dokumenterad. Cirka 0,1 tjänst är avsatt och i snitt kommer 10 män per år till mottagningen. Under 2005 var det 7 eller 8 män som deltog. Det framgår inte hur många som kommer via Kriminalvården/frivården. Partnerkontakt ingår inte i modellen.

Utvärdering

Nyckelfrid i Nyköping har utvärderats (Gravina Osini m.fl. 2006). Utvärderingen omfattar en deskriptiv verksamhetsberättelse om antal kontakter med brukare hos verksamheterna Dialogen (män), Kvinnojouren Mira och Cumulus (barn- och tonårsverksamhet), en kortfattad beskrivning av verksamheter-

na, vissa resonemang om samordningsvinster samt om betydelsen av referensgrupper (Cumulus).

Uppsala – Mansmottagningen mot våld

Mansmottagningen mot våld i Uppsala, MVU, startade år 2000.¹⁵¹ Denna mottagning arbetar både individuellt och i grupper. De individuella kontakterna sker både i anslutning till grupperna (före och efter) och i form av längre samtalskontakter (upp till ett år, ibland ännu längre). Grupperna är öppna, dvs. de fylls på efter hand i mån av plats, och man träffas en gång i veckan, en och en halv timme, oftast under ett år, eller vid ungefär fyrtio tillfällen. Minimilängd på kontakten är en termin, eller cirka tjugo sessioner. I grupperna blandas män dömda till kontraktsvård och män som frivilligt sökt hjälp för sitt våldsbeteende. Mansmottagningens gruppverksamhet bygger till största delen på erfarenheter från ATV. Mottagningen har ca 1,2 tjänster och ca 80 brukare per år totalt, varav 30 går i grupp. Det uppges att 2/3 av dessa kommer via Kriminalvården. Partnerkontakt ingår inte i MVU:s interventionsmodell. När det gäller modellen är den än så länge varken dokumenterad eller utvärderad, men det pågår ett arbete för att få i gång forskning om verksamheten.

Sundsvall – Manfred

Sedan 2003 finns en öppen mottagning för män med våldsproblematik vid den rättspsykiatriska regionkliniken i Sundsvall, Manfred. Här uppges arbets sättet vara inspirerat av bl.a. ATV. Det sker individuellt och inleds med en riskbedömning enligt SARA-modellen. Därefter kan kontakterna vara långa, från tio gånger (minimum) till upp till ett år. Än så länge ingår inte partnerkontakt, men diskussioner pågår om detta. Arbetet omfattar ca 0,1 tjänst och ca 10 brukare per år. De flesta uppges komma via Kriminalvården.

Västerås – Sista slaget

Detta var ett projekt med samtalsgrupper för män dömda till kontraktsvård som pågick 2004–2006. Grupperna genomfördes av samtalsledare från familjerådgivningen. Det finns inte uppgifter om avsatta tjänster. Programmet var ett tjugo veckors program efter en egen modell, med ca 10 män per år i gruppen. Partnerkontakt ingick inte i modellen.

¹⁵¹ Föreningen bildades 2001 och det var också då verksamheten drog i gång på allvar.

Utvärdering

Samtalsgrupper i Västerås för män dömda för ”familjerelaterat” våld, i verksamheten ”Sista slaget” har utvärderats (Edlund 2005).¹⁵² Rapporten ger en kort beskrivning av verksamhetens omfattning och vad gruppsamtalen uppges fokusera på: våldets verkan och konsekvenser, ansvar, sammanhang, alternativ till våld. Metod samt hur och vad som tagits upp under träffarna är inte beskrivet på ett sätt som medger närmare analyser eller utvärdering. De 4 män som intervjuats ges stort utrymme i utvärderingen, de 3 kvinnorna/brottsoffren relativt begränsat utrymme. Intervjusvaren fokuserar främst på mannens process och inte kvinnans säkerhet. Uppföljningstiden är också kort eftersom utvärderingen genomförts i nära anslutning till deltagande i gruppverksamheten.

Örebro – Manfred

Manfred startade 2004. Det är en gruppverksamhet där männen förbinder sig att delta vid minst tjugo tillfällen, en gång i veckan, två timmar per tillfälle, där fokus för samtalen är mannens ansvar för våldet, våldets konsekvenser samt ett förändrat beteende och alternativ till våld. Verksamheten är ett samarbete mellan polis, frivården, kommunerna i länet samt Örebro läns landsting, och det är två manliga familjerådgivare som håller i grupperna. Cirka 0,2 tjänster är avsatta. De uppger att de har utarbetat ett eget koncept där de haft stor nytta av sina erfarenheter som familjerådgivare. Närmare information om innehåll i interventionen eller antal brukare inkom inte i samband med utredningen.

Linköping – Mansmottagningen mot våld

Mansmottagningen mot våld Linköping (MVL) startade 2004 och är en del av socialtjänstens råd- och stödenhet. Mottagningen ingår i Frideborg Centrala som är en samverkan mellan kommunerna Linköping, Kinda, Ydre och Åtvidaberg samt landstinget, Kriminalvården, polisen och Åklagarmyndigheten. Inspirationen till interventionen kommer framför allt från Mansmottagningen mot våld i Uppsala och Alternativ til Vold i Oslo. Cirka 0,4 tjänster är avsatta och under 2005 hade mottagningen kontakt med 37 män, varav 10 hade sökt hjälp frivilligt, och 24 av dessa män gick i någon form av behandling (21 i grupp och 3 enskilt). Partnerkontakt ingår inte i modellen. Verksamheten är inte utvärderad. Kriminalvården har övergått till IDAP fr.o.m. 2007.

¹⁵² Ytterligare en rapport baserad på den här verksamheten har publicerats av Örebro läns landsting. Den har dock inte kunnat inkluderas i kartläggningen.

Norrköping – Frideborg

Frideborg Norrköping, som startade 1994, är en verksamhet i samverkan mellan socialtjänsten i Norrköping, Finspång, Söderköping och Valdemarsvik, samt Kriminalvården (frivården), landstinget, polisen, åklagarkammaren och Kvinnohuset. Från början fanns endast interventioner riktade till kvinnor och män, men så småningom tillkom också insatser för de barn som upplever våld. Efter några förberedande samtal (oftast tre) kan män gå in i gruppverksamheten. Minimikravet på deltagande är tjugo gånger, en gång i veckan, en timme och fyrtiofem minuter per session. Gruppsamtalen följs av tre till fyra individuella återträffar. Gruppen är halvöppen, vilket betyder att det kan komma in nya medlemmar under en inledande period. I gruppen blandas män dömda till vård (inom frivården eller på öppen anstalt) och män som söker hjälp frivilligt. Sammantaget kan konstateras att det program som beskrivs hos Frideborg påminner mer om ATV:s halvstrukturerade modell än det manualbaserade IDAP-programmet. Här bör också noteras att även om våldsutsatta kvinnor erbjuds eget stöd och mannen skriver på ett kontrakt med regler som bl.a. innebär att kvinnan underrättas om han avbryter sin medverkan i gruppprogrammet, innebär Frideborgs arbetsmodell inte en systematiserad partnerkontakt på det sätt som IDAP-programmet gör. Cirka 1 tjänst är avsatt, och 220 män aktualiseras varje år. Uppgifter om hur många som går vidare till grupp inhämtades inte. Kriminalvården har övergått till IDAP fr.o.m. 2007.

Utvärdering

Frideborg i Norrköping har utvärderats (Bolin och Enquist-Bolin 1997). Utvärderingen bygger på både kvantitativa och kvalitativa data. 25 in- och utskrivningsformulär från kvinnor respektive män har samlats in under första halvåret 1996. Vidare har 6 män och 9 kvinnor intervjuats. När det gäller möjliga förändringar på grundval av gruppverksamheterna beskrivs de ur brukarnas perspektiv. Förändringsarbetet diskuteras då dels ur ett praktiskt perspektiv (hur löpande intag fungerar, om tider, om plats), dels ur ett innehållsligt perspektiv (om betydelser av att prata med andra i samma situation och om gruppledarna och programmets betydelse). När det gäller använda metoder brister utvärderingen i genomlysningen av dessa, exempelvis av hur samtalen i gruppen lagts upp samt av vad de innehållit. Även säkerhetsperspektivet brister – dels är tidsperspektivet kort då undersökning genomförts i samband med deltagandet i programmet, dels finns en diskrepans mellan männens och kvinnornas berättelser som kunde ha diskuterats närmare. Medan männen uppger att de inte utövar någon form av våld och hot i dag ger kvinnornas berättelser en mindre entydigt positiv bild: här sägs ”att hotet/våldet från männen minskat och i många fall upphört”. (Se även nedan Utvärdering av Frideborg, Utväg Skaraborg och Karlfrid.)

Utväg Skaraborg

Myndighetssamverkan Utväg Skaraborg inleddes 1996. De myndigheter som ingår är hälso- och sjukvården, Kriminalvården, polisen, Åklagarmyndigheten och socialtjänsten.¹⁵³ Kortfattat kan utvägsprogrammet beskrivas som en myndighetssamverkan där samtliga myndigheter arbetar utifrån en gemensam plattform i samarbete med andra organisationer (Socialstyrelsen 2001). Liksom i Frideborgs verksamhet är en polisanmälan ofta ingången till verksamheten även om det också finns andra rekryteringsvägar, som exempelvis socialtjänsten och Kriminalvården. I grupperna ingår både dömda män och män som sökt hjälp frivilligt. Före gruppsamtalen kan en man komma på något eller några (tre–fyra) enskilda samtal. Gruppen är öppen, dvs. har ett löpande intag i mån av plats och träffas en och en halv timme, en gång i veckan, och männen deltar i cirka tjugo veckor (se vidare Bergström och Rudqvist 2006). Utväg Skaraborg är en de verksamheter utanför IDAP som i dagsläget är bäst dokumenterad. Arbetet med männen finns beskrivet i Socialstyrelsens rapport om Utväg Skaraborg, och verksamheten riktad till männen ingår också i Lars Bergströms och Annika Rudqvists nyligen avslutade studie (2006) (se nedan).¹⁵⁴ Inte heller Utväg Skaraborgs arbetsmodell innebär en systematiserad partnerkontakt på det sätt som IDAP-programmet gör. I snitt har ca 10–15 män per år deltagit i gruppverksamhet. Cirka 0,8 tjänster är avsatta och totalt aktualiseras ca 80 män per år, varav 10–15 fortsätter i gruppverksamhet. Kriminalvården har övergått till IDAP fr.o.m. 2007.

Utvärdering av Frideborg, Utväg Skaraborg och Karlfrid

I arbetet med kartläggningen kunde endast *en* mer ingående svensk studie av interventioner riktade till män som använder våld mot kvinnor i nära relationer identifieras. Det är en deskriptiv och i viss mån utvärderande studie av Frideborgs verksamhet, mansverksamheten inom Utväg Skaraborg samt Karlfrid i Karlstad som dock inte längre existerar (Bergström och Rudqvist 2006). En av styrkorna hos denna utvärdering är att det är den enda som inkluderar någon form av kontroll- eller jämförelsegrupp. 52 män som dömts till kontraktsvård och som genomgått interventionen i Karlfrid, Frideborg och Utväg jämförs med 34 män som är dömda för samma typ av brott under samma period, erbjudits en plats men tackat nej (från Karlfrid och Utväg, inte Frideborg, se Bergström och Rudqvist 2006). Studien ger visst stöd för en positiv effekt av interventionen, i synnerhet om den sätts in tidigt, helst efter första gången en man dömts för våld mot kvinnor. Samtidigt bör studiens resultat tolkas med försiktighet. Det är för det första fråga om ett relativt litet material, i synnerhet med tanke på att det är tre verksamheter som utvärderas. Det är som mest 19 och som minst 14 män i undersökningsgruppen per verk-

¹⁵³Tibro kommun är huvudman för verksamheten och har tecknat avtal med de övriga femton kommunerna i Skaraborg, se Utväg Skaraborg (2006).

¹⁵⁴Dessutom finns en utvärdering av myndighetssamverkan, se Palo (2004).

samhet och 17 män i jämförelsegruppen. Dessutom är tidsperspektivet kort: uppföljningen har gjorts drygt ett år efter att interventionen avslutats. Den stora bristen är dock uppföljningsmetoden, eftersom den endast består av en registeruppföljning av återfall i nya brott. Internationellt sett är det sedan länge väl känt att brottsstatistik inte ger en rimlig bild av återfall när det gäller våldutövande män, varför intervjuer med den våldsutsatta kvinnan och mannens eventuellt nya partner kan betraktas som ett metodmässigt minimikrav när det gäller effektstudier på det här området (se Dobash m.fl. 1999, Gondolf 2002).

BILAGA 2

Utväg – ett exempel på samverkan för kvinnofrid

Utväg – Samverkan för kvinnofrid

Programmets bakgrund

I februari 2002 utarbetade Göteborgs stadskansli i samarbete med företrädare för tre utvalda stadsdelars socialtjänst, den kommungemensamma kris- och jourverksamheten, Kriminalvården, polisen, Åklagarmyndigheten och hälso- och sjukvården en projektplan för ett treårigt försök med ett utvägsprojekt i Göteborg som omfattade stadsdelarna Hisingen, Linnéstaden samt Majorna. Den praktiska verksamheten påbörjades i november 2003. Verksamheten permanentades 2007 och den riktar sig numera till samtliga stadsdelar i Göteborgs stad.¹⁵⁵

Utvägsmodellen

Verksamheten vänder sig till både förövarna (männen) och brottsoffren (kvinnor och barn). Syftet är att minska antalet fall av våld mot kvinnor och barn, både på kort och på lång sikt, samt att förbättra skyddet för dem som drabbas. Det ska nås genom följande åtgärder:

- Samordna berörda myndigheters insatser.
- Skapa en helhetssyn – kvinnan, mannen och barnen måste få stöd, men inte tillsammans.
- Bedriva uppsökande verksamhet.
- Bidra till en förståelse av våldet som en makt- och kontrollhandling.
- Bedriva grupprogram för kvinnor, män och barn.
- Öka kunskapen om våld i nära relationer inom och mellan myndigheter.

Utvägs aktörer*Styrgrupp*

Utväg leds av en styrgrupp bestående av representanter från alla samverkande myndigheter. Styrgruppen träffas fyra gånger om året och har till uppgift att följa arbetet i och kostnader för projektet samt garantera att verksamhetens syfte och mål upprätthålls.

¹⁵⁵ Utväg, *Verksamhetsrapport Projekt Utväg 2006*.

Extern arbetsgrupp

Personer som arbetar med basverksamheten vid de olika myndigheterna finns representerade i den externa arbetsgruppen. Syftet med mötena (fyra gånger pr år) är att stämma av det pågående arbetet på fältet och diskutera utvecklingsidéer som därefter presenteras för styrgruppen som fattar beslut i frågorna.

Referensgrupp

Till styrgruppen finns en grupp knuten med representanter från ett antal olika verksamheter som på olika sätt arbetar med kvinnofrid, exempelvis kvinnojouer, Bris och Kriscentrum för män.

Projektledare

Huvuduppgiften för projektledaren är att ansvara för projektets utveckling och handledning för dem som arbetar i projektet samt att skapa ett kreativt arbetsklimat. Projektledaren deltar även i det operativa arbetet och tar den första kontakten med de våldsutsatta kvinnorna.

Samordnare

Till varje verksamhetsgrupp (män, kvinnor och barn) finns en samordnare knuten. Personen ansvarar för att sätta samman lämpliga grupper och att tillsammans med projektledaren följa upp verksamheten i respektive grupp.

Gruppledare

Gruppledarnas uppgift är att leda de grupper av män, kvinnor och barn som har bildats utifrån en utarbetad modell för gruppverksamheten.

Mansverksamheten

Ett fåtal män söker sig frivilligt till Utväg och i huvudsak kommer männen i kontakt med verksamheten efter en polisanmälan om att en kvinna har blivit utsatt för våld. Efter att ett inledande förhör har hållits med mannen överlämnas en kopia av anmälan till Utvägs manssamordnare som varje vecka besöker polisen. Manssamordnaren kontakter därefter mannen och erbjuder honom att delta i Utvägs programverksamhet. I mansverksamheten används sedan hösten 2004 det tidigare beskrivna behandlingsprogrammet IDAP.¹⁵⁶ Under år 2006 träffade manssamordnaren 45 män i åldrarna 26–71 år. Av dessa valde 13 att påbörja IDAP, varav 12 fullföljde programmet. De män som valde att inte delta i gruppverksamheten angav bl.a. som skäl att de inte hade behov av hjälp eller att de ville få stöd i form av enskilda samtal. De sistnämnda hänvisades till Kriscentrum för män eller till socialförvaltningen i den egna stadsdelen.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Intervju med företrädare för Utväg Göteborg 2007-08-23.

¹⁵⁷ Utväg, *Verksamhetsrapport Projekt Utväg 2006*.

Kvinnoverksamheten

Samtidigt som mannen kontaktas av manssamordnaren tas också en kontakt med den kvinna som anmält honom och hon erbjuds att delta i Utvägs kvinnoverksamhet. I gruppen får hon träffa andra kvinnor i liknande situationer. Kvinnan får stöd och råd i föräldrarollen samt under rättsprocessen. Under 2006 träffade kvinnosamordnaren 151 kvinnor i åldrarna 22–64 år. 43 (ca 30 %) av dessa valde att delta i gruppverksamheten.¹⁵⁸ Några skäl till att kvinnor inte ville delta i verksamheten är att de hade flyttat från staden, de hade skyddad identitet eller boende eller att de över huvud taget inte ville förknippas med mannen.¹⁵⁹

Barn- och ungdomsverksamheten

Även barn och ungdomar erbjuds att delta i gruppverksamhet. Där får de möjlighet att prata om och bearbeta sina upplevelser i hemmet och de känslor de har gentemot sina föräldrar. Inledningsvis genomför barnsamordnaren ett antal enskilda samtal med barnet för att skapa en trygg situation och motivera barnet till att delta i verksamheten. Därefter placeras barnen i olika grupper beroende på ålder. Det finns en grupp för barn mellan 5 och 7 år, en grupp för barn mellan 8 och 12 år samt en grupp för tonåringar. Grupperna träffas en och en halv timme, en gång i veckan i en termin under ledning av både en kvinnlig och en manlig terapeut.

Utvärdering av Utväg

Institutionen för arbetsvetenskap vid Göteborgs universitet har under perioden 2004–2006 gjort en utvärdering av Utväg Göteborg och deltagarnas uppfattning om gruppverksamheten. Slutsatserna bygger på intervjuer med 8 kvinnor, 7 män och 6 barn som har fullföljt programmet.

Det är värt att notera att utvärderingen visar att det har varit svårt att motivera männen till att delta. Kontakt har tagits med 83 män, men endast 17 av dessa har valt att delta i gruppverksamheten. Det förklaras i utvärderingen av att motivationsarbetet är tidskrävande och att många män inte vill erkänna sitt problem utan i stället skuldbelägger kvinnan. Om kvinnan väljer att delta i verksamheten finns däremot en tydlig koppling till ett större intresse från mannens sida.

Vid de intervjuer som gjorts med 7 av de deltagande männen framgår att vissa uppfattar att synen på mannen som ensam ansvarig för våldshändelsen är både främmande och orättvis. En annan vanlig kritisk kommentar var att de visserligen var medvetna om det felaktiga med att använda våld men att även kvinnan utövar makt, fast på ett annat sätt. Flera av männen uppger att de medverkat i programmet på grund av att relationen varit komplicerad och att

¹⁵⁸ Utväg, *Verksamhetsrapport Projekt Utväg 2006*.

¹⁵⁹ Intervju med företrädare för Utväg Göteborg 2007-08-23.

båda parter har varit skyldiga till problemen. Sammantaget har männen ändå en positiv uppfattning av programmet och betonar att de har lärt sig både att förstå sig själva och partnern bättre.

Vad gäller verksamheten för kvinnorna framgår det i utvärderingen att 1/3 av dem som har gjort en polisanmälan aldrig nås av Utväg på grund av praktiska problem. Av de kvinnor som har kontaktats har 3 av 10 tackat nej till ett första orienterande samtal om vad Utväg kan erbjuda. Av dem som har deltagit i individuella samtal är det bara ca 30 % som går vidare till gruppverksamheten. Tänkbara förklaringar till detta förhållande är enligt utvärderingen de känslor av rädsla, skuld och skam som kvinnan bär på.

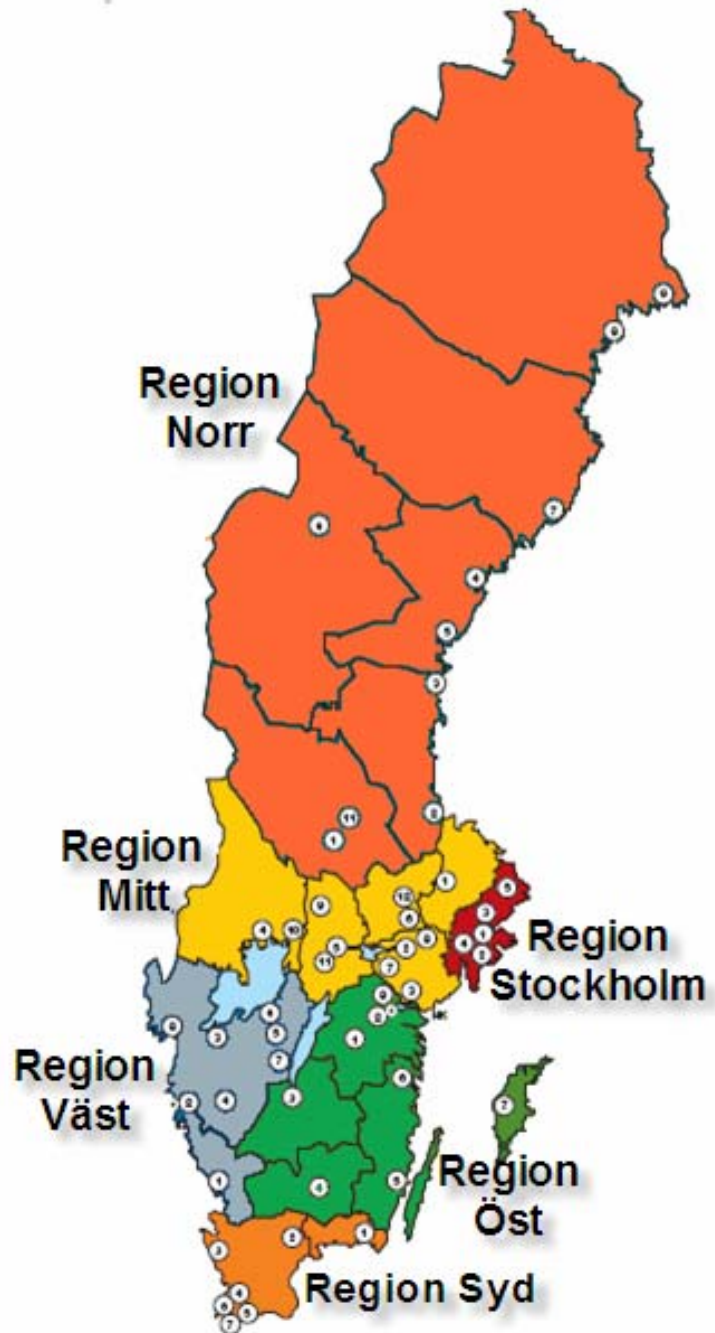
Av intervjuerna med kvinnorna dras slutsatsen att programverksamheten har lyckats mycket väl med att stärka kvinnornas självkänsla och gett dem en större förståelse för sin situation. Relationen till män ansågs också ha förbättrats då kvinnorna blivit mer medvetna om sitt egenvärde och sina rättigheter.¹⁶⁰

¹⁶⁰ Gillberg, Gunnar och Jordansson, Birgitta, *Projekt Utväg – En intressentorienterad utvärdering*, Göteborgs universitet institutionen för arbetsvetenskap, 2007.

BILAGA 3

Kriminalvårdens regionindelning

Bilden illustrerar Kriminalvårdens regionindelning. De punkter som finns i bilden visar de orter där Kriminalvården bedriver verksamhet antingen vid frivårdskontor eller vid anstalter.

Källa: www.kriminalvarden.se 2007-12-12.

2004/05:RFR1	TRAFIKUTSKOTTET Transportforskning i en föränderlig värld
2004/05:RFR2	NÄRINGSUTSKOTTET Statens insatser för att stödja forskning och utveckling i små företag Rapport till riksdagens näringsutskott
2004/05:RFR3	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Nationella minoriteter och minoritetsspråk
2004/05:RFR4	SKATTEUTSKOTTET Skatteutskottets offentliga seminarium om skattekonkurrensen den 15 mars 2005

2005/06:RFR1	JUSTITIEUTSKOTTET Brottskadeersättning och skadestånd på grund av brott. Undersökning av skillnader mellan beslutad brottskadeersättning och av domstol sakprövat skadestånd
2005/06:RFR2	JUSTITIEUTSKOTTET Särskild företrädare för barn Uppföljning om tillämpningen av lagen (1999:997) om särskild företrädare för barn
2005/06:RFR3	MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET Förutsättningarna för småskalig livsmedelsproduktion – en uppföljning
2005/06:RFR4	KONSTITUTIONSUTSKOTTET Regeringsmakt och kontrollmakt. Offentligt seminarium tisdagen den 15 november 2005 anordnat av konstitutionsutskottet
2005/06:RFR5	KULTURUTSKOTTET Statsbidrag till teater och dans En uppföljning av pris- och löneomräkningens konsekvenser
2005/06:RFR6	UTRIKESUTSKOTTET Utrikesutskottets uppföljning av det multilaterala utvecklingsarbetet
2005/06:RFR7	TRAFIKUTSKOTTET Sjöfartsskydd En uppföljning av genomförandet av systemet för skydd mot grova våldsbrott gentemot sjöfarten
2005/06:RFR8	UTRIKESUTSKOTTET Vår relation till den muslimska världen i EU:s grannskapsområde
2005/06:RFR9	NÄRINGSUTSKOTTET Näringsutskottets offentliga utfrågning om elmarknaden den 18 maj 2006

-
- 2006/07:RFR1 FINANSUTSKOTTET
En utvärdering av den svenska penningpolitiken
1995–2005
- 2006/07:RFR2 UTRIKESUTSKOTTET OCH
MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET
Offentlig utfrågning den 12 december 2006 om en gas-
ledning i Östersjön – fakta om projektet – internationell
rätt – tillvägagångssätt vid tillståndsprövning
- 2006/07:RFR3 TRAFIKUTSKOTTET
Trafikutskottets uppföljning av flyttning av fordon
- 2006/07:RFR4 TRAFIKUTSKOTTET
Trafikutskottets offentliga utfrågning om trafiklösningar
för Stockholmsregionen
- 2006/07:RFR5 MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET
Offentlig utfrågning om förutsättningarna för att bedriva
småskalig livsmedelsproduktion
- 2006/07:RFR6 KULTURUTSKOTTET
Offentlig utfrågning på temat Var går gränsen för den
konstnärliga friheten?
- 2006/07:RFR7 UTRIKESUTSKOTTET
Sveriges deltagande i EU:s biståndspolitik
- 2006/07:RFR8 SKATTEUTSKOTTET
Uppföljning av kvittningsregeln för nystartade företag
-
- 2007/08:RFR1 SKATTEUTSKOTTET
Inventering av skatteforskare 2007
- 2007/08:RFR2 TRAFIKUTSKOTTET
Offentlig-privat samverkan kring infrastruktur – en
forskningsöversikt
- 2007/08:RFR3 MILJÖ- OCH JORDBRUKSUTSKOTTET
Uppföljning av de fiskepolitiska insatsernas resultat och
konsekvenser för företag inom fiskeområdet
- 2007/08:RFR4 SOCIALUTSKOTTET
Socialutskottets offentliga utfrågning på temat våld mot
äldre, den 19 september 2007
- 2007/08:RFR5 TRAFIKUTSKOTTET
Uppföljning av hur stormen Gudrun hanterats inom
transport- och kommunikationsområdet
- 2007/08:RFR6 FÖRSVARsutskottet
Utvärdering av 2004 års försvarspolitiska beslut
- 2007/08:RFR7 SKATTEUTSKOTTET
Öppet seminarium om attityder till skatter
- 2007/08:RFR8 FÖRSVARsutskottet
Forskning och utveckling inom försvarsutskottets
ansvarsområde